Philippe Rondot

Istoria Irakului

52

Mic dicționar

CORINT

Redactor:
Antonia Kacsó

Cartografie:
Petruţa Şerban

Tehnoredactare computerizată:
Jora Grecea

Coperta:
Walter Riess

PHILIPPE RONDOT
L'IRAK
© Presses Universitaires de France, 1979
Deuxième édition mise à jour, 1995

Toate drepturile asupra acestei versiuni
în limba română sunt rezervate Editurii CORINT
ISBN: 973-653-465-0

Format: 16/54 x 84
Coli tipo: 9,5

Tiparul executat la:

S.C. UNIVERSUL S.A.
Tel. 3.15.17.01 Fax 314.68.42
Str. Brezoianu 23-25, Bucureşti

PHILIPPE RONDOT

ISTORIA IRAKULUI

Traducere: Gheorghe Ţiţeica

Prefaţă: Petre Otu

CORINT
Bucureşti, 2003

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
RONDOT, PHILIPPE
Istoria Irakului / Philippe Rondot; trad.: Gheorghe Ţiţeica; pref.: Petre Otu; - Bucureşti: Corint, 2003
Bibliogr.
ISBN 973-653-465-0

I. Ţiţeica, Gheorghe (trad.)
II. Otu, Petre (pref.)

94(567)

PREFAŢĂ

Apariţia unei lucrări despre Irak, în momentul când al doilea război din Golf este în plină desfăşurare, reprezintă un eveniment editorial, sub cel puţin două aspecte. În primul rând, se oferă o sursă de informaţii bogată pentru publicul larg, orientându-l în hăţişul de fapte, oameni, declaraţii, imagini care inundă mass-media autohtonă şi internaţională. În al doilea rând, lucrarea umple un anumit gol în istoriografia română, care, din varii motive, s-a aplecat în mai mică măsură asupra evoluţiei acestei regiuni, care se dovedeşte, iată, extrem de importantă pentru ordinea mondială.

Cartea lui Philippe Rondot, apărută în foarte cunoscuta colecţie Que sais-je?" a Editurii franceze Presses Universitaires de France, este o istorie sintetică a regiunii brăzdată de fluviile Tigru şi Eufrat, un adevărat leagăn al civilizaţiei umane, cunoscută sub numele modern de Irak. Sunt tratate antichitatea, perioada arabă, care va influenţa decisiv fizionomia etnică şi religioasă a regiunii, stăpânirea otomană, cu o durată de aproape patru secole. Cel mai mare spaţiu este afectat, în mod firesc, secolului al XX-lea, cu deosebire epocii lui Saddam Hussein.

Bun cunoscător al problematicii Orientului Mijlociu, Philippe Rondot ghidează cititorul, în pofida dimensiunii relativ reduse a cărţii, în labirintul unei istorii contorsionate, dramatice şi nu de puţine ori sângeroase. În 1258, Hulagu, nepot al lui Genghis-Han, cucereşte Bagh'dad-ul („darul lui Dumnezeu") şi ucide 90.000 de locuitori. La începutul secolului al XV-lea, Timur-Lenk (Tamerlan) distruge din nou oraşul, apoi vin otomanii, care lasă şi ei urme adânci. Primul Război Mondial nu ocoleşte această regiune, aici având loc confruntări de amploare, în urma cărora trupele engleze preiau controlul. La sfârşitul conflictului, prin hotărârile Conferinţei de la San Remo (1920), Irakul intră sub

mandat britanic, care încetează formal la 3 octombrie 1932, când este admis în Liga Naţiunilor.

Un moment important al istoriei irakiene este 14 iulie 1958; dinastia hasemită a fost înlăturată, Irakul devenind republică. După alte convulsii, puterea a fost preluată în 1979 de Saddam Hussein, care instituie un sistem dictatorial.

Una din sarcinile cele mai importante ale istoriei este să lumineze prezentul, să încerce să explice înlănţuirea cauzală a evenimentelor în curs de desfăşurare. Apelul la istorie, ţinem să subliniem acest lucru, este însă numai una dintre pistele care pot să explice originile unui fenomen. Absenţa istoriei sau abuzul de ea, sunt, după opinia noastră, dăunătoare.

În acest cadru, o succintă retrospectivă istorică a ultimilor 10-15 ani, o considerăm utilă pentru înţelegerea războiului în curs de desfăşurare în Irak, mai ales că, din motive obiective, Philippe Rondot se opreşte la jumătatea deceniului trecut.

În 1984, administraţia americană a hotărât să normalizeze raporturile cu Irakul, întrerupte la mijlocul deceniului al şaptelea. Contextul politic regional impunea acest lucru. În 1979, revoluţia islamică din Iran, condusă de ayatollahul Ruhollāh Khomeiny, a pus capăt regimului şahului Mohammad Reza Pahlavi, susţinut puternic de ţările occidentale. Raporturile dintre Teheran şi Washington au devenit deosebit de tensionate, personalul ambasadei americane din Iran fiind luat ostatic. Preşedintele Jimmy Carter a dispus organizarea şi desfăşurarea unei operaţiuni de eliberare a ostaticilor, dar această acţiune se termină printr-un eşec usturător. În anul următor, Irakul a atacat Iranul, războiul dintre aceste ţări prelungindu-se până în 1988.

Revoluţia islamică din Iran putea să destabilizeze întreaga regiune, aşa încât administraţia Reagan a decis să sprijine regimul de la Bagdad, furnizându-i acestuia armament, tehnică de luptă, muniţii, echipament etc. La fel au procedat şi alte ţări occidentale, astfel că Saddam Hussein a putut să-şi creeze o enormă „maşină de război". Cum Irakul a obţinut succese însemnate, Washingtonul a luat decizia vânzării de arme şi către Iran, pentru a echilibra balanţa (scandalul Irangate).

La 2 august 1990, Irakul invadează şi ocupă Kuweitul, fapt ce determină reacţia ONU care a instituit un embargou asupra invadatorului. SUA condamnă invazia irakiană şi bunele raporturi dintre Bagdad şi Washington au luat sfârşit.

În următoarele luni, SUA au închegat o largă coaliţie internaţională şi au pregătit o ripostă militară de mari proporţii, care s-a numit „Furtună în Deşert". La rândul ei, organizaţia mondială a adoptat, la 29 noiembrie 1990, o rezoluţie prin care a autorizat folosirea tuturor mijloacelor necesare după 15 ianuarie 1991. Două zile mai târziu, Statele Unite şi aliaţii au declanşat operaţiunile militare. Au urmat câteva săptămâni de bombardamente masive asupra obiectivelor irakiene, armata americană folosind o gamă largă de mijloace foarte moderne. În conceperea şi desfăşurarea operaţiunii „Furtună în Deşert", americanii s-au inspirat din ideile generalului Curtis le May, părintele aviaţiei strategice şi autorul tehnicii covorului de bombe, folosită în cel de Al Doilea Război Mondial, din cele ale generalului italian Giulio Douhet, care aprecia, în anii '20 ai secolului trecut, că supremaţia aeriană este cheia victoriei în război. De asemenea, s-a avut în vedere şi consideraţiile lui Liddel Hart, celebrul analist britanic, care a subliniat valoarea mobilităţii dată de binomul avion-tanc. Desigur că strategia americană s-a bazat pe cele mai noi achiziţii ştiinţifice şi tehnice.

De partea cealaltă, armata irakiană nu a avut prea multe opţiuni, raportul de forţe din punct de vedere calitativ fiindu-i complet nefavorabil. Prin urmare, conducerea irakiană a conceput o „apărare pasivă", încercând prin dispersare, mascare şi adăpostire, să diminueze efectele acţiunii aviaţiei.

După 38 de zile de bombardamente aeriene şi 100 de ore de acţiuni terestre, războiul s-a încheiat. SUA şi aliaţii lor nu au dus însă lucrurile până la capăt pentru a nu afecta stabilitatea regională. Kuweitul a fost eliberat, dar regimul lui Saddam Hussein a rămas la putere.

După 1991, inspectorii internaţionali au asigurat, în baza unui mandat ONU, controlul distrugerii arsenalului militar irakian. Concomitent, Irakul a fost împărţit în trei zone, nordul (kurd) şi

sudul (şiit) fiind interzise armatei irakiene. La aceasta s-a adăugat un embargou internaţional.

O criză puternică a avut loc în primele luni ale anului 1998 şi se părea că vom asista la o nouă ediţie a unui război în Golf. Dar ea a fost în cele din urmă depăşită, fără a se ajunge la un conflict generalizat în regiune. Tensiunea a persistat însă.

După evenimentele din 11 septembrie 2001, SUA au declarat război împotriva terorismului internaţional, Irakul fiind o posibilă ţintă. Eforturile administraţiei George W. Bush s-au îndreptat spre înlăturarea regimului talibanilor din Afganistan, unde se ascundea principalul organizator al atentatelor de la New York şi Washington, Ossama bin Laden, şeful organizaţiei Al-Qaeda.

După înlăturarea regimului taliban, eforturile SUA, secondate de Marea Britanie, s-au îndreptat spre Irak, condus de Saddam Hussein. Pe 15 septembrie 2002, Washingtonul a stabilit pentru prima oară o legătură între Irak şi reţeaua Al-Qaeda, dar încercările administraţiei americane de a realiza o nouă coaliţie similară celei din 1991 nu au fost încununate de succes. În cadrul Consiliului de Securitate al ONU, Franţa, Rusia şi China s-au opus unei rezoluţii care să permită utilizarea forţei împotriva regimului lui Saddam Hussein, optând pentru dezarmarea Irakului, prin intensificarea inspecţiilor internaţionale.

Concomitent, s-a produs o gravă fractură la nivelul Alianţei nord-atlantice şi al Uniunii Europene, Franţa, Germania, Belgia, refuzând net să accepte ideile şi soluţiile americane. Marea Britanie, Spania, Danemarca, Italia au sprijinit, în grade diferite, poziţia echipei preşedintelui Bush. Disputa transatlantică şi intraeuropeană a atins, în primele luni ale anului 2003, cote incendiare, unii analişti şi comentatori vorbind chiar de izbucnirea unui nou „război rece", de data aceasta între partenerii NATO şi UE. În aceste condiţii, SUA au decis să acţioneze pe cont propriu, sprijinite cu trupe doar de Marea Britanie. Alte aproape 50 de ţări, printre care şi România, după aprecierea autorităţilor americane, sprijină SUA în acţiunile lor formând „The coalition of willings". Ea este însă mult mai redusă decât

cea din 1991, SUA confruntându-se cu o largă opoziţie pe plan internaţional.

În noaptea de 19/20 martie 2003, preşedintele George W. Bush a anunţat începerea ostilităţilor, a operaţiunii „Libertate pentru Irak" De data aceasta, concepţia acţiunilor de luptă a fost diferită, SUA şi Marea Britanie optând pentru desfăşurarea simultană de operaţiuni aeriene masive şi acţiuni ale forţelor terestre. De asemenea, strategii americani au adoptat tactica ocolirii centrelor de rezistenţă irakiene şi a înaintării cât mai rapide spre Bagdad. Comandamentul militar american a creat două fronturi de luptă — de sud, cu bază de plecare din Kuweit, şi din nord. Dacă în sud planurile au fost respectate, în nord refuzul Turciei de a permite accesul trupelor americane a creat dificultăţi materializării proiectului iniţial. În acest context, s-a recurs la folosirea desantului aerian (paraşutat sau debarcat).

În faţa formidabilei maşini de război a aliaţilor, autorităţile irakiene au recurs la tactici neconvenţionale care s-au soldat cu succese locale.

La ora redactării acestor rânduri, Bagdadul se afla sub controlul forţelor americane, iar pe plan militar soarta războiului pare să fi fost tranşată. Rămân de evaluat consecinţele de ordin politic, unde persistă multe necunoscute. Cum va arăta viitorul regim politic de la Bagdad, care va fi noua arhitectură politico-teritorială în regiune, care va fi reacţia lumii arabe şi musulmane, cum se vor vindeca „fractura" transatlantică şi disputele între europeni, care va fi soarta ONU, cum va evolua NATO şi procesul construcţiei europene? Iată numai câteva din multitudinea de probleme care îşi aşteaptă soluţiile.

Ultimele evenimente par să arate că SUA, unica superputere a lumii, sunt hotărâte să acţioneze în sensul redefinirii unei noi ordini mondiale potrivit intereselor sale. Sub acest aspect, nimic nu este nou. Din totdeauna, statele au acţionat în numele a ceea ce Richelieu a numit „raison d'état". Lordul Palmerston declara în 1988, în Camera Comunelor, că Marea Britanie nu are nici duşmani şi nici prieteni permanenţi, ci numai interese permanente. Aceste interese trebuie apărate şi promovate constant.

stant. Din acest punct de vedere, disputele în jurul „legitimităţii" sau „moralităţii" acţiunilor actorilor implicaţi nu sunt pe deplin relevante pentru studierea evoluţiei relaţiilor internaţionale, care se supun mai degrabă regulilor pragmatismului derivate din interes.

Philippe Rondot îşi încheie cartea sa prin formularea unei concluzii potrivit căreia invazia în Kuweit şi eşecul acesteia în faţa unei coaliţii internaţionale vor influenţa pentru mulţi ani evoluţia Irakului. Faptele l-au confirmat, iar războiul din primăvara anului 2003 nu este decât episodul al doilea al unei piese al cărei prim act s-a jucat în 1991. Rămâne de văzut dacă acesta este şi finalul sau va urma o nouă rundă.

Petre Otu

CUVÂNT ÎNAINTE AL AUTORULUI

Acest mic volum reprezintă reeditarea lucrării *Irakul*, apărută în primul trimestru al anului 1979. Este data începând de la care Saddam Hussein, prezent în prim-planul scenei politice irakiene alături de preşedintele Ahmed Hassan al-Bakr încă de la lovitura de stat baasistă din 1968, va deţine de unul singur puterea.

După cum se poate vorbi de ,,Siria lui Hafez al-Assad", tot aşa se poate vorbi astăzi şi de ,,Irakul lui Saddam Hussein" Reluând textul cărţii din colecţia ,,Que sais-je?", nu putem face abstracţie de această realitate. Am păstrat primele două capitole rezervate datelor geografice, umane şi istorice de bază, actualizându-le pe alocuri. Celelalte două capitole sunt consacrate ,,Irakului lui Saddam Hussein": politica sa internă cu accente pe chestiunea kurdă şi cea faţă de vecini, cu cele două aventuri exterioare: războiul Irak-Iran şi cel din Golf.

Formatul redus al colecţiei ne-a obligat să rămânem din păcate foarte (prea) factuali. Bogăţia în evenimente a acestei perioade frământate din istoria Irakului ne determină să nu neglijăm nici unul dintre aspectele sale dacă dorim să înţelegem „logica lui Saddam Hussein"

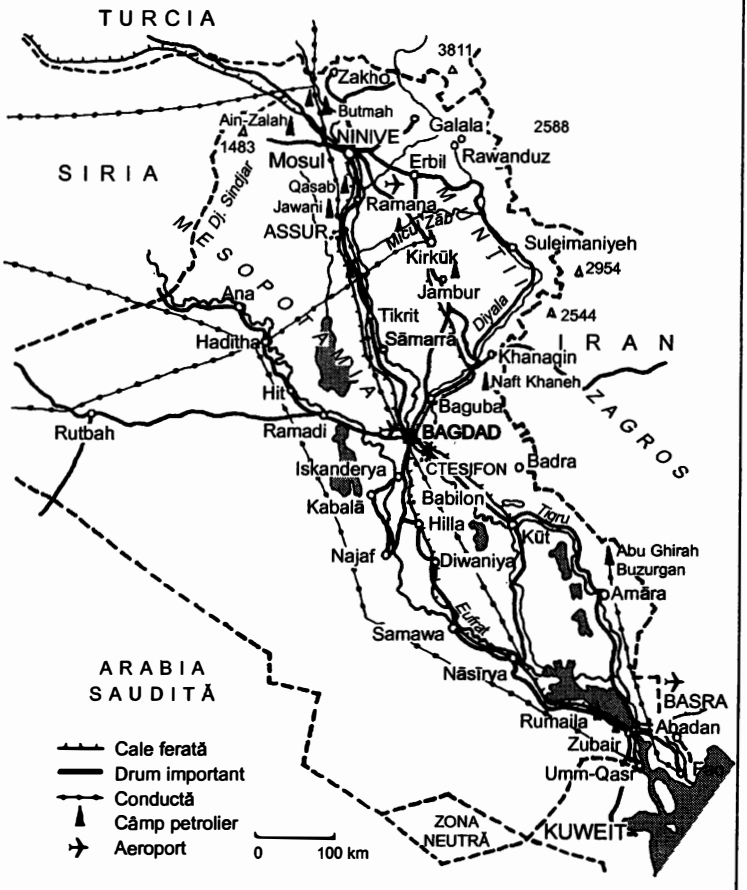

Sursă: *Libération*

Harta 1 — Irak

Capitolul I

ŢARA, OAMENII, RESURSELE

Irakul a fost cunoscut mai întâi sub numele de Mesopotamia, „ţara dintre fluvii" (*Mesos potamos*). Regiunea situată de-a lungul Tigrului şi Eufratului a reprezentat leagănul civilizaţiilor babiloniană şi asiriană. Această câmpie lungă, cu istorie pe cât de bogată pe atât de frământată, fecundă datorită calităţilor solului şi hărniciei locuitorilor, reprezintă centrul geografic al ţării. Tratatul de la Sèvres din 10 august 1920, consfinţind dezmembrarea Imperiului otoman, a dat naştere Irakului modern.

Frontierele actualului Irak, în mare parte artificiale datorită decupajului adesea arbitrar operat de marile puteri după încheierea Primului Război Mondial, delimitează un teritoriu cu suprafaţa de 438 446 km^2, dintre care 3 522 km^2 aparţin jumătăţii unei zone neutre, prevăzută a fi administrată în comun de Irak şi Arabia Saudită. Constituirea zonei avusese ca scop iniţial facilitatea migraţiilor sezoniere ale păstorilor nomazi. Trasarea acestor frontiere a dat naştere la conflicte durabile — aşa cum vom vedea în cazul celui cu Iranul, în 1980, apoi a celui cu Kuweitul, în 1990 — căci ele nu au fost însoţite de acorduri care să garanteze suveranitatea fiecărei părţi. În această privinţă, noul traseu al frontierei irako-kuweitiene, impus la Bagdad în aprilie 1992 în urma războiului Golfului de către o comisie a Naţiunilor Unite, împingea limita dintre cele două ţări cu circa 600 de metri spre nord, lipsind Irakul de o parte a portului Umm-Qasr şi de câmpul petrolier de la Rumaila şi creând astfel germenii unui viitor conflict.

În sfârşit, fostul vilaiet otoman al Mosulului nu a fost alipit definitiv Irakului decât în 1925, pe baza deciziei Consiliului Societăţii Naţiunilor.

Frontierele	Turcia	305 km	8,2%
3 719 km	Iran	+1 515 km	40,7%
	Kuweit	254 km	6,8%
	Arabia Saudită	895 km	24,1%
	Siria	603 km	16,2%
	Iordania	+147 km	4%

I. Marile regiuni naturale

Irakul aparţine marginii nordice a scutului arabo-nubian apărut în precambrian, care forma promontoriul nord-oriental al Africii. Mările care se întindeau de la Mediterana la Oceanul Indian au lăsat prin retragerea lor straturi sedimentare din secundar şi terţiar, în principal din jurasic şi cretacic. Un lung şanţ tectonic, orientat de la nord la sud, a apărut în urma ridicării acestui scut. Atunci s-a ridicat lanţul muntos Taurus, iar marea, într-o nouă retragere, a creat legătura dintre peninsula arabică şi continentul asiatic. Aşadar, Irakul se află situat acolo unde încreţiturile alpine ale Asiei Mici şi Centrale se suprapun peste soclul tabular arabo-african.

Teritoriul irakian poate fi împărţit în trei regiuni geografice cu trăsături net distincte: la vest o zonă de stepă, în centru o câmpie întinsă, domeniul Tigrului şi Eufratului, şi la est o regiune muntoasă.

Mai puţin variată decât relieful, clima este mediteraneană prin căldura ei şi continentală prin diferenţele mari de temperatură dintre vară şi iarnă şi dintre zi şi noapte.

Astfel, în sudul ţării şi la vest de Munţii Kurdistanului, verile sunt lungi, calde şi secetoase, iar iernile ploioase şi răcoroase: este o climă de tip mediteranean. De la Bagdad până la Golful Persic şi la vest, în regiunile apropiate de deşerturile Arabiei şi Siriei, clima este deşertică, iar temperaturile sunt printre cele mai ridicate de pe glob. În sfârşit, Munţii Kurdistanului prezintă un climat de tip alpin, cu ierni foarte aspre.

Temperaturile medii (în °C) (ianuarie şi august)

Bagdad: 10, 34; Mosul: 8, 29; Basra: 15, 32,5; Rutbah: 7, 30; Bagdad vara: în zorii zilei 23, la amiază 50.

Ploile cad începând de la mijlocul lui noiembrie şi se menţin până la mijlocul lui martie, luna cea mai ploioasă fiind februarie, însă media precipitaţiilor nu depăşeşte 150 mm pe an. Doar nord-estul ţării este ceva mai bine stropit, cu precipitaţii ce pot totaliza 600 mm anual. Se întâmplă totuşi, destul de rar, ca ploile să provoace inundaţii. Slăbiciunea şi neregularitatea regimului pluvial explică importanţa seculară atribuită lucrărilor de irigaţii ce au la bază cele două mari fluvii, Tigrul şi Eufratul.

Prima mare regiune naturală a Irakului o reprezintă zona de stepă care, la vest, acoperă câmpiile Djezireh (care se continuă pe teritoriul sirian) şi Hamad (adiacentă celei dintâi la vest şi la sud-vest, în direcţia Arabiei). Aici clima este toridă în timpul verii, adică din aprilie până în octombrie. Teritoriu al triburilor de beduini, deşertul nu oferă turmelor de animale decât o vegetaţie sărăcăcioasă. Apa din puţuri este rară şi sălcie. Dar atunci când se întâmplă să plouă slab (treizeci de zile pe an), primele pante ale Munţilor Sindjar, care se înalţă până la 1 463 m, se acoperă de îndată cu o iarbă scurtă şi înverzită, presărată primăvara cu flori multicolore. În Djezireh, Eufratul permite folosirea apei sale

care, prin intermediul instalaţiilor ancestrale de tip *noria* şi *chird*[1] irigă cele câteva culturi din văi, acolo unde muncesc felahii. Beduinii, mult mai puţin numeroşi ca altădată, continuă să-şi mâne turmele prin Hamad şi Djezireh. În sud-vest, există încă câteva frumoase oaze cum este Shithatha. La nord, ruinele de la Hatra atestă faptul că altădată această zonă a Djezirehului de la marginea deşertului a fost locuită de o populaţie sedentarizată şi laborioasă.

În centru, Tigrul (lung de 1 850 km, dintre care 1 418 km pe teritoriul irakian) şi Eufratul (2 350 km, dintre care 1 213 km pe teritoriul irakian), izvorâte în Turcia, cel dintâi la sud de lacul Van, iar celălalt din apropierea Muntelui Ararat, formează antica Mesopotamie. Tigrul, mai impetuos, primeşte de la afluenţii săi veniţi din Zagros ape încărcate de aluviuni, care îi conferă, în zona Bagdadului, o culoare roşcată. Deşi ploile locale nu-i influenţează debitul, topirea zăpezilor, care începe în martie-aprilie, i-a provocat dintotdeauna creşteri ale nivelului, astăzi ţinute parţial sub control cu ajutorul digurilor şi barajelor. Atunci când intră în Irak, Eufratul, mai puţin capricios, a traversat deja Siria pe o lungime de 600 km. Barajul de la Tabqa, obiectiv finalizat de Irak în linii mari în 1975, a regularizat cursul fluviului şi astfel viiturile din luna mai au fost împiedicate să se transforme în inundaţii. Dar edificarea acestei mari lucrări hidrotehnice a contribuit la deteriorarea relaţiilor dintre Siria şi Irak, în pofida semnării la 6 iunie 1974 a unui acord privind exploatarea comună a apelor fluviului. Cele două fluvii, după ce îşi apropie cursurile la latitudinea Bagdadului, îşi unesc apele la Kurna pentru a forma Shatt al-Arabul. Aşadar, câmpia Mesopotamiei, cu lăţimea maximă de 300 km, este bine irigată. Încă din străfundurile antichităţii, o reţea complexă de canale cu baraje şi mori permitea irigarea platoului mesopotamian, cu toate că acesta era ceva mai ridicat ca altitudine decât luncile celor două fluvii. Însă invaziile succesive şi lipsa de întreţinere au năruit acest sistem bine elaborat. Fluviul Shatt al-Arab prelungeşte „delta fosilă" formată

[1] *Noria* utilizează curentul, în vreme ce *chird*-ul este pus în mişcare de animale.

de imensele mlaştini din Amāra, zonă în care locuia o populaţie de pescari cu un mod de viaţă foarte special ce îşi schimba mereu habitatul, urmând inundaţiile. Shatt al-Arab este renumit prin vegetaţia de curmali roditori[2] care pot să producă anual până la trei recolte. Astăzi, guvernul se preocupă de amenajarea acestei mari câmpii, inimă a Irakului, acordând prioritate sectorului de irigaţii şi recuperării terenurilor cultivabile, însă războaiele, mai întâi cel cu Iranul apoi cel cu Kuweitul, au bulversat buna derulare a programelor aferente.

La est, relieful se ridică rapid în direcţia munţilor din Kurdistanul Meridional şi din Zagros, ale căror vârfuri depăşesc altitudinea de 3 000 m şi sunt acoperite de zăpezi permanente. Zona muntoasă se întinde ca un arc de cerc de la djebelul sirian Abdelaziz până la Khanaqin spre Iran. La vest de Mosul, djebelul Sindjar străjuieşte trecerile către Siria. La est, djebelul Makhlul şi djebelul Hamrin, cu reliefuri accidentate, fac legătura cu sistemul abrupt de masive muntoase, refugiu tradiţional al populaţiei kurde. Văi înguste cultivabile, podişuri cu acces dificil şi păşuni înalte au permis vreme îndelungată unei populaţii iubitoare de independenţă şi mândră de particularismele sale să trăiască într-o economie închisă şi să reziste tentativelor de integrare limitrofe. Câmpiile Mosulului şi Kirkūkului, cu sol bogat şi cel mai bine udate din Irak, pot deţine culturi neirigate şi păşuni cu caracter permanent. Tot în această regiune, care a reprezentat leagănul puternicului regat Assur, se mai întâlnesc câteva vestigii ale vechilor şi falnicilor păduri irakiene. Şi tot aici sunt amplasate zăcămintele de petrol cele mai productive din ţară.

Aşadar, geografia contribuie mult la împărţirea Irakului în cele trei mari regiuni asupra cărora, de-a lungul secolelor, s-au luptat şi şi-au exercitat stăpânirea diferite forţe politice. Aşa cum subliniază Bernard Vernier[3], „sistemul de

[2] Viitura, înaltă de 3 m, inundă plantaţiile de palmieri de două ori pe zi cu apă dulce şi mâloasă din Shatt al-Arab.

[3] Bernard Vemier, *L'Irak d'aujourd'hui.*

fluvii a trasat aici axa unei construcţii politice căreia oamenii trebuiau să-i definească limitele, dar abia în zilele noastre s-a ajuns ca Irakul să includă în graniţele sale acest teritoriu şi nimic în plus."

II. Populaţia

Populaţia Irakului se cifrează potrivit recensământului din octombrie 1987, la 16 278 311 locuitori, dintre care 51,4% bărbaţi. Precedentul recensământ, efectuat înainte cu zece ani, în 1977, înregistra 12 171 480 de locuitori, bărbaţii fiind de asemenea ceva mai numeroşi. Rata de creştere de 3,4% este ridicată, efectele războiului dintre Iran şi Irak (1980–1988) fiind compensate datorită politicii de favorizare a natalităţii practicate din momentul izbucnirii acestuia. Populaţia Bagdadului se ridică la 3 844 608 locuitori, adică 23,6% din total, ceea ce conferă o idee asupra întinderii capitalei şi ponderii acesteia.

Analizarea câtorva statistici realizate cu ocazia recensământului din 1977, ne permit crearea unei imagini a evoluţiei poporului irakian.

Repartizarea pe grupe de vârstă se estimează astfel (1976):

Sub 15 ani	48%
Între 15 şi 64 de ani	49%
Peste 64 de ani	3%

După 1947, asistăm la o schimbare remarcabilă şi semnificativă în repartiţia pe zone:

	1947	1965	1970	1975	1977
Zone rurale	64%	49%	43%	40%	36,5%
Zone urbane	36%	51%	57%	60%	63,5%

Între 1973 şi 1975, sporul natural al populaţiei are următoarea structură:

Rata brută a natalităţii	4,26%	zone urbane	3,96%
		zone rurale	4,76%
Rata brută a mortalităţii	1,06%	zone urbane	0,91%
		zone rurale	1,28%
Rata de creştere	3,02%	zone urbane	3,05%
		zone rurale	3,43%
Migraţia internă		zone urbane	+1,12%
		zone rurale	– 2,27%
Rata de creştere pe zonă		zone urbane	4,17%
		zone rurale	1,16%

De-a lungul perioadei 1977–1980, rata de creştere anuală prevăzută în zonele urbane este de ordinul a 6,1%, în timp ce în zonele rurale ea este negativă (-2,9%).

Potrivit unei estimări datând din 1976, populaţia activă reprezintă 26% din totalul populaţiei, adică 2 962 400 persoane, şi este repartizată pe domenii economice după cum urmează:

Agricultură	53%
Industrie	7,8%
Servicii	21,5%
Distribuţie	12,1%
Construcţii	4%
Mine, extracţie, gaz, apă, electricitate	1,6%

Împărţirea socială tradiţională între nomazi şi sedentari tinde să se estompeze tot mai mult datorită diminuării numerice a celor dintâi — recensământul din 1977 dă cifra de 94 851 de beduini[4] — şi a politicii de sedentarizare dusă de autorităţi.

[4] Nomazii sunt partea din populaţie cel mai dificil de recenzat, din cauza mobilităţii ei, precum şi a circumspecţiei ancestrale pe care o manifestă faţă de puterea centrală. Pe de altă parte, trebuie făcută distincţia între marii nomazi, care nu cunosc frontierele, şi seminomazii care se fixează mai uşor.

Relativ subpopulat[5] având în vedere suprafaţa de teren arabil disponibil, Irakul cunoaşte în ultimii treizeci de ani un intens exod rural, care a făcut ca între 1957 şi 1977 proporţia locuitorilor de la sate să scadă de la 61,2% la 36,5%.

Capitala Bagdad, care număra la sfârşitul Primului Război Mondial 200 000 de locuitori, a atins în 1975 populaţia de 2 800 000 de locuitori, pentru a ajunge deci în 1987 la 3 844 608. Scăldat de apele capricioase ale Tigrului, Bagdadul s-a format în locul unde apropierea dintre cele două mari fluvii mesopotamiene făcea mai uşoară trecerea de la est la vest (oraşul are şase poduri peste Tigru). În acest loc, cunoscut în antichitate sub numele de Baghdadu, regele Nabucodonosor (604–561 î.Hr.) a construit cheiuri. Dar al-Mansur, al doilea calif al dinastiei Abbasizilor, este cel care şi-a stabilit aici capitala, făcând din ea centrul vastului său imperiu. Bagdadul n-a păstrat decât foarte puţine vestigii ale trecutului din cauza istoriei frământate şi a cuceririlor care i-au distrus cele mai importante monumente. Midhat Paşa, guvernatorul turc al oraşului între 1868 şi 1872, a introdus modernismul şi a construit pornind de aici prima cale ferată din zonă, ce unea oraşul cu localitatea Kamizien (12 km). Adăpostind astăzi un sfert din populaţia irakiană, Bagdadul continuă să se dezvolte, punând autorităţilor numeroase probleme de urbanism şi de organizare.

Basra, „capitala Sudului", a devenit al doilea oraş al Irakului, cu 616 700 locuitori, cu care depăşeşte puţin Mosulul. Foarte pitoresc prin canalele şi palmierii săi, oraşul îşi datorează înflorirea poziţiei pe care o deţine, în proximitatea singurei ieşiri la mare de care dispune Irakul (Golful Persic). Britanicii au făcut din el o escală pentru navele ce parcurgeau drumul spre Indii. Prezenţa în apropiere, la Ma'qil, a unui important complex siderurgic, porturile Fao şi Umm-Qasr, acesta din urmă într-un

[5] Previziunile pentru anul 2000 se cifrează la circa 24 926 000 de locuitori.

canal natural care ajunge în Golf în apropierea frontierei cu Kuweitul, şi portul petrolier Bakr explică impresionanta dezvoltare a oraşului Basra, care nu număra în 1932 decât 60 000 de locuitori. Din nefericire, cele două războaie — cel contra Iranului şi apoi cel din Golf — au făcut din Basra o miză strategică aspru disputată. Distrus, parţial golit de locuitori (850 000 în 1975), oraşul întâmpină dificultăţi în a-şi reveni.

În nord, Mosul (571 000 de locuitori) rămâne o frumoasă metropolă. Încărcată chiar de mai multă istorie ca Bagdadul, ea a fost o intersecţie de drumuri comerciale foarte importantă şi a dat numele său muselinei. Fortificaţie avansată a capitalei asiriene Ninive, de pe celălalt mal al Tigrului, Mosulul a fost întotdeauna obiect de dispută. Trupele lui Alexandru cel Mare au zăbovit aici, Saladin l-a cucerit, Timur Lenk i-a distrus fortificaţiile şi nu a fost alipit definitiv Irakului decât în 1925. Sediu a numeroase minorităţi creştine, vechiul oraş Mosul îşi păstrează intacte trăsăturile caracteristice în pofida numeroaselor proiecte de dezvoltare al căror obiect este în prezent.

Numeroase alte oraşe ar merita să fie de asemenea menţionate: în sud Nāsirīya, Amāra, Kūt, Hilla, Diwaniya, oraşele sfinte şiite Karbalā şi Najaf, Tikrit, Sāmarrā şi Ramadi în apropierea Bagdadului, departe spre vest Rutbah şi, în sfârşit, spre nord oraşele kurde Erbil, capitala administrativă a regiunii autonome Kurdistan, Suleimaniyeh, Akra, Rawanduz, Dohuk, Zakho, fără a omite Kirkūkul (500 000 de locuitori), mare centru petrolier situat la limita Kurdistanului.

Populaţia irakiană nu este omogenă, iar acest lucru se datorează cuceririlor, migraţiilor, convertirilor şi schismelor care i-au marcat trecutul. Clasarea ei poate fi făcută pe baza a diferite criterii: etnia, limba sau religia[6]. Adeseori aceste particularisme se întrepătrund, complicând o situaţie deja neobişnuită pentru un spirit occidental, dar curentă în lumea arabă. De aceea aprecierile trebuie făcute cu prudenţă, cu atât mai mult cu cât importanţa acestor factori este voit minimalizată în numele

[6] A se vedea capitolele III, IV: „Viaţa religioasă".

unei unităţi naţionale greu de realizat din cauza caracterului adesea artificial al construcţiei sale. Totodată, cifrele statistice care sunt avansate, indiferent de originea lor, se cuvin a fi manipulate cu cea mai mare precauţie şi trebuie considerate drept indicatori aproximativi, susceptibili de a fi contestaţi de unii sau de alţii.

În Irak, există o majoritate semită (80%) de rasă albă şi de tip mediteranean, care se întâlneşte în forma cea mai pură la triburile nomade din sud-vest. În jurul Tigrului şi Eufratului, în Mesopotamia, populaţia a fost puternic amestecată cu armenoizi şi nu mai prezintă un caracter omogen. În regiunile muntoase din nord, predomină elementele armenoide, turce şi cele indo-europene (kurzii), care şi-au păstrat în parte caracterele. Limba utilizată de majoritatea locuitorilor este araba, însă diferitele minorităţi îşi folosesc propriile limbi. Astfel, conform Constituţiei, kurda este considerată drept a doua limbă oficială, în vreme ce limbile turkmenă (decretul din 24 ianuarie 1970) şi siriacă (decretul din 16 aprilie 1972 şi legea din 25 iunie 1972) sunt studiate şi folosite în publicaţiile destinate minorităţilor respective. Pe baza unei evaluări făcută în 1968[7], formaţiunile lingvistice erau următoarele:

Grupul semitic	6 805 000	Arabi	6 600 000
		Asirieni	200 000
		Evrei	5 000
Grupul iranian	1 700 000	Kurzi	1 600 000
		Persani	100 000
Grupul turc	100 000	Turkmeni şi turci	100 000
Altele	100 000	Armeni	45 000
		Cerchezi	5 000
		Alţii	50 000

[7] Această estimare este de provenienţă franceză. În ciuda timpului scurs de la realizare, ea ne oferă indicaţii interesante care ar trebui să fie destul de apropiate de realitatea actuală, mai puţin în ceea ce priveşte populaţia evreiască, emigrată între timp aproape în întregime.

Arabii constituie circa 70% din populaţia Irakului, fiind cei mai numeroşi. Ei sunt originari din deşerturile Arabiei şi Siriei şi au început să-şi facă apariţia pe teritoriul irakian încă în urmă cu trei mii de ani. Beduinii şi-au păstrat trăsăturile pure şi nobile. Celor care s-au sedentarizat, le-a rămas până astăzi sentimentul de apartenenţă la un trib, cu toate că de generaţii întregi ei nu-şi mai duc viaţa tradiţională. Marile familii se reunesc în jurul unui nume care este uneori cel al locului de origine; aşa este cazul localităţii Tikrit, la nord de Bagdad, de unde provine actualul şef al statului, Saddam Hussein al-Tikriti. Triburi de cămilari a căror existenţă este semnalată încă din secolul al VII-lea, Ruala şi Chammar, s-au refugiat în Irak după ce fuseseră izgoniţi de Ibn Saud; Montefik, comunitate venită din Arabia în secolul al XV-lea; Zafir, trib pentru care a fost constituită zona neutră, Beni Khaled, Zubied, iată câteva dintre numele de triburi cele mai cunoscute[8]. În sfârşit, trebuie menţionaţi „beduinii pescari", care populează mlaştinile fluviului Shatt al-Arab, continuând să ducă un mod de viaţă destul de special, deşi decimaţi de război şi represiune[9]. Arabii se împart din punct de vedere religios în două grupe musulmane: unul şiit, cel mai important numeric, celălalt sunnit[10], mai redus dar mai influent, cărora trebuie să le adăugăm elementele arameene arabizate (circa 3%) care constituie grupul de creştini arabi.

Cel de-al doilea grup etnic[11] este format de minoritatea kurdă. Nici un alt stat arab nu include între frontierele sale o populaţie nearabă de o atât de mare importanţă, căci procentual numărul

---

[8] Cartea lui Bernard Vernier aduce precizări interesante asupra acestui subiect.

[9] Vezi lucrarea lui Gavin Maxwell, *Le peuple des roseaux* şi, mai ales, o foarte bună carte a lui Wilfrid Thesiger, *Les Arabes des marais*, colecţia „Terre humaine", Plon.

[10] Arabii, aşa cum vom vedea mai jos, nu sunt majoritari printre sunniţi.

[11] Este folosit termenul de etnie, deşi există rezerve numeroase în privinţa definirii sale exacte.

kurzilor este estimat la 28% din populaţia totală[12]. Kurzii, prezenţi de asemenea în Turcia, Iran, Siria şi Armenia, sunt de origine indo-europeană, fără îndoială coborâtori din ramura medo-scitică a vechilor arieni. Ei vorbesc o limbă iraniană, mai apropiată chiar de vechea persană decât însăşi persana actuală. În Irak, sunt utilizate în principal două dialecte kurde: *kurmandji* (denumită uneori în mod greşit *zaza*), scrisă cu caractere latine începând cu anii 1930, folosită în regiunile Mosul şi Rawanduz; şi *sorani* (sau *mukriani*), care foloseşte caractere arabe şi se vorbeşte în regiunea Suleimaniyeh[13]. Primul dialect este vorbit de 60% din poporul kurd, iar cel de-al doilea de 30%. Kurzii ocupă munţii şi podişul Kurdistanului din mileniul al III-lea î. Hr. Păstori şi războinici, ei şi-au apărat vreme îndelungată specificităţile, aflându-se în frecvente confruntări cu diferitele puteri centrale. Mai mult decât alţi kurzi, cei din Irak şi-au manifestat naţionalismul şi au obţinut o vreme din partea Bagdadului recunoaşterea identităţii lor şi definirea unui statut concretizat prin crearea unei regiuni autonome, conform legii din 11 martie 1974. Dar, în împrejurările războiului împotriva Iranului şi, mai ales, ale războiului din Golf, cu consecinţele sale asupra situaţiei internaţionale, situaţia lor s-a modificat semnificativ, fără a putea fi sigur că ea s-a ameliorat[14]. Majoritatea kurzilor sunt musulmani sunniţi, ceilalţi sunt şiiţi, creştini sau aparţin câtorva secte sincretice, cum ar fi cea a *yezidilor*.

Asirienii se consideră singurii şi veritabilii descendenţi ai asirienilor din antichitate. Ei sunt originari din câmpia mesopotamiană, unde au trecut la creştinism în secolul al III-lea. În veacul al XIV-lea, anarhia generală ce domnea în Mesopotamia, precum şi fanatismul şiit, i-au constrâns pe asirieni să-şi găsească refugiul în munţii greu accesibili Hakkiari, de la sud de

[12] Este dificilă cunoaşterea cifrei exacte a kurzilor din Irak, aşadar acest procent ar putea fi contestat.

[13] Un al treilea dialect, *luri-bakhtiari*, folosit în sudul extrem al Kurdistanului iranian, nu este vorbit decât de 10% din populaţia kurdă.

[14] Problema kurdă face obiectul capitolului IV, I.

lacul Van, unde coabitează cu triburile kurde. Represiunea otomană i-a determinat să-i susţină pe Aliaţi în Primul Război Mondial, însă aceştia nu şi-au respectat promisiunea făcută de a le crea o naţiune independentă prin tratatele de pace care au consfinţit dezmembrarea Imperiului otoman. Asirienii s-au stabilit în regiunea Mosul, dar au fost supuşi represiunii guvernamentale. Tensiunea a devenit atât de mare încât un mare număr dintre ei au hotărât să treacă în Siria în 1933. Decepţionaţi de modul în care au fost primiţi, s-au întors în Irak, dar aici au fost decimaţi de masacre sângeroase. Nefericiţi prin istoria lor şi împărţiţi într-o comunitate nestoriană schismatică faţă de Roma şi o comunitate caldeeană uniată, minoritatea asiriană — mai puţin de 200 000 de oameni — supravieţuieşte stabilită în principal în regiunea Mosul, unde trebuie să facă faţă unei condiţii modeste.

Turkmenii sunt o populaţie de origine asiatică, de rasă uraloaltaică, sosită în Irak în secolul al XI-lea o dată cu sultanii selgiukizi. Ei s-au aşezat în zonele de la sud de Mosul şi Kirkūk, la limita teritoriilor kurde şi arabe. Sunt agricultori, funcţionari şi comercianţi. Vorbitori ai unui dialect turc, dar mai ales ai arabei, turkmenii rămân ataşaţi de pământurile strămoşilor lor şi de fraţii lor turci, fără ca loialitatea lor să poată fi pusă în discuţie. Estimaţi la peste 100 000, turkmenii, denumiţi şi turcomani, sunt de religie islamică.

Armenii, de origine caucaziană, răspândiţi până în veacul al XIX-lea între Cilicia şi Armenia, au venit în Irak ca urmare a persecuţiilor la care au fost supuşi la sfârşitul secolului al XIX-lea şi în timpul Primului Război Mondial. Ei sunt orăşeni, negustori şi funcţionari. Ca întreaga diaspora armeană, sunt ataşaţi limbii lor, ramură independentă a familiei indo-europene, precum şi religiei creştine proprii. Numărul mic al populaţiei — apreciate între 10 şi 15 000 de oameni — nu le conferă o prea mare importanţă.

Cerchezii sunt caucazieni emigraţi din Rusia, cei mai mulţi în anii 1864–1865. Ei locuiesc în regiunea fluviului Micul Zāb, vorbesc limba proprie, cercheza, şi sunt musulmani. Nu depăşesc numeric cifra de câteva sute de persoane.

Cât despre evrei, aceştia constituiau cândva o comunitate prosperă de peste 200 000 de oameni, cea mai veche a diasporei lor, întrucât originea ei datează din vremea captivităţii babiloniene. Beneficiari ai unui statut special, evreii erau fie comercianţi bogaţi, fie funcţionari[15]. Începând cu 1934, o dată cu ascensiunea nazismului, comunitatea lor a devenit obiect al ostilităţii burgheziei musulmane, iar sionismul, până atunci ignorat, a început să-i atragă. Conflictul arabo-israelian le-a accentuat disconfortul, iar evreii vor căuta curând în exterior securitatea pe care nu o mai găseau în Irak. După 1950, emigraţia a devenit cvasigenerală. Revoluţia baasistă din 1968 nu a schimbat datele problemei. Astfel, pe 26 ianuarie 1969, după un proces spectacular, şaisprezece persoane au fost condamnate la moarte şi spânzurate, dintre care zece erau de confesiune mozaică. Astăzi, subzistă o mică comunitate de câteva zeci de suflete, care încearcă cu curaj să perpetueze pe malurile Tigrului antica simbioză iudeo-islamică a tradiţiei arabe. În pofida protecţiei declarate de guvern şi a avansurilor care le-au fost făcute, puţini dintre evreii emigraţi în Israel au acceptat să se întoarcă în Irak.

Această prezentare schematică a structurii populaţiei irakiene, pe care o vom completa atunci când vom aborda chestiunile religioase, arată extrema varietate demografică a Irakului, situaţie unică în rândul statelor lumii arabe. O atare situaţie explică vigilenţa extremă de care dau dovadă în această privinţă autorităţile guvernamentale.

[15] Regele Feisal I a făcut dintr-un evreu, Hiskail Sassun, cel dintâi ministru de Finanţe al noului său regat.

III. Resursele

Comunitatea internaţională menţine Irakul sub embargou din 6 august 1990. Economia ţării, cândva înfloritoare, s-a transformat din această cauză într-o simplă economie de subzistenţă. Deşi distrugerile provocate de operaţiunile militare ale războiului din Golf au fost în parte înlăturate, potenţialul productiv al Irakului rămâne handicapat de disfuncţiile în aprovizionare, consecinţe ale blocadei.

În 1989, importurile irakiene se ridicau la circa 10 miliarde de dolari, dintre care aproape o treime erau consacrate cumpărării de produse agro-alimentare. Se estimează că în 1993 ele n-ar fi depăşit 7–800 de milioane de dolari. Ceva mai mult de jumătate din aceste importuri se efectuează sub controlul Naţiunilor Unite, şi constau în mod esenţial în mărfuri nesupuse embargoului: alimente şi produse sanitare. Trebuie să luăm în calcul de asemenea importurile clandestine, cifrate la circa 300 de milioane de dolari.

Atunci când embargoul va fi ridicat, Irakul nu va reveni prea uşor la o economie sănătoasă. Căci, având datorii mari deja dinaintea războiului din Golf (70–80 de miliarde de dolari, conţinând creanţe ale fostei Uniuni Sovietice şi ale ţărilor din Orientul Mijlociu), el va trebui să plătească indemnizaţiile la care a fost condamnat, precum şi contravaloarea cheltuielilor făcute de Naţiunile Unite cu ocazia războiului din Golf.

În acest sens, Irakul va trebui să se bazeze pe bogăţia sa cea mai mare, petrolul. Cu 10% din rezervele mondiale, el poate spera să-şi recucerească locul economic important pe care îl ocupa înainte de 1980. Experţii estimează că de la 2 milioane de barili /zi (ceea ce echivalează cu 50 de milioane de tone/an) din 1990, producţia petrolieră ar

putea creşte la 3,6 milioane de barili/zi la un an după ridicarea embargoului. O producţie de 6 milioane de barili/zi după alţi zece ani reprezintă o ipoteză destul de realistă.

Întoarcerea Irakului pe piaţa petrolieră — şi deci pe scena regională şi internaţională — va pune unele probleme, având în vedere supraproducţia actuală şi ostilitatea faţă de statul irakian a ţărilor arabe din Golf, în special a Arabiei Saudite, Kuweitului şi Iranului.

Dacă embargoul a afectat puternic economia irakiană, cel puţin el a avut şi anumite urmări pozitive. Astfel, reducerea involuntară a importurilor de produse agricole a antrenat redresarea balanţei în domeniu, a cărui deficit se cifra în 1991 la mai puţin de 800 de milioane de dolari, faţă de peste 2,5 miliarde în 1989. Potenţialul agricol ar Irakului, care a stat la baza bogăţiei sale din trecut — şi care fusese trecut în plan secund — a redevenit un atu considerabil pentru redresarea ţării.

În absenţa unui termen precis al ridicării sancţiunilor, autorităţile nu afişează obiective precise şi nici nu elaborează planuri economice pe termen lung.

Cu titlu informativ, pentru câteva date statistice putem să ne referim la tabelul următor, păstrând o rezervă asupra cifrelor.

	Indicator	Unit. de măsură	IRAK
	— Capitala		Bagdad
	— Suprafaţa	km^2	434 924
	— Dezvoltarea umană (IDH)[a]		0,614
DEMOGRAFIA	— Populaţia(*)	milion	20.56
	— Densitatea[e]	loc./km^2	47,3
	— Rata de creştere anuală[e]	%	3,21
	— Indice de fecunditate (ISF)[e]		5,70
	— Mortalitate infantilă[e]	‰	58
	— Speranţa de viaţă[e]	ani	56,0
	— Populaţia urbană	%	72
CULTURA	— Alfabetizare[a]	%	37,5
	— Şcolarizare 12-17 ani	%	55,4[c]
	— Şcolarizare gradul 3	%	13,8[d]
	— Televizoare[b]	‰/loc.	72
	— Cărţi publicate	titluri	—
	— Numărul de medici	‰/loc.	0,55[c]
ARMATA	— Armata terestră	mii oameni	350
	— Marina	mii oameni	2
	— Aviaţia	mii oameni	30
ECONOMIA	— PIB	miliarde $	20,0[a]
	— Creştere anuală 1985–92	%	-12,9
	— 1993	%	0,0
	— PIB / locuitor	$	1036[a]
	— Datoria externă totală	miliarde $	109,7[c]
	— Rata inflaţiei	%	75,0
	— Cheltuieli de stat în educaţie	% PIB	5,1[b]

	— Cheltuieli de stat în apărare	% PIB	21,1[b]
	— Producţia de energie[b]	milioane t comb. conv.	20,69
	— Consumul de energie[b]	milioane t comb. conv.	18,12
COMERŢUL	— Importuri	milioane $	645[a]
	— Exporturi	milioane $	557[a]
	— Principali furnizori	%	Aus. 18,5[a]
		%	UE. 26,7[a]
		%	Iord. 17,5[a]
	— Principali clienţi	%	Gre. 12,9[a]
		%	Por. 15,1[a]
		%	Iord. 70,9[a]

Cifrele datează din 1993, mai puţin următoarele: a. 1992; b. 1991; c. 1990; d. 1988; e. 1983 (*): ultimul recensământ utilizabil: Irak, 1987.
Sursă: *L'État du Monde*: 1995, La Découverte.

Capitolul II

ISTORIA DE LA ORIGINI PÂNĂ ÎN 1979

I. Primele civilizaţii

Irakul ar trebui să fie paradisul arheologilor. Săpăturile care se succed de-a lungul malurilor Tigrului şi Eufratului scot la iveală şi astăzi tezaure inestimabile: cetăţi, palate, ceramică, figurine, necropole, toate atestând prezenţa în aceste locuri a numeroase civilizaţii strălucitoare.

Cele mai vechi urme ale omului din Neanderthal au fost descoperite în peştera de la Shanidar, în valea superioară a Marelui Zāb, un afluent al Tigrului: acum 100 000 de ani, câteva aşezări de colibe adăposteau colectivităţi de vânători care se slujeau de arme şi unelte din piatră şi os. Ei cunoşteau deja bitumul de Kirkūk. Datând din mileniul al VII-lea î.Hr., situl satului Jarmo, din apropiere de Chemchemal, între Kirkūk şi Suleimaniyeh, dezvăluie urme de agricultură: erau cultivate grâul şi orzul. Figurine de femei şi de animale atestă o artă primitivă cu vocaţie poate religioasă. Însă omul va abandona colinele pentru a se stabili în zonele de şes unde, descoperind binefacerile irigaţiilor, a pregătit vreme de 4 000 de ani apariţia civilizaţiei sumeriene.

Bazinele Tigrului şi Eufratului sunt pentru câteva mii de ani martore ale edificării unei societăţi care se va transforma din rurală în urbană. Siturile arheologice unde au fost identificate vestigii ale acesteia au dat numele diferitelor epoci ce aveau să se succeadă. Este perioada civilizaţiei „oraşelor-state" guvernate de un prinţ considerat divinitate, care exercita puterea asupra unui sistem social elaborat. Situl de la Tell Hassuna de la sud de Mosul şi cel de la Tell es-Sawwan, lângă Sāmarrā, au scos la iveală ceramică de argilă pictată, figurine de alabastru,

cupe şi vase cu motive stilizate de inspiraţie naturalistă. Următoarea perioadă, Tell Halaf (cca 4 000 de ani î.Hr.) se caracterizează printr-o ceramică policromă remarcabilă prin calitate şi fineţe artistică. Satele, mai mari, au locuinţe construite din cărămidă arsă. Perioada al-Obeid, în apropiere de Ur, se întinde între anii 4000 şi 3500 î.Hr. Civilizaţia din nord coboară către Mesopotamia de Jos. Sunt construite primele temple în terase. Situl arheologic Eridu ne oferă un exemplu care a dus la reconstituirea modului în care erau elaborate arhitectural acest gen de edificii armonioase şi puternice. Epoca următoare (3500–3100 î.Hr.), Uruk (Warka), este cea a apariţiei primelor tăbliţe pictografice care vor preceda scrierea cuneiformă. Descoperirea a numeroase sigilii permite reconstituirea scenelor caracteristice de viaţă: vânătoare, ceremonii religioase, sărbători... În sfârşit, perioada Djemdat-Nasr (3100–2800 î.Hr.), cu o artă picturală avansată şi cu primele statuete votive — celebra mască feminină de la Warka —, marchează sfârşitul acestei lungi etape ce anunţă naşterea Irakului sumerian.

Civilizaţia sumeriană, care durează între anii 2800 şi 2006 î.Hr., se împarte în trei mari etape dintre care cea dintâi, considerată drept epoca de aur a Sumerului, se încheie în jurul anului 2400. Circa cincisprezece oraşe-state, independente sau asociate, se găsesc răspândite de-a lungul Tigrului şi Eufratului: Kiş, Lagaş, Uruk, Ur, Eridu se numără printre cele mai vestite. Schimburile comerciale fac indispensabilă scrierea şi o limbă comună. Tăbliţele, cilindrii, sigiliile, descoperite în aceste metropole dovedesc o artă rafinată[16] şi denotă o organizare administrativă socială şi religioasă complexă. În 2400, începe epoca akkadiană, cea a regatului Akkad, dintre ai cărui conducători, Sargon este cel mai cunoscut. Venit din centrul Irakului, el supune toate oraşele din Sumer, după ce îl detronase pe cel din urmă rege al Urukului. Vreme de 200 de ani, până în 2230 î.Hr., el şi succesorii săi controlează un imperiu vast ce se întinde din Munţii Taurus şi Zagros până în Golful Persic şi la Mediterana. Se dezvoltă o limbă

[16] Muzeul din Bagdad oferă unele exemplare remarcabile.

nouă, semita. Autonomia vechilor oraşe dispare pentru a face loc unui imperiu centralizat. Perioada neosumeriană (2200–2000 î.Hr.), după ani de anarhie şi invazii, consacră restaurarea puterii Sumerului, cu regele Ur-Nammu, un înţelept şi un intelectual, care emite legi şi reconstruieşte marile temple ale cetăţilor sumeriene. Dar imperiul, deja împărţit în patru regate, Isin şi Larsa în sud, Assur şi Eşnunna în nord, se stinge o dată cu căderea Urului sub loviturile ammoriţilor, nomazi semiţi veniţi din sud-est.

Un nou imperiu se formează: cel al regilor amoriţi. Hammurabi (1792–1750) îşi extinde domeniul cucerind Isin (1787), Uruk (1786), Larsa (1763), celebra Mari mai la est (1759) şi întreaga Asirie (1756). Oraşul Babilon devine centrul acestei mari naţiuni mesopotamiene coagulate de el. *Codul lui Hammurabi*[17], alcătuit din hotărâri regale, oferă indicaţii preţioase asupra organizării administrative a statului. Totuşi, la moartea suveranului, cetăţile se vor detaşa una câte una, pentru a forma provinciile Assur la nord şi Sumer la sud. În 1595 î.Hr., hitiţii veniţi din Anatolia jefuiesc Babilonul, iar dinastia kasiţilor se impune asupra Mesopotamiei pentru o jumătate de mileniu, până în secolul al XII-lea, stabilindu-şi capitala la Akar-Uf, la 12 km de actualul Bagdad.

Din acel moment, Nordul îşi va lua revanşa asupra Sudului: începe hegemonia asiriană ai cărei regi au drept capitale Assur, Ninive[18] şi Mari. Ei devin vestiţi prin campaniile lor militare: Tiglat-palasar I, Adad-Nirari II, Tukulti-Ninurta II şi mai ales Aşurnasirpal II se dovedesc a fi nu numai importanţi comandanţi militari ci şi constructori: sunt edificate oraşul Kalakh (Nimrud) şi palatul regal, descoperit în 1845. Regele Sargon II, urcat pe tron în 722 î.Hr., cucereşte Siria, Palestina, o parte din Zagros şi ocupă Babilonul. Imperiul asirian se va întinde pe viitor de la Mediterana şi până la Golful Persic. În 689, Babilonul este distrus, iar Ninive devine capitala imperiului. Apogeul puterii asiriene este

[17] Unul dintre exemplarele acestui cod se găseşte la Muzeul Luvru.

[18] Ninive se află amplasată vizavi de Mosul, pe celălalt mal al Tigrului.

atins sub Aşurbanipal (669–627), care devine celebru prin jefuirea Tebei şi Susei, dar şi prin edificarea unei „biblioteci" de 20 000 de tăbliţe cuneiforme, descoperită la mijlocul secolului al XIX-lea. Egiptul, Palestina, Siria sunt sub stăpânirea sa. Însă babilonienii, aliaţi cu mezii, se revoltă contra dominaţiei asiriene şi distrug Ninive în 612. Babilonul redevine capitala Mesopotamiei, iar regii Nabopalassar şi Nabucodonosor fac din el oraşul cel mai fastuos al Orientului Apropiat: 250 ha, peste 1 000 de temple la o populaţie care atingea 100 000 de locuitori. Totuşi, imperiul neobabilonian a durat puţin: în 539 este cucerit de către Cirus al II-lea cel Mare, regele perşilor. Din acel moment, Mesopotamia este integrată în marele Imperiu ahemenid. Babilonul devine împreună cu Susa şi Persepolis una dintre cele trei capitale ale Ahemenizilor.

Imperiul ahemenid a avut totuşi o existenţă scurtă, din 586 până în 334 î.Hr. Mesopotamia a devenit o simplă provincie, însă Babilonul şi-a păstrat un statut special, reprezentând un important nod comercial între est şi vest. Au avut loc mai multe revolte antipersane, însă au fost înăbuşite până ce Xerxes, ca represalii, a hotărât dărâmarea oraşului.

Imperiul persan s-a prăbuşit în anul 334 sub loviturile lui Alexandru cel Mare. Descoperind Babilonul, el hotărăşte, în pofida stării de ruină în care se afla, să facă din el capitala vastului său imperiu din Orient. Dar moartea lui Alexandru, chiar în acest oraş, în 323, nu-i lasă timpul necesar să-şi pună visul în aplicare. Babilonul cade definitiv în uitare şi dispare sub nisipurile deşertului. În 1852, misiunea franceză condusă de către Fresnel va descoperi faimoşii lei în luptă cu dragonul, apoi săpăturile făcute de către germani vor scoate la lumină ruinele acestei mari cetăţi care a dominat vreme îndelungată Mesopotamia, loc de construcţie a legendarului turn Babel.

Dispariţia prematură a lui Alexandru cel Mare a avut drept rezultat destrămarea imperiului clădit de el cu intenţia de a îngemăna Occidentul cu Orientul. Ptolemeu a moştenit Egiptul, în vreme ce Seleucos a primit Siria, teritoriu vast ce se întindea de la Marea Mediterană până la Indus. Regatul lui Seleucos a

sfârşit prin a se fracţiona el însuşi, iar Mesopotamia a devenit o provincie de frontieră, având în fruntea ei un vicerege instalat la Seleucia, pe Tigru. Seleucizii, împiedicaţi în expansiunea lor spre est de către parţi, au sfârşit prin a se interesa mai mult de zona mediteraneană. Ei încep să neglijeze Seleucia şi fac din Antiohia, pe fluviul Orontes, noua lor capitală. Stăpânirea regatului seleucid asupra Mesopotamiei durează între 301 şi 249 î.Hr. şi este puternic influenţată de civilizaţia elenă: aici sunt traduse şi studiate operele ştiinţifice şi filozofice ale Greciei. Existenţa regatelor elenistice detaşate din imperiu, cel al Bactrianei spre exemplu, întreţin active traseele comerciale, cum ar fi „drumul mătăsii" care în regiunea Bagdadului avea un punct de mare importanţă.

Parţii, a căror presiune se resimţea din ce în ce mai mult dinspre est, îi împing pe seleucizi până la Antiohia şi anexează Mesopotamia la Iran. Dinastia Arsacizilor, stabilită la Ctesifon şi Hatra[19], aceasta din urmă situată la 90 km de Mosul, controlează regiunea între 249 î.Hr. şi 226 d.Hr. Regii parţi se confruntă rapid cu romanii care colonizaseră Siria ameninţând o vreme Seleucia şi Ctesifonul, fără a reuşi însă să-şi menţină cuceririle din Mesopotamia. Marcus Aurelius, Carrus, Septimius Severus, Caracalla sunt stopaţi unul după altul în expediţiile lor împotriva parţilor.

În 226, Arsacizii sunt înlocuiţi de către Sasanizi, o altă dinastie partă, al cărei fondator este Ardaşir, cunoscut şi sub numele de Artaxerxes. El inaugurează o perioadă strălucită care durează până în anul 629. Alte tentative ale Romei de a cuceri regatul sasanid se încheie dezastruos. Capitala, Ctesifon, rivalizează în splendoare cu Bizanţul, contopind civilizaţia greacă cu cea persană. O religie de stat, mazdeismul, inspirată de Zoroastru, începe să se răspândească în Mesopotamia o dată cu creştinismul, pătruns aici sub formele eretice ale nestorianismului şi monofizismului iacobit. Sasanizii se arată foarte toleranţi faţă de nestorieni, de iacobiţi, precum şi faţă de evrei, care se bucură de un statut favorabil. Cu toate acestea, bizantinii încearcă să

[19] Ctesifonul este celebru prin arcul său din cărămidă înalt de 32 m, iar Hatra prin măreţia numeroaselor sale ruine.

cucerească Mesopotamia, determinând expediţii punitive din partea regilor sasanizi. Unul dintre aceştia, Chosroes cel Mare, ajunge până la Ierusalim, de unde capturează adevărata Cruce, care va fi înapoiată împăratului Bizanţului de către nepotul său. Dar războaiele îi slăbesc şi pe unii şi pe alţii, iar Mesopotamia, care reuşise de-a lungul secolelor să reziste cuceririlor romane şi bizantine, cade sub stăpânire arabă.

II. De la cucerirea arabă la perioada otomană (635–1920)

Pe cursul inferior al Eufratului erau deja stabilite triburile Tanuk, venite din peninsula arabă. Centrul lor era cetatea al-Hira, amplasată în apropierea Babilonului. În secolul al III-lea se instalează aici dinastia Lakmizilor, care este vasală, nu fără tensiuni, a Sasanizilor. Principii lakmizi, convertiţi de bunăvoie la creştinism, dezvoltă o civilizaţie strălucitoare: palatul de la Khawarnaq pare a fi fost marele lor centru cultural şi artistic. Dar după uciderea de către împăratul sasanid a lui Nouman III, la sfârşitul secolului al VI-lea, dinastia, pusă sub controlul unui guvernator persan, decade repede sub efectele certurilor intestine.

Cucerirea Irakului de către arabi începe chiar de la moartea Profetului Mohamed, atunci când generalul arab Khaled Ibn Walid, conducând armatele califilor Abu Bakr şi apoi Omar, pătrunde în Mesopotamia. Oraşul al-Hira cade în 633. Între 637 şi 641, bătăliile de la Qadrisiya, Jabula şi Mosul duc la distrugerea Sasanizilor. Kufa, pe cursul inferior al Eufratului şi Basra, pe Shatt al-Arab devin principalele citadele ale puterii musulmane. Majoritatea irakienilor, asemenea tuturor celorlalţi locuitori ai noului imperiu, se convertesc fără dificultate la Islam.

Foarte curând, Mesopotamia de Jos devine teatrul primelor lupte interne din Islam. Efectele acestei crize subzistă într-o oarecare măsură până astăzi[20]. La moartea celui de-al treilea

[20] Vezi capitolul III, IV: „Viaţa religioasă".

calif, Othman, vărul şi ginerele Profetului, Ali, moşteneşte califatul. Însă Moavia, din familia Omeiazilor, guvernator al Siriei, nu acceptă această succesiune şi declanşează rebeliunea deschisă contra lui Ali. Acesta ocupă atunci Kufa şi Ctesifon şi după ce traversează Eufratul se ciocneşte cu trupele Omeiazilor la Siffin. Învins, Ali se refugiază la Kufa, unde moare asasinat în 661 de mâna puritanilor kharijiţi, foştii săi partizani care îl abandonaseră deoarece acceptase un arbitraj al diferendului său cu Moavia. Partizanii lui Ali, şiiţii, au ca principiu faptul că singurii care pot asigura conducerea comunităţii musulmane sunt descendenţii Profetului. La rândul lor, sunniţii practică simpla alegere pentru a-şi desemna califul sau imamul. La moartea lui Ali, şiiţii refuză să-l recunoască pe Moavia drept calif şi îl aleg pe fiul mai mare al lui Ali, Hassan, căruia îi succede Hussein, fiul mai mic. Acesta părăseşte Hedjazul şi încearcă să-şi ralieze partizani în Irak. În anul 680, el este surprins de un detaşament de cavalerie omeiad şi executat la Karbalā[21]. Irakul trece atunci sub dominaţia Omeiazilor, în vreme ce comunitatea şiită, fidelă imamilor ei, care se succedă până în secolul al IX-lea[22], se înrădăcinează în Mesopotamia de Jos. Kurdul Marwan I, născut în nordul Irakului, îi succedă lui Moavia II, însurându-se cu văduva acestuia. Marwanizii, ortodocşi, cu capitala la Harrar, în nordestul Siriei, eşuează în încercările lor de a extirpa ereziile din Islamul irakian.

În Iran şi Irak persistă agitaţia întreţinută de mawali, adică noii convertiţi nearabi şi de şiiţi care, drept reacţie, sprijină revendicările pretendenţilor ieşiţi din stirpea lui Abbas, unchiul Profetului. Unul dintre aceştia, Abul-Abbas, numit şi al-Saffah se revoltă în Khorassanul persan sub semnul steagului negru şi se proclamă imam la Kufa. După ce îl învinge pe ultimul calif omeiad Marwan II într-o bătălie desfăşurată pe râul Marele Zāb

[21] Moscheea din Karbala adăposteşte mormântul lui.

[22] Cel de-al 12-lea imam, dispărut în 878 la Sămarrā, la nord de Bagdad, este primul „imam ascuns" care urmează să reapară la sfârşitul vremurilor.

în 750, el îşi fixează în 752 capitala la Bagdad, în apropiere de Ctesifon, pe celălalt mal al Tigrului.

Timp de cinci secole se vor succeda 37 de califi abbasizi. Al-Mansur, cel de-al doilea, face din Bagdad centrul de greutate al imperiului musulman. Capitala, devenită Dar as-Salaam, „Casa Păcii", devine cea mai mare metropolă a lumii civilizate, pentru care Harun al-Raşid, cel de-al 5-lea calif, contemporan cu Carol cel Mare şi imortalizat în *O mie şi una de nopţi*, rămâne un simbol. Literatura, ştiinţele, arta, manufacturile, precum şi strălucirea curţii de la Bagdad de unde se exercită o putere absolută dar luminată, duc renumele Irakului în Occident, în Africa şi Asia. Imperiul abbasid se întinde până la marginile Maghrebului, în India şi în Asia Centrală.

Cu toate acestea, puterea califilor scade, iar imperiul, din cauza marii lui întinderi, slăbeşte. La periferia domeniului abbasid se creează formaţiuni statale care nu recunosc decât nominal autoritatea califului. Chiar şi la Bagdad, spre sfârşitul secolului al IX-lea, puterea este deţinută *de facto* de către comandanţii gărzii califale, recrutaţi din Asia Centrală. La mijlocul secolului al X-lea, buizii, şiiţi persani, domină Bagdadul, iar după ei vin turcii selgiukizi. Aceştia, sunniţi riguroşi, îi persecută pe şiiţi[23] şi mută centrul de guvernământ de pe malurile Tigrului la Hamadān, apoi la Ispahan, în Persia. Dinastia Abbasizilor nu supravieţuieşte intrigilor emirilor, deţinători ai puterii reale, şi revoltelor izbucnite din cauza exceselor acestora. Califul al-Nasir, care domneşte între 1180 şi 1225, încearcă să restabilească autoritatea califală, însă invaziile mongole pun capăt brusc eforturilor sale şi ale succesorilor săi.

În 1258, Hulagu, nepotul lui Genghis-Han intră în Bagdad, pune să fie sugrumaţi, potrivit cronicilor arabe, 90 000 de locuitori şi îl ucide pe califul al-Mustasim. De-a lungul celor cinci secole care vor urma, Irakul iese de sub stăpânirea arabă. Ţara sărăceşte, remarcabilul ei sistem de irigaţii se ruinează, iar

[23] Pentru a scăpa de represiune, şiiţii întemeiază secte secrete. Cea mai vestită dintre ele este cea a *haşişinilor*, condusă de un şef supranumit *„bătrânul de pe munte"*.

pământurile cultivate devin păşuni pentru turmele nomade. În 1401, Bagdadul este luat cu asalt de armatele lui Timur cel Şchiop, un turcoman cunoscut în Europa sub numele de Tamerlan: oraşul este distrus. La mijlocul secolului al XV-lea, regiunea intră sub autoritatea sultanatelor Kara Koyunlu, apoi Ak Koyunlu, care vor fi alungate la începutul secolului al XVI-lea, în 1508, de şahii sefevizi din Persia, fervenţi şiiţi. Aceştia nu vor rezista mult timp, fiind atacaţi de turcii otomani de la Istanbul, ajutaţi de kurzii din Anatolia Orientală, sunniţi convinşi. În 1534, Soliman supranumit „Legislatorul" sau „Magnificul", îşi face intrarea în Bagdad. Irakul intră sub stăpânirea Imperiului otoman şi devine, timp de trei secole, obiect de dispută între califul turc sunnit şi şahul persan şiit. Astfel, în 1623, şahul Abbas ocupă Bagdadul pe care îl păstrează vreme de cincisprezece ani. În secolul al XVII-lea, otomanii invadează provinciile occidentale ale Persiei, dar sunt repede respinşi, iar persanii ajung să asedieze Bagdadul şi Mosulul.

Turcii consideră Irakul drept una dintre provinciile lor îndepărtate, dar exercită aici o autoritate destul de neclară, lăsându-le pe paşalele instalate la Bagdad şi Basra să administreze ţara şi să perceapă impozitele datorate Sublimei Porţi. Cu timpul, contestarea se extinde: şefii şiiţi din Mesopotamia de Jos, precum şi emirii kurzi din nord, ignoră autoritatea centrală, iar aceasta se dovedeşte incapabilă să redreseze situaţia. Deja triburile din Arabia năvălesc asupra stepelor din vestul Irakului. În această situaţie, sultanul Selim al III-lea îi însărcinează pe mameluci, originari din Georgia, să apere provincia de invadatorii arabi wahabiţi. Wahabiţii reuşesc totuşi să pună mâna pe Najaf şi Basra. Pe 20 aprilie 1801, aceleaşi triburi din familia beduină a lui Ibn Saud profanează mausoleul lui Hussein de la Karbala şi îi jefuiesc tezaurele. Succesorul lui Selim al III-lea, sultanul Mahmud al II-lea îşi propune să reformeze imperiul. El îi destituie pe mameluci în 1831 şi le extermină trupele. Regiunea Bagdad, organizată ca vilaiet, este încredinţată generalului comandant al Armatei a 6-a, Midhat Paşa, un administrator talentat. Între 1869 şi 1872, dată la care este rechemat de

Sublima Poartă, îngrijorată de influenţa lui crescândă, Midhat Paşa face, cu autoritate şi prudenţă, ca Irakul să intre în lumea modernă. Iau fiinţă şcoli, spitale, serviciu poştal şi poliţie. Bahreinul şi Kuweitul sunt strâns legate de Bagdad. La plecarea lui Midhat Paşa, regiunea Basra se constituie într-un nou vilaiet, iar emirul Kuweitului îi devine subordonat. Nu vom referi ulterior la aceasta[24].

Suveranii din Orient nu mai sunt singurii care se interesează de această parte a lumii. Europa îşi face apariţia, iar Marea Britanie are privirile aţintite asupra Irakului. Încă din 1764, ea obţinuse autorizaţia de a deschide un consulat la Basra. În 1798, ea instalează la Bagdad un rezident permanent. În 1834, o flotilă britanică compusă din patru canoniere intră pe Shatt al-Arab. Kuweitul încredinţează în 1899 Marii Britanii reprezentarea sa diplomatică. Situaţia Irakului, aflat pe drumul spre Indii, nu putea scăpa intereselor britanice. Factorii politici de la Londra, cunoscători ai edificiului tribal al zonei, urmăreau îndeaproape renaşterea culturală arabă şi explozia naţionalismului. Cele trei vilaiete din Mesopotamia: Mosul, Bagdad şi Basra ajung să fie influenţate, în ciuda distanţei geografice, de naţionalismul turc reformist. Iau fiinţă organizaţia „Junilor Arabi", iar simultan se constituie societăţi secrete precum al-Ahd („Jurământul"), la care aderă numeroşi ofiţeri ce vor deveni personaje importante mai târziu[25]. În vilaietul Mosul, şeicul Rashid, şeful clanului Omari, visează deja la autonomie. Instalarea unei Camere a Deputaţilor la Istanbul îi îndeamnă pe aleşii mesopotamieni să creeze, în vilaietele lor, filiale ale celor două mari partide arabe din Imperiul otoman: Partidul Liberal şi Partidul Coaliţiei. Acestor diverşi factori de evoluţie internă li se adaugă ponderea crescândă a Germaniei, al cărei faimos proiect de cale ferată Berlin-Bagdad-Basra nu convine deloc britanicilor, implementaţi deja activ în economia regională prin firmele lor.

[24] Vezi capitolul IV, III: „Pretenţiile asupra Kuweitului"

[25] Este cazul căpitanului Nuri Said.

Declanşarea Primului Război Mondial şi apoi consecinţele sale, modifică total situaţia. Arabii se alătură Aliaţilor în lupta împotriva Imperiului otoman, aflat în tabăra Puterilor Centrale. Pe 16 mai 1916, acordurile secrete Sykes-Picot împart „Arabia turcă" în mai multe zone plasate sub influenţa britanică şi franceză. Vilaietele Bagdad şi Basra formează o „zonă roşie" Kirkūk se găseşte în „zona B", iar Mosulul în „zona A". În zonele A şi B se putea crea un stat sau o confederaţie de state arabe independente, Marea Britanie având dreptul să exercite „controlul pe care îl va socoti necesar" în „zona roşie", iar Franţa în „zona albastră" Pe 19 martie 1917, trupele britanice intră, nu fără dificultăţi, în Bagdad, apoi în 1918 în Kirkūk. La rândul ei, armata generalului Allenby, înaintând dinspre Palestina, ajunge la Damasc, unde se uneşte cu trupele arabe ale lui Feysal, fiul lui Hussein, şeriful de la Mecca. Acesta era consiliat de vestitul colonel T. A. Lawrence, precum şi de doi ofiţeri irakieni, Nuri Said şi Djaffar al-Askari[26]. Prin armistiţiul de la Moudros, impus de Aliaţi Imperiului otoman pe 30 octombrie 1918, revolta lui Feisal a eşuat în obiectivele sale. Revendicarea pe 29 ianuarie 1919, la Conferinţa de pace a „independenţei pentru popoarele din Asia vorbitoare de limbă arabă" şi a unui singur regat arab, nu a fost ascultată: Societatea Naţiunilor a instituit regimul mandatelor. Pe 25 aprilie 1920, la Conferinţa de la San Remo, sunt confirmate acordurile Sykes-Picot cu unele modificări (vilaietul Mosul este scos din zona franceză pentru a fi atribuit Marii Britanii). Englezii primesc mandatele asupra Palestinei, a Siriei de Sud (Transiordania) şi Irakului. Feisal este obligat de armata franceză să părăsească Damascul — asupra căruia pretindea să domnească, şi care fusese pus sub mandat francez — şi să ajungă la Bagdad, unde la 23 august 1921 este proclamat, după un referendum, rege al Irakului.

[26] Cel dintâi, dezertor din armata turcă, având legături cu britanicii şi cu societăţile secrete, se refugiase la Basra şi fusese trimis apoi pe lângă Hussein. Celălalt, de origine kurdă, a devenit şef de stat-major al armatei lui Feisal.

III. De la mandatul britanic la Irakul haşemit independent (1920–1958)

Lunile ce au urmat semnării hotărârilor de la San Remo au fost dificile pentru Irak. Dezamăgirea naţionaliştilor, măsurile administrative şi noile dispoziţii luate de britanici provoacă în 1920 o revoltă care cuprinde cu repeziciune întreaga ţară. Mai întâi sunt afectate zonele rurale, mai puţin Kurdistanul. Apoi agitaţia aprinde oraşele. Bagdadul nu este ocolit. Oraşele şiite Karbalā şi Najaf sunt cele din urmă care rezistă până în octombrie, când înaltul comisar Sir Percy Cox restabileşte situaţia. La 11 noiembrie 1920, un notabil din Bagdad, Mohamed al-Gaylani, este însărcinat cu formarea primului guvern. Irakul este împărţit în zone administrative, sau *liwas*, conduse de prefecţi asistaţi de consilieri britanici. Adoptată la Conferinţa britanică de la Cairo, decizia ca emirul Feisal să fie înscăunat la Bagdad este pusă în aplicare pe 23 august 1921. Fratele său, Abdallah, urcă pe tronul de la Amman.

Delimitarea noului regat punea câteva probleme: astfel, la est, şahul Reza a recunoscut existenţa noului regat abia la 25 aprilie 1929. La vest şi la sud, constituirea altor trei state arabe în jurul Damascului, Ierusalimului şi Riadului, suscita contestări în privinţa delimitării frontierelor respective[27]. Pe de altă parte transhumanţa, sau incursiunile triburilor beduine şi insubordonarea care îi caracteriza pe aceştia agravau aceste conflicte. Totodată, la nord, kurzii invocau promisiunile făcute de Aliaţi în Tratatul de la Sèvres referitoare la un Kurdistan dacă nu independent, cel puţin autonom. Un şef religios, şeicul Mahmud Berezendji, se

[27] Trasarea frontierei siriano-irakană nu a avut loc decât în 1932 şi a fost confirmată prin tratatul dintre cele două ţări din 25 aprilie 1937.

proclamă rege al Kurdistanului în septembrie 1922, dar acţiunea sa este înăbuşită de trupele britanice. În 1924, Societatea Naţiunilor propune ca fostul vilaiet Mosul să fie integrat noului stat irakian, dar recomandă Bagdadului să acorde populaţiei kurde un regim administrativ special şi autonomie lingvistică. După lungi discuţii, vilaietul este definitiv alipit Irakului prin decizia Societăţii Naţiunilor din 16 decembrie 1925[28].

Marea Britanie, în calitate de putere mandatară, a jucat un rol însemnat în privinţa delimitării frontierelor. Ea a semnat la 10 octombrie 1922 un tratat cu Irakul care, reluând dispoziţiile mandatului, dădea un aspect contractual relaţiilor dintre cele două ţări. Înaltul comisar, ajutat de un corp de administratori britanici, păstra un rol de control asupra politicii interne şi externe. Regele, la rândul său, împărţea puterea legislativă cu un Parlament compus dintr-o Cameră a Deputaţilor şi un Senat de 20 de membri numiţi de el. Puterea executivă era exercitată de un cabinet ministerial al cărui prim-ministru era ales de rege.

Campania naţionalistă pentru independenţă totală ia amploare. La 30 iunie 1930, un nou tratat irakiano-britanic semnat de noul prim-ministru Nuri Said, îl înlocuieşte pe cel din 1922. Acest document diplomatic recunoaşte independenţa Irakului, dar Marea Britanie conservă pentru douăzeci şi cinci de ani numeroase privilegii[29], inclusiv menţinerea a două baze militare la Habbaniya şi Shuiba, în apropiere de Bagdad şi, respectiv, Basra. Naţionaliştii se indignează, iar agitaţia cuprinde populaţia, însă Nuri Said, care cumulează funcţia de preşedinte al Consiliului,

[28] „Problema Mosulului" va fi abordată în capitolul IV, I: „Chestiunea kurdă".

[29] Primele zăcăminte de petrol au fost descoperite la Kirkūk în 1927.

de ministru al Afacerilor Externe, de Interne şi al Apărării, ţine ţara într-o mână care se doreşte de fier.

La 3 octombrie 1932, Irakul, sprijinit de Marea Britanie, intră în Societatea Naţiunilor: mandatul britanic ia automat sfârşit.

Nuri Said îşi părăseşte funcţiile la 29 octombrie 1932[30]. În Parlament, au loc dispute aprinse între facţiuni. Regele este slab dar armata veghează, instruită de ofiţeri britanici şi concepută pentru a fi o forţă de politică internă. Între 1931 şi 1936, ea reprimă patru revolte. Kurzii, de fapt, sunt în permanentă rebeliune. Cât despre asirieni, în urma unei încercări eşuate de a emigra în Siria, sunt în mare parte masacraţi la 4 august 1933, de către trupele colonelului Bekir Sidqi, un kurd care avea să înăbuşe peste doi ani şi o insurecţie a triburilor şiite. Ceva mai târziu, nici yezizii nu vor fi cruţaţi. Regele Feisal, plecat pe 2 septembrie în Elveţia, moare ca urmare a unei crize cardiace pe data de 8, zice-se afectat din cauza dramei asiriene. Fiul său, Ghazi, în vârstă de douăzeci şi unu de ani, îi succede. El nu dispune de autoritate, preocuparea lui preferată fiind automobilele de curse, pasiune din care i se va trage sfârşitul, la 3 aprilie 1939. Sub scurta domnie a lui Ghazi, politicieni ca Yassin Hashimi sau Hikmet Suleiman recurg fie la triburi, fie la anumite formaţiuni politice, precum grupul Ahali de influenţă kemalistă, fie chiar la armată, pentru a-şi asigura puterea în afara cadrului constituţional. În aceste condiţii, pe 28–29 octombrie 1936, generalul Bekir Sidqi şi armata îl ajută pe Hikmet Suleiman să preia puterea printr-o lovitură se stat[31].

[30] El nu va reapărea decât în 1940, dar continuă să joace din culise un rol important. În această lungă perioadă, el ocupă totuşi în mod sporadic funcţii ministeriale.

[31] Până la cea din 1958, loviturile de stat vor răsturna guvernele, nu şi tronul.

Câteva luni mai târziu, la 8 iulie 1937, semnarea pactului oriental de la Saadabad asociază Irakul altor trei ţări nearabe, Turcia, Iranul şi Afganistanul. Gestul, considerat ca o trădare, întrucât prevede măsuri comune împotriva „bandelor înarmate", adică de fapt a kurzilor, ca şi încheierea unui tratat de prietenie irakiano-iranian pe data de 18, stau la baza unei noi lovituri de stat: generalul Sidqi este asasinat pe 11 august la Mosul. Un grup de şapte ofiţeri impune fără dificultate regelui Ghazi un nou cabinet.

Accidentul mortal[32] al regelui Ghazi îl aduce la tron pe tânărul său fiu Feisal, însă unchiul acestuia, Abdulillah, exercită regenţa până în mai 1953. Sub influenţa acestuia, regimul se înfeudează din ce în ce mai mult britanicilor, tot mai urâţi de poporul irakian şi de către armată, din cauza atitudinii lor faţă de Palestina. La declararea celui de Al Doilea Război Mondial, Bagdadul rupe legăturile diplomatice cu Berlinul, respectând prin aceasta tratatul din 1930. În acelaşi timp, marele muftiu al Ierusalimului, Hadj Amin al-Husseini, refugiat în Irak, denunţă violent politica sionistă a Marii Britanii. Apelurile sale, amplificate de propaganda Axei, au efect asupra populaţiei: la 31 martie 1940, regentul este constrâns să facă apel la Rashid Ali Gaylani, prieten al muftiului, pentru a-l înlocui pe Nuri Said. Sub presiunea britanicilor, el este constrâns să demisioneze în ianuarie 1941. Neascunzându-şi sentimentele favorabile puterilor Axei, cu care întreţinea relaţii secrete, Rashid Ali Gaylani, susţinut de grupul naţionalist al celor patru colonei din „Golden Square"[33], organizează o

[32] Unii impută acest accident britanicilor, îngrijoraţi să-l vadă pe rege emancipându-se de sub influenţa lor.

[33] „Careul de Aur" îi cuprindea pe coloneii Salah Eddin al-Sabbagh, Mahmud Saman, Fahmi Said şi Naji Shahib. Acest grup activa încă din 1936.

nouă lovitură de stat, la 1 aprilie 1941, şi îl destituie pe regent. Gaylani se ridică împotriva britanicilor, acuzaţi de a fi transformat în veritabilă ocupaţie dreptul de tranzit militar pe care îl aveau în virtutea tratatului din 1930: poporul este entuziast, iar armata irakiană urmează mişcarea. O armată anglo-transiordaniană restabileşte situaţia în mai fără ca Germania, ocupată cu pregătirea invaziei în Rusia, să poată profita de acţiunea lui Rashid Ali Gaylani[34]. Nuri Said revine la putere şi încearcă să realizeze, cu ajutorul Londrei şi împotriva voinţei Egiptului, ambiţiosul proiect al Semilunii Roditoare.

După încheierea conflagraţiei mondiale — Irakul declarase război Axei pe 13 ianuarie 1943 — o lungă revoltă aprinde Kurdistanul (1945–1946). Această situaţie îi permite guvernului să înăbuşe revendicările reformiste ce se propagau în lumea arabă afectând şi Irakul. În 1948, Londra încearcă să propună o prelungire a tratatului irakiano-britanic, cu mult înainte de expirarea acestuia din 1957. Opoziţia opiniei publice irakiene împiedică realizarea acestui demers. Succedarea cabinetelor ministeriale nu pune capăt agitaţiilor. În 1952, izbucnesc alte tulburări cu ocazia reînnoirii acordurilor dintre Irak Petroleum Company (IPC) şi statul irakian. Nemulţumirea nu se manifestă doar în lumea muncitorească, ci cuprinde şi intelectualitatea. Tânărul rege Feisal II, ajuns la majorat în aprilie 1953, îşi începe domnia, în ciuda unei reale popularităţi, într-un climat foarte tulbure. Regentul Abdulillah îşi păstrează încă intactă influenţa.

Alegerea pe care o face regele, aceea de a-l numi pe Fadel Jamali ca şef al guvernului, dă speranţe celor care

[34] Rashid Ali Gaylani şi aliaţii săi, printre care cei patru colonei, se refugiază în Iran la 30 mai. Cei patru colonei vor fi mai târziu extrădaţi în Irak, unde vor fi executaţi.

doreau deschiderea unei căi reformiste. Însă o situaţie agricolă dificilă face ca populaţia să sufere, iar politica externă, încă şi mai orientată spre Occident — sunt cumpărate arme din Statele Unite — tensionează mult atmosfera. După alegerile agitate din 1954, din care opoziţia regrupată într-un puternic Front Naţional este practic exclusă, Nuri Said reapare pentru a douăsprezecea oară. Timp de aproape trei ani, guvernul său se străduieşte să neutralizeze curentele reformiste, în special cele comuniste, foarte active. În septembrie 1954, el suprimă toate partidele şi îşi întăreşte controlul asupra presei. Politica externă este hotărât antisovietică. La insistenţele Statelor Unite şi Marii Britanii, Irakul intră împreună cu acestea, cu Turcia, Iranul şi Pakistanul într-o coaliţie defensivă destinată să le asigure securitatea colectivă împotriva Uniunii Sovietice: este vorba de pactul de la Bagdad, semnat în 1955, care le permite britanicilor, într-o anexă, să-şi păstreze o mare parte a facilităţilor militare pe care le aveau în Irak[35].

În 1956, izbucneşte criza Suezului: Bagdadul rupe legăturile cu Parisul, dar nu şi cu Londra. Opoziţia irakiană, care priveşte spre Egipt cu interes crescând, protestează şi salută ceea ce ea consideră drept o victorie a lui Nasser şi deci a arabismului. Temându-se de tulburări, Nuri Said decretează legea marţială în decembrie 1956 şi o menţine până la plecarea sa, în iunie 1957. Reunirea Egiptului şi Siriei în sânul unei Republici Arabe Unite (RAU), la 1 februarie 1958, îngrijorează Bagdadul care vede năruindu-i-se proiectul Semiluna Roditoare. Cei doi tineri regi, Feisal al II-lea al Irakului şi Hussein al Iordaniei, care sunt veri,

[35] Această clauză autoriza menţinerea de tehnicieni în bazele evacuate de militari.

ripostează constituind la rândul lor Uniunea arabă irako-iordaniană, ce unea cele două regate printr-o legătură federală. La 5 mai, este aleasă o Cameră care ratifică aceste noi dispoziţii ce rezultau din acord. Nuri Said, care îşi reluase funcţiile la 3 martie 1958, devine prim-ministru federal, iar generalul Ralik Aref devine comandant unic al forţelor terestre ale celor două state.

Sub domnia regilor haşemiţi, situaţia politică internă din Irak a evoluat considerabil, ducând la o modificare sensibilă a raporturilor de forţe. Puterea nu mai aparţinea regelui, ci ajunsese în mâinile unei înalte burghezii sunnite. Certurile interminabile neutralizau un parlament docil, iar cabinetele se succedau unul după altul[36]. Un singur om forte părea să se distingă, fie că era sau nu la guvernare: Nuri Paşa Said. Armata, animată de un puternic sentiment naţionalist, pusă permanent să păstreze ordinea, urmărea cu atenţie evoluţia evenimentelor, pregătită să intervină atunci când va fi necesar. În sfârşit, poporul, sensibilizat de evenimentele ce se petreceau în celelalte ţări arabe şi în special de revoluţia egipteană, se găsea tot mai mult rupt de conducătorii ţării. El suporta din ce în ce mai greu opresiunea. Astfel, în iulie 1958, ajung să fie întrunite condiţiile unei brutale revoluţii.

IV. Irakul revoluţionar (1958–1968)

Încă de la începutul anilor 1950, opoziţia se reuneşte în jurul a două teme principale: respectul regulilor democratice în viaţa politică şi refuzul naţionalist de a colabora cu

[36] Între 23 august 1921 şi 14 iulie 1958 au existat 58 de guverne, dintre care 24 sub regenţa lui Abdulillah şi 10 sub domnia lui Feisal II. Nuri Paşa Said a condus el însuşi de 14 ori cabinetul.

puterile occidentale. Abdulillah şi Nuri Said, care îşi împart *de facto* puterea, devin „oamenii ce trebuie doborâţi". Lovitura de stat nasseriană din 23 iulie 1952 din Egipt, dăduse de gândit acelor irakieni care doreau o schimbare radicală. Armata servea drept sursă de cadre pentru mişcarea însufleţită de tineri ofiţeri conştienţi de faptul că reprezentau singura forţă organizată din ţară, capabilă să întrunească adeziunea maselor populare. Armata a rămas multă vreme loială, iar puterea ştia, atunci când era necesar, să se folosească de acest loialism. Dar din cauza numeroaselor excese, aici, mai mult ca în alte părţi, a progresat curentul reformist. În 1952, un grup de ofiţeri, sub conducerea căpitanului Rifaat al-Haj Sirri, se organizează în clandestinitate. Complotul este descoperit în 1955, iar conspiratorii sunt neutralizaţi. Un an mai târziu, se formează la Aazamiye un alt grup secret, compus din circa 200 de membri activi, autointitulat „Ofiţerii liberi", după modelul autorilor loviturii de stat egiptene. În fruntea mişcării se afla un comitet superior compus din 15 ofiţeri. Brigadierul Abdel Karim Kassem este ales şef al organizaţiei. Programul lor vizează răsturnarea monarhiei şi stabilirea unei democraţii parlamentare, o politică externă neutră care să urmeze linia de la Bandung. În noiembrie 1956, este anulată o primă tentativă, ca şi alte trei prevăzute pentru 1958, din raţiuni de ordin practic, la care se adăugau divergenţe fundamentale privind o eventuală aderare a Irakului la Republica Arabă Unită (RAU). Are loc o sciziune în rândul Comitetului Ofiţerilor liberi; doar o parte dintre ei continuă să pregătească lovitura de stat din iulie.

În acele luni, Egiptul nasserian se afla la apogeu. În Liban, războiul civil îi opunea pe nasserieni forţelor prooccidentale grupate în jurul preşedintelui Chamoun. În Iordania, regele Hussein trebuia să facă faţă tulburărilor provocate

de manifestaţii în favoarea aderării la RAU. Statele Unite şi Marea Britanie intervin militar în ambele ţări. În acel moment, guvernul de la Bagdad, în conformitate cu acordurile federative iordaniano-irakiene din februarie 1958, decide trimiterea de unităţi militare în sprijinul regatului haşemit. Dar acestea, în loc să pornească spre Amman, vor profita de ocazia ce se ivise. Brigada 20, comandată de brigadierul Haqqi, secondat de colonelul Abdel Salam Aref, un „Ofiţer liber", intră în acţiune. Brigada 19, condusă de brigadierul Kassem i se alătură în noaptea de 13 iulie 1958. Cele două unităţi blindate intră la câteva ore interval între ele în Bagdad, ocupând oraşul. Populaţia, prevenită în mod misterios, se află în stradă. Colonelul Aref şi brigadierul Kassem controlează total situaţia: o forţă condusă de maiorul Abdel Sattar Sabeh ia cu asalt palatul Ribah apărat de Garda regală. Regele Feisal al II-lea şi unchiul său Abdulillah sunt ucişi. Trupurile lor vor fi mutilate de mulţime, care distruge toate simbolurile vechiului regim din oraş şi ucide câţiva demnitari, precum şi un ministru iordanian. Ambasada britanică este incendiată. Nuri Paşa Said, care reuşise să scape deghizat în femeie, este recunoscut în ziua de 16 şi se sinucide.

Pe data de 14 iulie, seara, republica irakiană ia naştere. Primul său guvern va fi constituit de brigadierul Abdel Karim Kassem.

Proclamaţia nr.1, publicată de către pucişti chiar în acea seară, instituia republica şi anunţa crearea unui Consiliu al Suveranităţii. Compus din trei membri: generalul Najib al-Rubayi, de confesiune sunnită, colonelul Khaled al-Nakshbendi, care aparţinea unei celebre familii kurde şi Mahdi Koubbah, un şiit, acest Consiliu avea atribuţiuni pur onorifice. Consiliul Comandamentului Revoluţiei (CCR), un organism mult mai larg şi reprezentativ

preconizat de „Ofiţerii liberi", nu a mai luat fiinţă. Brigadierul Abdel Karim Kassem devine comandantul forţelor armate, prim-ministru şi ministru al Apărării. Colonelul Abdel Salam Aref, care s-a aflat în prima linie în evenimentele revoluţionare, este numit viceprim-ministru, ministru de Interne şi comandant adjunct al armatei. Primul guvern atribuie un loc important armatei (10 portofolii din 14), contrar de asemenea proiectului „Ofiţerilor liberi" care prevedea un cabinet în totalitate civil; totuşi, toate familiile spirituale din Irak erau reprezentate în structura sa. Frontul naţional unificat, din fosta opoziţie, este şi el reprezentat în guvern. O nouă Constituţie, calificată drept provizorie, este promulgată şi va rămâne în vigoare până în 1963. Parlamentul este dizolvat, iar deţinuţii politici sunt eliberaţi. Dar în următorii cinci ani ce vor urma, generalul Kassem, pe care irakienii îl supranumesc de bunăvoie „Zaim" (Şeful) îşi întăreşte puterea plasându-şi oameni credincioşi în principalele funcţii şi impune treptat o dictatură personală. Înfiinţarea unui tribunal militar suprem special, „Tribunalul poporului", la 21 iulie 1958, prezidat de colonelul Fadil Abbas al-Mahdaoui, legalizează epurarea reprezentanţilor vechiului regim şi reprimă acţiunile noilor opozanţi. Numărul acestora din urmă nu va înceta să crească.

Schimbând brusc direcţia politicii duse până atunci — pactul de la Bagdad este suspendat *de facto* până la denunţarea lui pe 24 martie 1959, poporului kurd i se oferă egalitate în sânul naţiunii irakiene — generalul Kassem acumulează curând o mare popularitate. Ea va rămâne însă fragilă. În primele luni, manifestaţiile de masă conduse în special de stânga şi extrema stângă se înmulţesc devenind îngrijorătoare. Guvernul nu era unanim în privinţa atitudinii ce trebuia adoptată; conflictele nu vor întârzia

să apară în interiorul său. Cel dintâi îi opune pe generalul Kassem colonelului Aref. Cunoscut pentru legăturile lui cu preşedintele Nasser şi în plus apropiat partidului Baas[37], Aref cerea aderarea Irakului la RAU. El este demis succesiv din funcţia de comandant adjunct al armatei, la 11 septembrie 1958, apoi din funcţiile ministeriale pe 30. Colonelul Ahmad Hassan al-Bakr, un baasist, pregăteşte un complot naţionalist în favoarea lui Aref, însă este descoperit. Colonelul Aref este îndepărtat, fiind trimis ambasador în Germania. El consimte nu fără dificultăţi să plece în misiunea diplomatică însă, revenit pe neaşteptate la Bagdad în decembrie, este arestat şi condamnat la moarte[38]. După acest verdict, un grup de ofiţeri nemulţumiţi intră în contact cu Rashid Ali Gaylani, revenit în Irak în toamna lui 1958[39]. Acuzat de pregătirea unui complot, el este arestat împreună cu principalii lui colaboratori. Tribunalul lui Mahdaoui îi condamnă la moarte. Nici această sentinţă nu va fi executată[40].

La 7 februarie 1959, după eliminarea colonelului Aref, are loc o remaniere guvernamentală care consacră îndepărtarea Baas-ului şi a Istiklal-ului. Mosulul va fi cu această ocazie teatrul unei alte tentative menite să răstoarne regimul. Comandantul regiunii militare de aici era colonelul

---

[37] Partidul Baas arab socialist, ale cărui origini datează din 1939, s-a născut din fuziunea progresivă dintre două organizaţii, Baas arab creat în 1940 şi Partidul socialist arab. Fuziunea va fi definitivă pe 5 martie 1954 (vezi capitolul III, II: „Partidul Baas, doctrină şi organizare").

[38] Pedeapsa nu va fi ratificată de generalul Kassem. Colonelul Aref va sta în închisoare până în 1961.

[39] Rashid Ali Gaylani se refugiase în Germania în 1941, apoi la sfârşitul războiului în Arabia Saudită şi ulterior în Egipt.

[40] El va fi chiar amnistiat patru ani mai târziu. Să nu fi fost acest complot decât o provocare abil montată?

Abdel Wahab Shauaf, exilat în această garnizoană după ce se distanţase de politica lui Kassem. Oraşul Mosul era de asemenea sediul unui grup activ al „Ofiţerilor liberi" care aparţineau curentului naţionalist anticomunist şi pronasserian. Câţiva notabili şi mari proprietari nemulţumiţi de reforme, în special de cea agrară, îi sunt favorabili. Generalul Rifaat al-Haj Sirri, şeful serviciului de informaţii al armatei şi colonelul Nazim al-Tabakshali, comandantul unei divizii din Kirkūk, se situează în această mişcare contestatară. Reuniunea Partizanilor Păcii, de obedienţă comunistă, autorizată la Mosul contrar părerii acestor ofiţeri, serveşte drept pretext declaraţiei de rebeliune difuzată la 8 martie 1959. Grupurile naţionaliste şi anticomuniste se ciocnesc violent cu Partizanii Păcii. Reacţia Bagdadului este rapidă şi brutală: pe 9 martie, Mosulul este bombardat. Lipsiţi de şefii lor[41], rebelii sunt zdrobiţi de populaţia sprijinită de miliţiile kurde şi de comunişti. Opoziţia naţionalistă ieşea foarte slăbită din această aventură.

Deoarece contribuiseră în mod eficace la salvarea regimului, comuniştii se arată exigenţi şi cer să participe la guvern. Kurzii şi şiiţii, care îşi găsiseră aliaţi în comunişti, sprijină aceste revendicări. Generalul Kassem şovăie căci se teme că, dacă cedează, va spori ostilitatea curentului pronasserian. La 14 iulie 1959, comuniştii kurzi declanşează la Kirkūk şi în împrejurimi atacuri sângeroase contra turkmenilor. Armata restabileşte ordinea. Procesele ce urmează incidentelor de la Mosul şi Kirkūk se încheie cu sentinţe grele. La 7 octombrie 1959, un comando baasist, în cadrul căruia participă şi un anume Saddam Hussein al-Tikriti, reuşeşte să-l rănească pe generalul Kassem. Are

[41] Colonelul Shauaf, rănit, este asasinat de un ofiţer kurd. Ceilalţi doi instigatori ai rebeliunii se desolidarizează de mişcare, ceea ce nu-i va scuti de a fi executaţi în septembrie, împreună cu alţi 15 partizani ai lor.

loc un nou val de arestări şi condamnări. Tulburările şi violenţele continuă, în vreme ce „Zaimul" încearcă să menţină un fragil echilibru între unii şi alţii. Legea din 1 ianuarie 1960 permite reapariţia legală a partidelor[42], dintre care unele se şi aliaseră în noiembrie 1959 într-un Front Naţional Unificat: Partidul Naţional Democrat (PND), din care fac parte majoritatea membrilor guvernului, Partidul Comunist Irakian (PCI), scindat în două curente, şi Partidul Democratic din Kurdistan (PDK) sunt dominante. Partidul Bas, anatemizat de Front şi urmărit de neînduplecarea lui Mahdaoui, operează în semiclandestinitate, unde îşi organizează structurile. Divorţul dintre „Zaim" şi PCI devine efectiv în momentul în care miniştrii comunişti sunt obligaţi să părăsească guvernul în noiembrie 1960. În primăvara lui 1961, izbucnesc greve, agravând criza socială. Cele câteva iniţiative pe plan extern ale Bagdadului nu sunt încununate de rezultatele cele mai fericite: revendicările din 1959 faţă de Iran în legătură cu Shatt al-Arab, precum şi cele din 1961 faţă de Kuweit, considerat ca fostă parte a vilaietului otoman Basra, sunt respinse. Apoi izbucneşte o revoltă kurdă, în aprilie 1961, sub conducerea lui Mollah Mustafa Barzani, acţiune sprijinită de PDK începând din primăvara lui 1962. Armata irakiană nu poate împiedica extinderea mişcării. La începutul anului 1963, zilele regimului Kassem sunt deja numărate căci acestor dificultăţi militare din nord li se adaugă la Bagdad ameninţarea patidului Baas, cu influenţă tot mai mare, inclusiv în armată.

În 1963, ramura irakiană a partidului Baas era condusă de Ali Saleh al-Saadi. Celulele partidului alcătuiau o reţea clandestină ce se întindea dincolo de graniţele Irakului. În

[42] Sunt totuşi interzise Partidul Baas, Partidul Republican, Partidul Eliberării şi Partidul Comunist Disident.

sânul armatei, se crease un comitet baasist condus de generalul de brigadă Ahmed Hassan al-Bakr. În 3 februarie 1963, arestarea unui ofiţer din acest comitet o precede pe cea a principalilor lideri ai partidului, printre care şi Ali Saleh al-Saadi. Ahmed Hassan al-Bakr care, fără îndoială, planificase din timp operaţiunea[43] ia hotărârea să treacă la acţiune pe 8 februarie, în plin Ramadan; aviaţia de la baza din Habaniya bombardează tabăra Rashid şi Ministerul Apărării, unde este instalat generalul Kassem. Blindatele conduse de colonelul Abdel Karim Mustafa Nasrat ocupă câteva puncte strategice, printre care radiodifuziunea. După o zi şi jumătate de înfruntări violente, generalul Kassem, apărat de garda lui, loialistă, precum şi de comunişti, se predă. Judecat împreună cu partizanii săi, printre care şi Mahdaoui, este condamnat la moarte şi executat pe loc. Baasiştii formează deîndată un Consiliu al Comandamentului Revoluţiei compus din 14 membri, alcătuit din principalii responsabili ai partidului şi din câţiva nebaasişti, printre care colonelul Abdel Salam Aref, foarte apropiat lor. Acesta este numit preşedinte provizoriu al Republicii. Generalul de brigadă Bakr preia conducerea guvernului, pe jumătate militar, pe jumătate civil, iar Ali Saleh al-Saadi devine vicepreşedinte şi ministru de Interne. Şeful Statului-Major, Tahar Yahya, este un nebaasist. Este creată o miliţie, Garda Naţională, sub comanda colonelului Nasrat, care începe o vânătoare de comunişti în toată ţara. Administraţia şi armata sunt epurate.

Dar, pe când aripa siriană a partidului Baas prelua şi ea puterea în 8 martie 1963 la Damasc, la Bagdad se manifestau deja tensiuni între baasişti şi nasserieni. Partidul

[43] Ajutorul egiptean şi american pare a fi fost real (J.-P. Alem, *Le Proche-Orient arabe*, PUF).

Baas însuşi nu era ferit de divergenţe. Ele erau în mare parte de ordin doctrinar şi priveau politica socială. Se distingeau două curente: cel dintâi, zis de stânga sau „extremist", cu lider Ali Saleh al-Saadi, celălalt de dreapta sau „moderat", având-i conducători pe Hazem Jawad şi Taleb Chabib. Michel Aflak, un sirian, fondatorul şi teoreticianul principal al partidului Baas, încearcă să realizeze un compromis dificil; Ahmed Hassan al-Bakr se plasează şi el în postura de conciliator. La 11 noiembrie, ofiţeri baasişti de dreapta impun o nouă Direcţie Regională irakiană şi îl elimină pe Saadi. Direcţia Naţională[44], convocată la Bagdad, invalidează noua componenţă pentru a plasa aici centrişti. Simultan sunt analizate proiecte de uniune între Irak, Siria şi Egipt, faţă de care Nasser manifestă de altfel puţin entuziasm. În 17 aprilie 1963, este încheiat un acord siriano-irakiano-egiptean. El însă rămâne fără urmări din cauza neînţelegerilor dintre părţi. În septembrie, se angajează din nou discuţii între Damasc şi Bagdad: sunt semnate acorduri de apărare comună, precum şi o rezoluţie în sensul unităţii, care ar putea merge până la federaţie. Situaţia, complicată din cauza persistenţei conflictelor interne, îl face pe colonelul Aref, în 18 noiembrie 1963, să-i aresteze şi să-i expulzeze pe liderii celor două Direcţii, printre care şi pe Michel Aflak, care se întoarce la Damasc. Această criză provoacă o ruptură între Irak şi Siria.

Ridicat la demnitatea de mareşal, Abdel Salam Saleh îşi consolidează puterea sprijinindu-se pe nasserieni. La 20 noiembrie, este format un guvern sub preşedinţia fostului şef de Stat-Major, Tahar Yahya. Partidele sunt dizolvate

[44] Direcţia Naţională acoperă Direcţiile Regionale stabilite în fiecare ţară arabă (Siria, Irak, Iordania...). Această perioadă destul de complexă a raporturilor din sânul partidului Baas este analizată în capitolul III, II: „Partidul Baas, doctrină şi organizare".

şi se instaurează rapid o dictatură personală. Generalul de brigadă Bakr, numit vicepreşedinte al Republicii, rămas fidel lui Michel Aflak, ia decizia să se retragă din viaţa politică. După eliminarea în acest fel a partidului Baas de la putere[45], mareşalul începe negocierile cu kurzii, ajungând cu aceştia la un acord de încetare a focului, pe 10 februarie 1964. Dar armistiţiul va fi din nou rupt câteva luni mai târziu.

La 14 iulie 1964, la iniţiativa guvernamentală, ia naştere o nouă organizaţie politică: Uniunea Socialistă Arabă, care dorea să reunească toate formaţiunile politice. Au loc importante naţionalizări: bănci, industrie etc. Regimul mareşalului Aref vrea să se alinieze astfel politicii Egiptului. Cu toate acestea, se manifestă o opoziţie nasseriană care îi reproşează lui Aref că nu este destul de hotărât în direcţia unei uniuni cu Egiptul. La 10 iulie 1965, miniştrii nasserieni îşi dau demisia, silindu-l pe primul ministru Tahar Yahya să-şi părăsească funcţiile. Preşedintele Aref face apel la comandantul aviaţiei, generalul de brigadă Aref Abdel Razzak, bine văzut de naţionalişti, pentru a forma noul guvern. El beneficiază deopotrivă de anumite simpatii printre nasserieni. Câţiva ofiţeri de această orientare, cunoscuţi sub numele de „unionişti", pregătesc o lovitură de stat, planificată să izbucnească cu ocazia plecării mareşalului Aref la summitul arab de la Casablanca, din 15 septembrie 1965. Complotul, al cărui scop era să-l aducă la putere pe generalul de brigadă Razzak, este dejucat de şeful de Stat-Major, propriul frate al mareşalului, Abdel Rahman Aref. Pe 16 septembrie 1965, „unioniştii" sunt surprinşi în pregătirile lor în tabăra de la Abu Ghurayb[46] şi arestaţi.

---

[45] Câţiva baasişti ,,moderaţi", care fac parte totuşi din guvern, sunt excluşi din partid.

[46] Lăsaţi în libertate supravegheată, ei vor fugi la Cairo.

Mareşalul Aref îl însărcinează la 21 septembrie pe doctorul Abdel Rahman Bazzaz să prezideze un nou guvern de tranziţie în vederea întoarcerii la putere a civililor. Dar pe 13 aprilie 1966, mareşalul îşi găseşte sfârşitul într-un accident de elicopter. În vreme ce în nord revolta kurdă rezistă unei importante ofensive lansate de forţele armate, la Bagdad se pregăteşte un alt complot.

V. Irakul baasist al lui Ahmed Hassan al-Bakr şi Saddam Hussein (1968–1979)

Imediat după anunţul morţii mareşalului Aref, atribuită de unii unui atentat, Consiliul de apărare naţională şi guvernul lui Abdel Rahman Bazzaz îl aleg pe fratele defunctului, Abdel Rahman Aref, preşedinte al Republicii pe o perioadă de un an. Una dintre primele iniţiative ale guvernului este să semneze cu kurzii acordul din 29 iunie 1966, care prevedea recunoaşterea în Constituţie a drepturilor lor naţionale. Este un răgaz care va dura, de bine de rău, până în 1969. Însă pericolul pentru noua echipă venea din altă parte.

Nasserienii reintră în acţiune: Aref Abdel Razzak şi prietenii săi, reintraţi clandestin în Irak, pregătesc la Mosul o altă lovitură de stat. La 30 iunie 1966, complotiştii, cu ajutorul ofiţerilor garnizoanei, preiau controlul oraşului şi lansează atacuri aeriene asupra Bagdadului. Detaşamentele rebele care se îndreaptă spre capitală sunt oprite de Garda Naţională şi de trupele loialiste. Aref Abdel Razzak şi partizanii săi sunt arestaţi[47]. În pofida acestui succes, primul ministru demisionează la 6 august ca urmare a

[47] Ei vor fi amnistiaţi în august, iar Razzak un an mai târziu.

refuzului generalului Aref de a-i lăsa pe civili să guverneze. În mai 1967, madatul prezidenţial al lui Aref este prelungit cu un an. După ce şi succesorul lui Bazzaz, generalul de brigadă Naji Taleb, demisionează în aceeaşi lună, generalul Aref cumulează funcţiile de preşedinte al Republicii şi prim-ministru. Desfăşurarea războiului din iunie 1967 slăbeşte poziţia regimului, din ce în ce mai contestat de masele populare. Deja relaţiile proaste dintre Siria şi Irak din cauza redevenţelor datorate pentru tranzitul petrolului irakian prin teritoriul sirian contribuia la crearea unui climat politic apăsător. Cele câteva concesii făcute naţionaliştilor — o atitudine mai viguroasă faţă de americani şi britanici şi desemnarea unui prim-ministru, generalul de brigadă Tahar Yahya — nu mai erau suficiente.

Pe 16 aprilie 1968, o petiţie semnată de un grup de ofiţeri, printre care baasişti ca Ahmed Hassan al-Bakr, Mahdi Ammache şi Hardan al-Tikriti, cerea alegerea unei Adunări naţionale. Mişcarea încerca să se extindă şi printre alte categorii de ofiţeri moderaţi care nu aparţineau partidului Baas. Dar demersul rămâne fără rezultat, iar baasiştii pregătesc singuri revoluţia din 17 iulie 1968. În zori, trupele comandanţilor Abdel Razzak Nayef şi Ibrahim Abdel Rahman Daud şi ale generalului de brigadă Ahmed Hassan al-Bakr ocupă palatul prezidenţial, în timp ce aviaţia militară survolează capitala la joasă altitudine. Generalul Aref, după câteva încercări de rezistenţă, se predă. El este expulzat la Londra. Lovitura de stat, abil organizată, a reuşit fără vărsare de sânge. Este creat un Consiliu al Comandamentului Revoluţiei (CCR)[48]. Generalul de brigadă Ahmed Hassan al-Bakr este ales de acest

[48] Acest Consiliu îi cuprinde pe Bakr, Nayef, Daud, Ammache, Hardan al-Tikriti, Saddoun Ghidan şi Hammed Shebab.

Consiliu preşedinte al Republicii, iar un guvern condus de comandantul Nayef este format. Daud, cu titlu de comandant adjunct al armatei, devine ministru al Apărării. Dar, după doar câteva zile, se naşte un conflict care îi opune pe baasişti celor doi ofiţeri deveniţi miniştri.

Pe 30 iulie, divizia generalului Hamadi al-Tikriti preia controlul Bagdadului. Generalul Ahmed Hassan al-Bakr lansează la radio un comunicat al CCR. Guvernul este dizolvat. Nayef şi Daud, trecuţi în rezervă, sunt îndepărtaţi. Pe 31, generalul Bakr prezidează noul cabinet. Hardan al-Tikriti este numit vicepremier şi ministru al Apărării, iar Ammache de asemenea vicepremier şi ministru de Interne. A doua revoluţie, din 30 iulie 1968, consfinţeşte succesul mişcării revoluţionare începută la 17 iulie, precum şi supremaţia partidului Baas. Secretarul general adjunct al partidului, Saddam Hussein al-Tikriti, acţionează la rândul său pentru a câştiga şi întâi sprijinul popular faţă de noua echipă conducătoare.

Cel care a organizat, de data aceasta cu succes, revenirea la putere a partidului Baas, Ahmed Hassan al-Bakr, s-a născut în 1914 la Tikrit, la nord de Bagdad. Tânăr ofiţer, el participă în 1958 la răsturnarea monarhiei, iar după un an la complotul de la Mosul, ceea ce îl aduce după gratii. Eliberat, după ce aderă la partidul Baas, fondează în sânul armatei un comitet al acestui partid, iar în 1963 este însărcinat să formeze noul guvern. Atunci când Abdel Salam Aref preia puterea în 18 noiembrie 1963, el îl numeşte pe al-Bakr vicepreşedinte al Republicii. Armonia nu durează mult timp, iar Ahmed Hassan al-Bakr este îndepărtat şi se retrage până în 1968 din viaţa politică oficială, urmărind totuşi din umbră pregătirea a ceea ce va fi lovitura de stat din iulie 1968.

Alături de el se găseşte Saddam Hussein al-Tikriti. Născut tot la Tikrit, în 1937, Saddam Hussein provine dintr-o familie de oameni modeşti. Crescut de unchiul din partea mamei, un ofiţer îndepărtat din armată după revolta antibritanică din 1941, el militează încă din 1955, liceean fiind, în sânul partidului Baas şi participă la lovitura de stat eşuată din 1956. După ce îşi face astfel botezul focului, în 1957 devine membru activ al partidului. În 1959 este selecţionat împreună cu alţi zece studenţi să participe la încercarea de asasinat a generalului Kassem. Rănit în cursul atentatului, condamnat la moarte în contumacie, Saddam fuge la Damasc, unde locuieşte timp de un an şi face cunoştinţă cu teoreticianul partidului Baas, Michel Aflak. Apoi pleacă la Cairo ca să-şi termine studiile secundare (1961), fiind acolo şeful studenţilor baasişti. Nu revine în Irak decât în februarie 1963, atunci când partidul său ia parte la preluarea puterii de către Abdel Salam Aref. Excluderea rapidă a baasiştilor îl obligă să reintre în clandestinitate. Devine membru şi secretar al Comandamentului regional al partidului Baas şi colaborator al lui Hassan al-Bakr. În august 1964, hăituit de poliţie, este arestat şi condamnat la doi ani închisoare. La eliberare, în 1966, Saddam Hussein este ales secretar general adjunct al partidului şi este însărcinat cu organizarea aparatului de securitate clandestin.

Cei doi oameni îşi împart rolurile. Ei vor conduce împreună destinele Irakului vreme de doisprezece ani şi vor asigura coeziunea partidului Baas. În noul guvern din 31 iulie 1968, majoritatea miniştrilor erau baasişti, iar „clanul din Tikrit", de unde erau originari mulţi dintre ei, capătă o influenţă deosebită. La 9 noiembrie 1969, CCR, devenit cea mai înaltă instanţă politică a ţării, amendează Constituţia. Preşedintele Republicii va exercita pe viitor funcţiile de

prim-ministru, de preşedinte al CCR şi de comandant al armatei. În acelaşi timp, partidul Baas îşi întăreşte controlul în aparatul de stat, monopolizând totalitatea celor cincisprezece locuri ale CCR ocupate de membri ai Comandamentelor Naţional (interarab) şi Regional (irakian) ale partidului. Saddam Hussein, secretar general adjunct al partidului Baas, este ales vicepreşedinte al CCR, ceea ce îl transformă în omul numărul doi al noului regim.

Echipa Bakr-Hussein, abia constituită, trebuia să facă faţă dificilei probleme a disidenţei kurde, PDK-ul lui Mustafa Barzani reproşându-le noilor conducători că nu respectă acordurile din 1966. După câteva lupte, la 11 martie 1970 este încheiat un acord în cincisprezece puncte ca urmare a căruia, la 29 martie, cinci miniştri kurzi intră în guvern. Această primă remaniere dă prilejul câtorva schimbări de portofolii şi câtorva epurări. În 3 aprilie 1970, Hardan al-Tikriti şi Saleh Mahdi Ammache părăsesc guvernul şi sunt numiţi vicepreşedinţi ai Republicii. Această decizie este considerată ca o victorie a aripii civile a partidului Baas în faţa militarilor rămaşi ostili în privinţa acordurilor cu kurzii. Pe 15 octombrie, Hardan al-Tikriti este demis din toate funcţiile sale[49]. În ziua de 28 septembrie 1971, va veni rândul lui Saleh Mahdi Ammache. Pentru ca partidul Baas să nu rămână izolat, Saddam Hussein primeşte misiunea să încerce o înţelegere cu comuniştii, care făcuseră în 1963 obiectul unei sângeroase represiuni din partea baasiştilor. Această apropiere îi este facilitată de prima călătorie pe care o întreprinde la Moscova în august 1970 şi care va duce la semnarea în aprilie 1972 a unui tratat de prietenie şi colaborare cu Uniunea Sovietică.

[49] Exilat, el va fi asasinat în circumstanţe misterioase în Kuweit, la 30 martie 1971.

Pe 13 noiembrie 1971, preşedintele Bakr face publică Carta de Acţiune Naţională la care subscrie PCI, în decembrie 1971 şi PDK, în decembrie 1972. La 17 iulie 1973, partidul Baas şi PCI, cărora li se va alătura mai târziu noul PDK, semnează Pactul naţional, care anunţă constituirea Frontului Naţional Progresist. Începând cu 14 mai 1972, comuniştii intră în guvern cu două portofolii.

Un eveniment major intervine în viaţa politică şi economică a ţării în momentul când, la 1 iunie 1972, este proclamată naţionalizarea lui Irak Petroleum Company (IPC). Această decizie, aplaudată de popor, întăreşte imaginea preşedintelui Bakr şi strânge legăturile dintre comunişti şi baasişti. Totuşi, în rândul acestora din urmă se pregăteşte un complot organizat de Nazir Kazzar, puternicul şef al Siguranţei Generale. Pe 1 iulie, el îl arestează pe Hammad Shehab, ministrul Apărării şi pe Saadoun Ghidan, ministrul de Interne, într-un moment în care preşedintele Bakr se afla într-o vizită oficială în Polonia. Dar Saddam Hussein ripostează, alertează miliţia şi armata, veghează la asigurarea întoarcerii preşedintelui şi împreună cu acesta reuşeşte să dejoace lovitura. Nazim Kazzar, care încercase să fugă, este arestat[50]. Pe 7 iulie, este executat împreună cu alţi 22 de complotişti, iar numeroşi dintre partizanii săi sunt aruncaţi în închisoare. Întrucât conspiratorii îşi găsiseră principalul sprijin în rândul civililor din partidul Baas, militarii ies întăriţi din această aventură. Saddam Hussein, cu toate că nu fusese în nici un fel compromis de aceste evenimente, traversează o perioadă dificilă. Militarii obţin, la 13 iulie 1973, amendarea Constituţiei cu un articol care să întărească prerogativele Consiliului de Miniştri,

[50] El îl ucide, înainte de a fi arestat, pe Shehab şi îl răneşte pe Ghidan.

esenţialul din puterile CCR fiind transmis preşedintelui Republicii. Ahmed Hassan al-Bakr pare pe viitor să servească drept cauţiune regimului vizavi de militari, care rămân încă atotputernici.

Opţiunile politice şi economice ale liderilor irakieni accentuează izolarea Irakului în sânul lumii arabe. Războiul din octombrie 1973 reuşeşte să rupă pentru un timp această singurătate întrucât Irakul participă, alături de Siria, la operaţiunile militare. Semnarea acordurilor de încetare a focului din 25 octombrie nu este pe placul Irakului şi duce la formarea unui Front al refuzului, opus oricărei negocieri cu Israelul. În ianuarie 1974, are loc la Bagdad cel de-al VIII-lea Congres Regional (irakian) al partidului Baas, al cărui raport politic stabilit cu această ocazie devine text de referinţă pentru toţi conducătorii partidului. La sfârşitul lucrărilor, CCR decide ca toţi membrii noului Comandament Regional, în număr de 13, să aibă rang de ministru. CCR şi conducerea partidului îşi consolidează astfel şi mai mult puterea în dauna guvernului, lucru care produce oarecare nemulţumire în rândul PCI şi PDK.

De altfel, relaţiile puterii centrale cu kurzii, deci cu PDK-ul, sunt în vizibilă deteriorare. Mollah Mustafa Barzani îşi menţine revendicările, însă Bagdadul le refuză. Pe 11 martie 1974, preşedintele Bakr promulgă unilateral legea autonomiei Kurdistanului. Kurzii resping această lege şi angajează, vreme de un an, noi acţiuni de gherilă susţinute de Iran. Acordul dintre Iran şi Irak de la Alger, din 6 martie 1975, va pune capăt conflictului din Kurdistan.

Viaţa politică irakiană pare a se stabiliza treptat, cu toate că periodic au loc remanieri ministeriale considerate, uneori în mod greşit, drept expresii ale tensiunilor din partidul Baas. De fapt împărţirea responsabilităţilor între CCR, guvern şi Direcţiile Naţională şi Regională ale partidului

este suficientă uneori pentru a explica aceste schimbări de persoane. Ele sunt totodată permutări destinate să pună în posturi de răspundere cu importanţă conjuncturală — de exemplu realizarea planului cincinal — persoane care obţinuseră rezultate în alte domenii.

Pe de altă parte, se stabileşte un anumit echilibru la vârf, păzit cu vigilenţă până în 1979 de Ahmed Hassan al-Bakr şi Saddam Hussein al-Tikriti, cel dintâi menţinând rolul forţelor armate, celălalt asigurând proeminenţa factorului civil. Importanţa acordată luptelor între facţiuni pare uneori exagerată, chiar dacă persistau tensiuni între oamenii cei mai influenţi şi curentele pe care le reprezentau. Fără îndoială, după 1968 se produce o mutaţie în sensul limitării rolului militarilor la strictele sarcini vizând apărarea naţională. „Baasizarea" forţelor armate se produce cu participarea cadrelor militare aparţinând partidului, în scopul reducerii distanţei dintre militari şi civili.

Vreme de zece ani, Irakul cunoaşte o stabilitate remarcabilă faţă de precedentele perioade ale istoriei sale. Ea nu a putut fi realizată decât cu preţul unor concesii reciproce inclusiv în sânul partidului Baas, sau între aderenţii Frontului Naţional, al cărui abil artizan a fost Saddam Hussein. Totuşi, între partidului Baas, care înţelegea să rămână singurul partid dominant, şi celelalte formaţiuni politice recunoscute, în special PCI, existau încă subiecte de fricţiune. Evenimentele din mai 1978 — arestarea mai multor militanţi comunişti şi executarea a douăzeci dintre ei, acuzaţi de a fi intenţionat să constituie celule în armată — sunt revelatoare pentru fermitatea puterii. Criza dintre partidul Baas şi PCI nu se atenuează şi are loc un nou val de arestări chiar în momentul în care Saddam Hussein se afla la Moscova într-o „vizită oficială de prietenie". Câteva luni mai târziu, miniştrii comunişti sunt excluşi din guvern.

Influenţa lui Saddam Hussein creşte treptat până în punctul în care ajunge să fie considerat drept veritabilul om forte al regimului. Consolidându-şi în interior această autoritate, vicepreşedintele CCR, fidel vocaţiei panarabe şi unificatoare a partidului Baas, se va strădui să scoată Irakul din izolarea în care intrase după 1958. Reglementarea contenciosului frontalier irakiano-iranian legat de suveranitatea asupra Shatt al-Arabului şi tratatul din martie 1975 privitor la chestiunea kurdă, sunt folosite de Bagdad pentru a realiza întoarcerea în zona Golfului. Totodată, este găsită o soluţie pentru aplanarea vechiului diferend care opunea Irakul Kuweitului în problema suveranităţii asupra insulelor Boubiane şi Warba, diferend care, în 1973 şi 1977, fusese la originea unor grave incidente. Chiar şi cu Arabia Saudită, relaţiile evoluează spre un caracter mai liniştit. Însă cea mai spectaculoasă cotitură se realizează în relaţiile cu Siria. După zece ani de tensiuni, uneori extreme, cele două capitale baasiste subscriu în octombrie 1978 unei Carte de acţiune comună care reconstituie faimoasa „Semilună roditoare" Aceste regăsiri în sânul partidului socialist arab, a cărui vocaţie era realizarea patriei arabe peste frontierele statale ar fi fost, pe plan regional, un eveniment de importanţă considerabilă dacă implicarea Damascului într-o tentativă de lovitură de stat la Bagdad, în iulie 1979, nu ar fi întrerupt brusc orice demers în acest sens.

Schimbarea de atitudine este accentuată prin deschiderea economică, dar şi politică, practicată de Bagdad în numele realismului, în direcţia ţărilor occidentale precum şi de căutarea diversificării furnizorilor de materiale militare. Orientarea Irakului către Uniunea Sovietică rămâne prioritară, însă ea devine mai puţin covârşitoare. Principalii furnizori ai Irakului devin Japonia, RFG, Marea

Britanie şi Franţa, toate depăşind URSS-ul. Chiar şi Statele Unite, în ciuda absenţei relaţiilor diplomatice, rupte de la izbucnirea războiului din 1967, îşi sporesc schimburile comerciale cu Irakul. Datorită moştenirii politice a generalului de Gaulle, Franţa beneficia de o situaţie privilegiată. Irakul, care devine al doilea său furnizor de petrol (20 de milioane de tone în 1978), este cumpărătorul de uzine „predate la cheie", producătoare de materiale militare (avioane Mirage) şi de tehnologie nucleară (reactoare).

Această politică răspundea, desigur, imperativelor dezvoltării economice, Irakul dorind să ocupe un loc important în regiune datorită resurselor sale naturale. Totodată, revendicându-şi apartenenţa la mişcarea ţărilor nealiniate, voia să fie un exemplu în acest sens. Dar acest realism, scump lui Saddam Hussein, nu trebuie să facă uitat radicalismul lui în alte domenii. Astfel, intransigenţa conducătorilor baasişti în problema relaţiilor dintre Israel şi lumea arabă făcea din Bagdad capitala acelui „Front al refuzului" ostil oricărei soluţii negociate. Nerecunoscând existenţa statului Israel şi participând activ la efortul de război arab, mai cu seamă în 1973, denunţând rezoluţiile 238 şi 242 ale Consiliului de Securitate, ca şi acordurile de dezangajare egipteano-israelian şi siriano-israelian din 1974, Irakul se străduia să grupeze curentele cele mai extremiste, „maximaliste", din lumea arabă. Aceia dintre palestinieni care considerau Organizaţia pentru Eliberarea Palestinei (OEP) drept prea moderată, făceau din Irak principalul purtător de cuvânt al revendicărilor lor. Unele grupări teroriste găseau la Bagdad refugiu şi baze pentru operaţiunile lor exterioare.

Iniţiativa preşedintelui egiptean Anwar el-Sadat din noiembrie 1977, urmată de semnarea acordurilor-cadru de la Camp David, din septembrie 1978 şi de parafarea

tratatului egipteano-israelian din martie 1979, plasau Irakul în poziţie de vedetă. Bagdadul este locul de desfăşurare a două conferinţe arabe, în noiembrie 1978 şi martie 1979, care hotărăsc sancţiuni contra Egiptului. Totuşi, pentru ca acordurile încheiate cu aceste ocazii să întrunească acceptul tuturor ţărilor participante, liderii irakieni erau dispuşi să consimtă la moderarea poziţiei lor intransigente. Altfel spus, se arătau dispuşi să fie mai puţin hotărâţi în refuzul lor faţă de o reglementare negociată, în măsura în care o atare poziţie i-ar fi asociat pe toţi arabii, inclusiv pe palestinieni, în căutarea unei păci globale. Dar nu era cazul, deoarece tabăra arabă se dovedea foarte divizată.

În 1979, după zece ani de putere a partidului Baas, bilanţul apărea pentru mulţi ca satisfăcător. Dar această evoluţie nu se putuse face decât cu preţul sacrificiilor şi constrângerilor acceptate de o majoritate supusă a populaţiei. Multe probleme, unele dureroase, ca cea a Kurdistanului, păreau a fi pe punctul să-şi găsească o soluţie. Altele fuseseră estompate fără a fi cu adevărat rezolvate.

În această privinţă, exemplul revoluţiei iraniene, la frontierele unui Irak în care populaţia este în majoritate şiită şi greu de supus — au loc revolte la Najaf şi Karbalā în februarie 1979 — era de natură să influenţeze comportamentul conducătorilor, proveniţi aproape în exclusivitate dintre musulmanii sunniţi. Întrucât kurzii, sunniţi şi ei, nu încetau să-şi manifeste revendicările sprijiniţi fiind de către comunişti, puterea de la Bagdad avea serioase motive de îngrijorare. La 16 iulie 1979, în împrejurări rămase obscure, preşedintele Ahmed Hassan al-Bakr demisionează şi lasă locul lui Saddam Hussein. O eră nouă, tumultuoasă, începe pentru Irak.

Capitolul III

IRAKUL LUI SADDAM HUSSEIN (DIN 1979 ÎN 1994)

Începând cu iulie 1979, Irakul este condus de Saddam Hussein. Desigur, republica rămâne ataşată în principiu ideologiei baasiste, însă temperamentul noului preşedinte, voluntarist şi pragmatic, precum şi nevoia acestuia de a-şi afirma puterea personală în interior şi cea a ţării sale în exterior, dau rapid puterii sale o formă foarte personalizată.

Devenit „el-Rais el-monadel" — „preşedintele luptător" —, Saddam Hussein va încerca să dovedească în curând că el este singurul stăpân în Mesopotamia şi chiar mai departe, în direcţia Golfului. Mai întâi presat de împrejurări (este vorba de revoluţia din Iran), el se va lansa într-un război, mai lung şi mai dur decât îşi închipuise la început, împotriva acestui vecin considerat ameninţător. Apoi, după ce duşmanul fusese cu greu îndepărtat fără însă a se obţine victoria decisivă, Saddam Hussein va întoarce armele împotriva altui vecin, care însă nu-i crease greutăţi în aventura precedentă, Kuweitul, prin reluarea unei vechi revendicări asupra acestui teritoriu bogat în resurse. Pe acest al doilea teatru de război, el se va trezi în faţa unei coaliţii neprevăzute, occidentală şi arabă, ceea ce îl va constrânge la un recul dezastruos.

În pofida acestor înfrângeri şi a consecinţelor pe care Irakul le resimte ca urmare a lor — o parte a teritoriului a intrat în disidenţă, la nord şi la sud, ţara a fost supusă unui embargou şi unei supravegheri militare exigente, Saddam Hussein, împotriva oricăror aşteptări, rămâne pe poziţie consolidându-şi chiar puterea.

I. Saddam Hussein la putere

Aşadar, pe 16 iulie 1979, mareşalul Ahmed Hassan al-Bakr anunţă că a decis, din motive de sănătate, să se retragă şi îl indică pe Saddam Hussein, ales deja din 11 iulie secretar general al partidului Baas, să îi preia toate funcţiile. Izzat Ibrahim este numit vicepreşedinte al CCR, iar un post de prim-viceprim-ministru este creat şi încredinţat lui Taha Yassin Ramadhan. Plecarea mareşalului în vârstă de 65 de ani — multă vreme amânată — indica faptul că Saddam Hussein nu mai avea nevoie pe viitor de nici un fel de cauţionare printre militari.

Această succesiune nu poate fi înţeleasă fără a fi evocată aici apropierea dintre Irak şi Siria. Ca urmare a contactelor secrete şi apoi a negocierilor oficiale, în special a celor de la Bagdad din 16-19 iunie, preşedinţii Bakr şi Assad deciseseră ca cele două ţări să constituie un stat unificat, dotat cu un preşedinte, un guvern, o armată şi un partid unic, Baas. Pentru a ajunge la această uniune, primită cu circumspecţie de celelalte ţări arabe, trebuiau şterse sechelele rivalităţilor şi confruntărilor seculare pe care aceşti ultimi zece ani le făcuseră încă mai sângeroase. Căci natura relaţiilor dintre Irak şi Siria este însăşi imaginea raporturilor dintre partidele Baas, irakian şi sirian. Ajuns la putere în acelaşi an, 1963, mai întâi la Bagdad şi o lună mai târziu la Damasc, partidul Baas suferă în Irak o eclipsă între noiembrie 1963 şi revoluţia din 17 iulie 1968. În această perioadă, Siria îi primeşte pe baasiştii irakieni exilaţi. Îndepărtarea, la 23 februarie 1966, a şefilor istorici sirieni, Michel Aflak şi Salah Bitar (acesta va fi asasinat la Paris în iulie 1980), îi face pe cei doi să se refugieze la Bagdad. Lovitura de stat care aduce la putere în 1968 echipa Ahmed Hassan al-Bakr–Saddam Hussein,

materializează victoria opţiunilor baasiste ale sirianului Michel Aflak, care va fi până la moarte (1989) gardian al doctrinei pe malurile Tigrului. Este o opţiune pe care Hafez al-Assad nu o putea ierta. Contenciosul asupra împărţirii apelor Eufratului şi evacuarea petrolului irakian prin Siria (Irakul procedează la închiderea oleoductului în aprilie 1976), divergenţele în privinţa Libanului, Iordaniei şi Palestinei, neînţelegerile referitoare la strategia ce trebuia urmată faţă de Israel, toate creează de-a lungul anilor o stare de permanentă confruntare. A fost nevoie de călătoria memorabilă a preşedintelui Egiptului Anwar el-Sadat la Ierusalim şi de convorbirile egipteano-israeliene ce au urmat la Camp David, pentru ca regăsirea dintre Irak şi Siria să aibă loc. Abandonată de principalul său aliat, Egiptul, Siria se simţea la discreţia statului evreu, cu atât mai mult cu cât o bună parte a armatei sale era încurcată în Liban, iar în propria ţară renaşterea Islamului integrist se manifesta cu violenţă. Irakul, deşi hărţuit de kurzi la nord şi de agitaţiile şiite sporadice la sud, se simţea într-o stare mai bună.

Însă această apropiere se va dovedi iarăşi efemeră. În seara de 28 iulie 1979, Bagdadul anunţa descoperirea „unui mârşav complot, pus la cale de o bandă de trădători ai partidului Baas şi ai revoluţiei irakiene, şi organizat de o putere străină" Puterea străină era uşor de identificat: Siria. Complotiştii, printre care figurau Adnan Hussein, devenit viceprim-ministru şi şef de cabinet al lui Saddam Hussein, şi Abdel Khalek al-Samarrai, care fusese unul dintre conducătorii istorici ai partidului Baas înainte de a fi implicat în complotul din iunie 1973 al lui Nazim Kazzar, ar fi găsit sprijin la baasiştii sirieni pentru a se opune preşedintelui irakian, suspectat de a fi intenţionat să „torpileze" unitatea siriano-irakiană în construcţie, prin punerea

unor condiţii inacceptabile la Damasc. Retragerea preşedintelui Bakr ar fi fost de fapt cauzată de refuzul său de a-şi acoperi în aceste circumstanţe moştenitorul. Reală sau presupusă, conspiraţia permitea noului şef de stat irakian să elimine o opoziţie potenţială. Printr-un proces sumar, un tribunal special prezidat de Naim Haddad, a condamnat la moarte douăzeci de personalităţi, printre care cei doi principali acuzaţi, Adnan Hussein şi Mohieddin Abdel Hussein (ambii de confesiune şiită), şi Abdel Khalek al-Samarrai, toţi fiind executaţi în august.

Partidul Baas fiind epurat radical la vârf, militarii cedând progresiv, de voie de nevoie, tot mai multă putere civililor, comuniştii fiind marginalizaţi din mai 1978, arestaţi sau refugiaţi în clandestinitate, preşedintele Saddam Hussein se putea gândi la deschidere. Pe 16 martie 1980, CCR promulga două legi, una instituind o Adunare Naţională pentru ansamblul Irakului, alta o Adunare legislativă pentru regiunea autonomă a Kurdistanului. Prima Adunare poseda (în principiu) câteva competenţe: ea propunea şi vota legile, ratifica tratatele şi acordurile internaţionale, discuta politica internă şi externă şi putea să adreseze interpelări unui ministru, sau chiar să propună CCR revocarea acestuia. Pe 20 iunie, circa 6 milioane de irakieni, adică jumătate din populaţie, aleg noul Parlament republican. Cei 250 de deputaţi, dintre care 18 femei (pentru prima dată femeile votează), cu mandate de patru ani, sunt aleşi dintre 850 de candidaţi propuşi de partidele autorizate: partidul Baas, Partidul Democratic din Kurdistan (PDK) şi Partidul Revoluţionar Kurd (PRK). Partidul Comunist, ale cărui activităţi au fost „îngheţate", nu prezintă nici un candidat. Rezultatele dau, fără nici o surpriză, primul loc candidaţilor partidului Baas, cu 175 de deputaţi. Unul dintre ei, Naim Haddad, este ales la preşedinţia Parlamentului. Pe

19 septembrie, este rândul regiunii autonome să aleagă, pentru trei ani, cei 50 de reprezentanţi. Majoritatea lor erau responsabili locali ai organizaţiilor de masă apropiate de partidul Baas. Prin acest exerciţiu electoral, Irakul voia să demonstreze cum o putere regională, în plus petrolieră, poate accede la viaţă parlamentară. Faptul că executivul irakian a reuşit finalmente să ducă la bun sfârşit şi fără incidente această întreprindere surprindea şi asigura în acelaşi timp: dacă partidul Baas şi-a luat acest „risc democratic", era un semn că se simţea suficient de puternic. El domina celelalte partide legale, marginalizate sau supuse.

Cu toate acestea, opozanţii kurzi, şiiţi şi comunişti, care refuzau colaborarea cu regimul, nu stăteau inactivi. Pe 12 noiembrie 1980, opt organizaţii politice ale acestei opoziţii „anti-Saddam" semnează la Damasc, capitala rivală care organizează această „rezistenţă", Carta unui Front patriotic naţional democratic în Irak. În acest front figurează Partidul Socialist, Partidul Socialist Unificat din Kurdistan (PSUK) al doctorului Mahmud Osman, Mişcarea Socialistă Arabă, Armata Populară de Eliberare Irakiană (o fracţiune rezultată dintr-o sciziune a PCI, după 1964), Independenţii Democraţi cărora li se alătură turkmenii, Uniunea Patriotică din Kurdistan (UPK) a lui Jalal Talabani, PCI şi câţiva disidenţi din Baas recuperaţi de aripa siriană. Pe de altă parte, mişcarea şiită al-Dawa al-Islamiya (Apelul Islamului) fondată în 1969 la Najaf de către ayatollahul Mohsen al-Hakim cu puţin timp înaintea morţii (1970) devine, o dată cu executarea în aprilie 1980 a principalului său ideolog ayatollahul Mohamed Bagher Sadr, o altă forţă politico-religioasă de care puterea va trebui să ţină seama. Această opoziţie suferea din cauza diversităţii ei şi a absenţei unui acord privind natura regimului — laic sau islamic — care ar trebui să fie instaurat după îndepărtarea

lui Saddam Hussein. La Bagdad se apreciază totuşi că această alianţă conjuncturală, cu aderenţi în rândul minorităţilor kurdă şi creştină şi în rândul populaţiei şiite din Sud, bucurându-se în plus de sprijinul comuniştilor care erau bine implementaţi în organizaţiile sindicale şi profesionale, s-ar putea dovedi o ameninţare serioasă.

Efervescenţa politică subterană percepută de regim, deşi îi minimalizează public amploarea şi o ţine sub control graţie mobilizării permanente a forţelor baasiste şi vigilenţei organelor de securitate, de altfel cu mai multă eficienţă în Sud decât în Nord, nu îl împiedică pe Saddam Hussein să îşi ducă ambiţiile mai departe. Apropierea efemeră cu Siria ar fi putut să orienteze mai mult politica irakiană spre vest, angajându-l mai direct în conflictul israelo-arab. Dar în caz de succes, această perspectivă ar fi pus inevitabil problema puterii, atât în Siria cât şi în Irak, căci pasul firesc ar fi fost ca cele două fracţiuni reconciliate din partidul Baas, să se unească. În iulie 1979, Saddam Hussein, deja alarmat de câtăva vreme de succesul revoluţiei iraniene a ayatollahului Khomeyni şi neputând să opereze pe două fronturi, îl abandonează pe cel vestic şi îşi îndreaptă atenţia spre sud, adică spre Golf. El are motive să se teamă că discursul iranian i-ar putea contamina pe şiiţi din Sud. Atentatul eşuat din 1 aprilie 1980 de la Universitatea Munstansiriah din Bagdad împotriva vice-prim-ministrului Tarik Aziz constituie un prim semnal de avertizare. Ca urmare, Irakul se simte în drept să îşi asume responsabilitatea securităţii în regiune. Totodată este o ocazie pentru Saddam Hussein, care urmărea să devină în 1982 preşedinte al Mişcării „ţărilor nealiniate", de a accede la o poziţie internaţională recunoscută. În acest sens, este semnificativ proiectul de Cartă naţională panarabă pe care CCR o propune la 8 februarie 1980 şi care

cerea ca „toate statele arabe să se coalizeze împotriva oricărei agresiuni venite din partea unei ţări străine", cu referire indirectă la Golf.

Încă din luna ianuarie 1980, când fusese creată la Bagdad o mişcare de opoziţie faţă de regimul iranian, noul duşman al Irakului era bine desemnat. Pe 6 aprilie următor, tonul este dat de un memorandum irakian înmânat secretarului general al Naţiunilor Unite, prin care se cerea retragerea imediată a trupelor iraniene de pe insulele strategice din Golf, Abu Mussa şi Tomb. După refuzul iranian, armata irakiană intră în stare de alertă. Incidentele de frontieră se multiplică, cu intervenţii cotidiene ale aviaţiei, artileriei şi tancurilor. Intervenind după două săptămâni de lupte continue la graniţă, decizia irakiană din 17 septembrie 1980 de a abroga acordul irakiano-iranian din martie 1975, echivalează cu o declaraţie de război.

Astfel, la ceva mai mult de un an de la accesul său la putere, Saddam Hussein se angaja într-o acţiune care, timp de şapte ani, va mobiliza toate resursele umane şi materiale ale Irakului, punând o pauză în dezvoltarea promiţătoare a ţării[51].

II. Partidul Baas, doctrină şi organizare

După revoluţia din iulie 1968, viaţa politică irakiană este dominată de puternicul partid Baas arab şi socialist. Acest partid, omniprezent, devine principala forţă conducătoare a ţării, iar principiile sale inspiră strategia republicii, precum şi majoritatea demersurilor ei atât pe plan intern, cât şi internaţional.

[51] Vezi capitolul IV, II: „Faţă în faţă cu Iranul".

Partidul Baas îşi are originile în Siria. În 1932 este fondată Liga de Acţiune Naţionalistă, la iniţiativa unui grup provenit din mica burghezie comercială, din cadre didactice şi funcţionari foarte influenţaţi de modul de acţiune al vechilor organizaţii secrete[52] ca „al-Fatat", „al-Qahtaniya" sau „al-Ahd". Mulţi dintre ei aparţinuseră „Istiqlal"-ului, partid naţionalist panarab activ în Siria, Iordania şi Irak între 1920 şi 1932. Divergenţele care se accentuaseră, în 1939, între secretarul general, care colabora cu autorităţile mandatare franceze şi tendinţa opusă reprezentată de Zaki al-Arsouzi, provocaseră destrămarea Ligii. Al-Arsouzi o părăseşte şi creează un Partid Naţionalist arab care devine la iniţiativa damaschinului Michel Aflak şi a altui sirian, Salah Bitar, mai întâi „al-Ihya al-Arabi" (Reînvierea arabă) şi apoi „al-Baas al-Arabi (Resurgenţa arabă). Alauitul originar din Alexandretta Zaki al-Arsouzi, creştinul Michel Aflak şi musulmanul Salah Bitar erau cadre didactice care îi studiaseră intens pe filozofii francezi: Proudhon, Fourier, Emmanuel Mounier. Ei dezvoltau în cercul lor de elevi temele naţionalismului arab bazat pe libertate, unitate şi socialism. În 1943, Arsouzi se retrage din viaţa politică activă, dar influenţa sa se va resimţi în continuare în sânul partidului Baas printr-un curent de idei opus celui reprezentat de Aflak şi Bitar, considerat ca fiind prea supus conducătorilor sirieni, mai ales celor militari şi nu suficient de deschis spre perspectivele socialiste.

În 1941, Michel Aflak fondase un „Comitet sirian pentru ajutorarea Irakului" în scopul de a susţine acţiunea efemeră a lui Rashid al-Gaylani. Angajat de fapt în lupta

[52] Societăţile secrete s-au manifestat între 1909 şi 1920 în lupta dusă împotriva Imperiului otoman.

împotriva prezenţei franceze în Siria, grupul lui Aflak era favorabil constituirii unei „Mari Sirii" care să cuprindă Siria, Irakul, Palestina şi Iordania. Dar abia în aprilie 1947, la reunirea primului Congres al partidului, au fost definite statutele şi programul.

Doctrina partidului Baas, elaborată în principal de către Michel Aflak, dar care poartă şi amprentele gândirii lui Arsouzi, Bitar şi de asemenea a lui Haurani, se rezumă prin deviza: „Unitate-Libertate-Socialism" şi prin profesiunea de credinţă „O singură naţiune arabă cu misiune eternă" Principiile îi sunt definite într-o Constituţie la care se face referire în mod constant.

Aceasta este dominată de două idei fundamentale: cea dintâi: „Arabii formează o singură naţiune; patria formează o unitate politică şi economică indivizibilă; Naţiunea arabă formează o unitate culturală; în sfârşit, Patria arabă aparţine arabilor". A doua idee se referă la personalitatea Naţiunii arabe care „se caracterizează prin virtuţi rezultate din resurgenţele sale succesive"; totodată, partidul Baas consideră că „colonialismul şi tot ceea ce este legat de el constituie o acţiune criminală. Omenirea formează un ansamblu ale cărei interese sunt solidare şi ale cărei valori şi civilizaţie sunt comune. Arabii se îmbogăţesc din civilizaţia mondială şi o îmbogăţesc pe aceasta la rândul lor." Urmează principiile generale, care pot fi rezumate prin aceste câteva citate:

— „Partidul Baas arab este un partid naţional. El consideră că naţionalismul este o realitate vie şi eternă [...] Ideea naţională la care face apel partidul este voinţa poporului de a se elibera şi a se uni.

— Partidul Baas arab este un partid socialist. El consideră că socialismul este o necesitate emanând din însăşi fondul naţionalismului arab.

— Partidul Baas arab este un partid popular. El consideră că suveranitatea este proprietatea poporului, care este sursa oricărei autorităţi. El crede că valoarea statului rezultă din voinţa maselor.

— Partidul Baas arab este revoluţionar [...] De aceea el decide lupta pentru adunarea tuturor arabilor într-un singur stat independent.

— Patria arabă este acea parte din glob pe care o locuieşte Naţiunea arabă şi care se întinde între Munţii Taurus, Munţii Pocht-i-Kouh, Golful Persic, Basra, Marea Arabiei, Munţii Etiopiei, Sahara, Oceanul Atlantic şi Marea Mediterană."

În sfârşit, sunt trasate orientări în toate sectoarele existenţei ţării:

— Politica internă: „Regimul de stat arab este un regim parlamentar constituţional... Liantul naţional este singura lui vigoare [...] Sistemul administrativ este un sistem descentralizat [...] Puterea judiciară este independentă [...] Drepturile cetăţenilor sunt acordate în integralitatea lor [...]"

— Politica externă: „Politica externă se inspiră din interesele naţionalismului arab [...] Arabii luptă din toate puterile pentru ... a suprima orice influenţă politică sau economică străină în ţara lor [...]"

— Politica economică: „Bogăţia economică este proprietatea naţiunilor... Exploatarea muncii altuia este interzisă [...] Proprietatea agricolă este limitată [...] sub controlul statului şi în conformitate cu planul său economic de ansamblu [...] Muncitorii participă la gestiunea întreprinderilor lor [...] Se stabileşte o planificare generală [...]"

— Politica socială: „Familia este celula de bază [...] Munca este o obligaţie [...] Sunt create sindicate libere ale muncitorilor şi meşteşugarilor [...] Va fi promovată o cultură generală, arabă, liberală, progresistă, umanistă [...]

Statul este răspunzător de exercitarea libertăţii de expresie [...] Munca intelectuală este una dintre cele mai sacre... În limitele ideii naţionale arabe, este acordat dreptul de a se fonda asociaţii, partide [...] Separarea şi distincţia între clase sunt abolite [...] Nomadismul constituie o stare socială primitivă [...]"

— Educaţia şi învăţământul: „Toate aspectele vieţii intelectuale, economice, politice, arhitecturale şi artistice vor fi marcate de un specific naţional arab [...] Învăţământul este una dintre funcţiile exclusive ale statului. El este gratuit [...]"

Constituţia pe care, decât să o comentăm poate cu subiectivitate, am preferat să o rezumăm prin aceste citate semnificative, este originală cel puţin în două privinţe: mai întâi, ea nu face referinţă directă la Islam, considerat totuşi de creştinul Michel Aflak drept „religia naţională a arabilor"[53]. Este accentuat astfel caracterul laicizant şi este exprimată intenţia de creare a unui arabism unitar, care refuză diverselor comunităţi vreo oarecare putere politică sau administrativă. Apoi, ea manifestă voinţa partidului Baas de a integra în mod veritabil socialismul în arabism ca „aspiraţie către mai multă dreptate socială, în scopul de a reduce antagonismele interne ce compromit unitatea naţiunii arabe, coeziunea şi deci forţa ei".[54]

Partidul Baas se prezintă mai curând ca partid de direcţionare a maselor decât ca partid de mase[55]. Copiind câte ceva din structura aparatului comunist, organizarea sa este puternic centralizată şi ierarhizată, partea vizibilă a dis-

[53] Discurs asupra „comemorării Profetului", ţinut la Universitatea din Damasc în 1943.

[54] Henri Mazoyer, *Le Baas* (Académie des Sciences d'outre-mer, şedinţa din 4 aprilie 1975).

[55] Numărul membrilor era evaluat în 1977 la jumătate de milion.

pozitivului ascunzând o componentă secretă şi clandestină, moştenită din vremea când baasiştii trebuiau să acţioneze în ţări puţin binevoitoare faţă de activităţile lor, componentă întreţinută apoi în scopul combaterii ameninţărilor cu atât mai reale cu cât însuşi partidul se divizase în fracţiuni regionale ostile. La baza partidului se găsesc celule de circa zece membri, grupate în funcţie de sectoarele geografice (cartier, sat) sau de sectoarele socioprofesionale (întreprinderi, corporaţii), în secţii conduse de un comitet ales. O Direcţie naţională a partidului Baas[56] compusă din doisprezece membri, numită încă Comandament Naţional, este aleasă de un Congres Naţional Interarab cu vocaţie asupra întregului ansamblu al naţiunii arabe. Fiecare ţară arabă în care partidul Baas este implantat dispune de o Direcţie (sau Comandament) Regional, şi acesta ales, care exercită o putere colegială, deşi acest principiu nu este bine stabilit în constituţia partidului. Pe „teren", delegaţii baasişti, piese esenţiale ale acestei structuri piramidale, dirijează informaţia către diferitele departamente responsabile ale partidului şi preiau directivele.

În Irak[57], partidul Baas nu capătă contur real decât începând cu 1948, atunci când naţionalismul arab era exacerbat de problema Palestinei. Doctorul Sami Shauket, un reformist de tendinţă naţionalistă, fondează ramura irakiană la 7 aprilie 1949. În decursul a trei ani, partidul se ramifică pe tot cuprinsul ţării, dar nu apare deloc sau foarte puţin în viaţa politică irakiană. Prima sa „ieşire" se situează

[56] După sciziunea survenită în sânul partidului Baas, accentuată de diferendul siriano-irakian, o Direcţie naţională s-a instalat la Bagdad împreună cu şefii istorici, iar o alta la Damasc.

[57] Pentru istoria Baas-ului „sirian" vezi lucrarea privind Siria, de acelaşi autor (colecţia „Que sais-je?").

în 1952, cu ocazia manifestaţiilor împotriva reînnoirii acordului cu Irak Petroleum Company. În 1954, sub conducerea lui Fuad Rikabi şi Feysal Khaizuran, se oficializează legăturile cu Direcţia Naţională a mişcării care, în Siria, înregistrase deja unele succese electorale. Cu toate acestea, guvernele lui Nuri Said persistă în a-i urmări pe militanţii baasişti, care se refugiază într-o clandestinitate pe care nu o vor părăsi decât în 1958. În 1957, după suspendarea partidelor, Baas-ul se aliază cu alte formaţiuni de opoziţie, Istiqlal, Partidul Naţional Democrat şi Partidul Comunist într-un Front Naţional Unificat, clandestin şi el, care nu va rezista conflictelor interne. Revoluţia este „confiscată" de generalul Kassem, care îl va îndepărta pe secretarul general al partidului Baas Fuad Rikabi, după ce îl numise ministru al Reconstrucţiei. Rikabi va fi arestat în decembrie 1958, o dată cu Rashid al-Gaylani. Cu o lună înainte, colonelul Ahmed Hassan al-Bakr eşuase deja într-o tentativă de lovitură în favoarea lui Abdel Salem Aref. De aici încolo, lupta dintre Baas şi regimul lui Kassem se înăspreşte. Acesta scapă, pe 7 octombrie 1959, dintr-un atentat organizat de un tânăr student, Saddam Hussein al-Tikriti, care vrea să-i răzbune pe morţii de la Mosul. Prin aceste acţiuni se evidenţiază, încă de pe atunci, cei doi viitori organizatori ai revoluţiei din 1968.

Urmează o perioadă dificilă pentru partidul Baas, căci nasserismul, propunând naţionaliştilor arabi mijloace de acţiune întrucâtva diferite dar care urmăreau acelaşi scop — unitatea arabă —, seamănă discordie în rândul militanţilor baasişti. Curentele nasseriene şi antinasseriene se înfruntă începând din momentul proclamării Republicii Arabe Unite (Siria-Egipt) la 1 februarie 1958. În 1960, Fuad Ribaki merge până la a cere ca partidul Baas să fie dizolvat. Dar, la 28 septembrie 1961, uniunea siriano-egipteană se

destramă, ceea ce nu convine baasiştilor irakieni, pentru care ajutorul lui Nasser în lupta lor contra lui Kassem fusese întotdeauna prompt. Într-adevăr, la Bagdad, aceştia se organizează pentru a răsturna regimul, recrutând noi membri printre studenţi şi mai ales în rândurile armatei — colonelul Bakr constituie aici un comitet secret. În zilele de 8 şi 9 februarie 1963, o lovitură de stat în cadrul căreia organizaţia clandestină baasistă joacă un rol capital, reuşeşte să-l răstoarne pe Kassem. O lună mai târziu, pe 8 martie, la Damasc, puterea este preluată de un Comitet militar baasist. Dar, în Irak, partidul nu reuşeşte să se menţină decât câteva luni ca urmare a faptului că nu izbuteşte să-şi asigure destul de repede echilibrul intern. Generalul Bakr formează un guvern, în timp ce Ali Saleh al-Saadi, vicepreşedinte al Consiliului şi ministru de Interne încearcă, în legătură cu baasiştii sirieni şi cu preşedintele Nasser, să formeze o uniune tripartită. Proiectul eşuează sporind disensiunile interne privind conduita politicii sociale şi economice. Tendinţa de stânga din partidul Baas, condusă de Ali Saleh al-Saadi, are câştig de cauză cu ocazia Congresului naţional ţinut la Damasc. Elementele de dreapta reuşesc să elimine prin forţă, la 11 noiembrie 1963, Direcţia Regională a partidului şi îi constrâng să exileze pe principalii lideri de stânga, printre care şi pe Saadi. Convocată la Bagdad, o sesiune extraordinară a Direcţiei Naţionale se străduieşte să reia controlul situaţiei, dar colonelul Aref face apel, pe 18 noiembrie, la militari: conducătorii baasişti sunt aruncaţi în închisori sau expulzaţi. Efemerul guvern al partidului Baas, care se ilustrase prin vânătoarea de comunişti, prin ruptura cu Nasser şi prin reluarea războiului din Kurdistan, ia sfârşit. Colonelul Aref, ridicat la grad de mareşal, exercită o putere dictatorială, iar partidul Baas reintră în clandestinitate.

Generalul Bakr este numit ambasador, în vreme ce Saddam Hussein, urmărit de poliţie, organizează aparatul de securitate al partidului. Timp de cinci ani, din umbră, partidul Baas îşi pregăteşte revanşa, care se va materializa prin revoluţia din 17 iulie 1968 şi prin reapariţia generalului Bakr şi a lui Saddam Hussein. Între timp, şefii istorici sirieni, cum ar fi Michel Aflak, îndepărtaţi de la putere în Siria o dată cu eliminarea generalului Amin al-Hafez, se refugiază în Irak.

Din acest moment partidul Baas, instalat solid în Irak sub conducerea secretarului său general Ahmed Hassan al-Bakr, preşedinte al Republicii şi preşedinte al Consiliului Comandamentului Revoluţiei până în 1979, apoi a lui Saddam Hussein care îi succede în aceleaşi funcţii, urmează aşa cum spune Michel Aflak „experienţa Baas-ului arab şi socialist în integralitatea sa... nelimitată la partid, căci ea este deopotrivă experienţa forţelor progresiste, patriotice din Irak şi cea a restului naţiunii arabe."

Între 8 şi 12 ianuarie 1974, se ţine la Bagdad al VIII-lea Congres Regional (irakian) al partidului Baas. Este adoptat în unanimitate un raport politic care făcea bilanţul transformărilor operate sub conducerea partidului după 1968 şi prezenta sarcinile ce rămâneau de îndeplinit nu numai în ţară, ci şi în ansamblul lumii arabe. Acest document constituie pentru conducătorii irakieni şi pentru masa de militanţi documentul de referinţă prin excelenţă. Însă şi discursurile sau scrierile lui Michel Aflak[58], Ahmed Hassan al-Bakr, Saddam Hussein sau Elias Farah sunt de asemenea indispensabile pentru cei care vor să sesizeze subtilităţile uneori derutante ale ideologiei baasiste.

[58] Michel Aflak, teoretician şi unul dintre fondatorii partidului Baas, rămas fidel ramurii irakiene, a murit la Paris la 23 iunie 1989.

Spre deosebire de partidul Baas sirian, cel irakian nu a cunoscut, sau a cunoscut puţine lupte intestine între clanurile rivale. În timpul preşedinţiei sale, Ahmed Hassan al-Bakr a putut, prin originea sa, să reprezinte „curentul militar", iar alături de el, Saddam Hussein să poarte „marca civilă" Saddam Hussein, asumându-şi, începând cu 1979, toate responsabilităţile şi ţinându-i departe de viaţa politică pe militari, a vrut fără îndoială să rupă cu obiceiurile trecutului. Cu toate acestea, situaţia de război continuu în care se află Irakul după 1980, a reuşit să răstoarne într-o oarecare măsură aceste repere. Forţa partidului Baas rămâne reală, prin capacitatea dovedită de conducătorii săi — şi mai ales de Saddam Hussein —, dar şi prin perfecta organizare a forţelor partidului. Din această perspectivă merită subliniat rolul Armatei populare, veritabilă miliţie baasistă creată în 8 februarie 1970 şi dizolvată în aprilie 1990, al cărei artizan a fost Taha Yassin Ramadhan. Formaţiunile sale, perfect echipate, implantate în ansamblul ţării, erau în măsură să prevină şi să neutralizeze dacă ar fi fost cazul, orice „acţiune contrarevoluţionară" care s-ar fi produs. Participarea ei, alături de forţele armate regulate, în timpul războiului contra Iranului nu a fost nici ea neglijabilă, dacă ar fi să ţinem cont doar de rolul de menţinere a coeziunii poporului irakian printr-o mobilizare constantă.

În schimb, numeroşi baasişti „istorici" regretă că personalizarea sub Saddam Hussein a regimului a redus într-o oarecare măsură rolul tradiţional al partidului[59].

[59] Vezi capitolul III, V: „Un regim personalizat".

III. Instituţiile şi viaţa politică

Sistemul politic irakian armonizează imperativele, aparent contradictorii, ale separării partidului de stat şi de supremaţie a primului faţă de al doilea. La prima vedere, pare greu de crezut că partidul Baas, menţionat o singură dată în Constituţia irakiană, exercită prerogativele esenţiale ale puterii.

În principiu aflată în vigoare (1994), această Constituţie, promulgată în iulie 1970 de către CCR şi considerată atunci drept provizorie, a fost amendată de mai multe ori (1973, 1974, 1977...). CCR şi Comandamentul Regional al Baas au aprobat în iulie 1990 un proiect care a rămas fără urmări din cauza războiului cu Kuweitul. El fixează mandatul prezidenţial la şapte ani cu alegere prin sufragiu universal direct, prevede crearea unui Senat, afirmă că religia oficială este Islamul şi că poporul irakian este format din arabi şi din kurzi. În ciuda războiului, procesul de reforme instituţionale pare să continue şi în prezent: în aprilie 1991, CCR anulează decizia din 1969 care deleagă preşedintelui Republicii atribuţiile Consiliului de miniştri şi redă Consiliului puterile sale constituţionale. Fără îndoială, dificultăţile pe care le cunoaşte Irakul sub embargou şi supraveghere, cu disidenţele de la nord şi de la sud şi cu zvonurile care circulă privind diverse comploturi, întârzie reformele. De aceea vom încerca aici să analizăm principalele dispoziţii conţinute în textele vechi ale Constituţiei:

— Republica irakiană este o democraţie populară şi un stat suveran în care Islamul este religia de stat; politica economică a statului este fondată pe socialism;

— statul garantează libertatea religioasă, de exprimare şi de opinie; orice discriminare rasială, religioasă sau lingvistică este interzisă;
— poporul irakian este format din două naţionalităţi principale: cea arabă şi cea kurdă. Drepturile naţionale ale poporului kurd şi drepturile legitime ale tuturor celorlalte minorităţi sunt garantate în cadrul unităţii irakiene[60];
— cea mai înaltă autoritate de stat este Consiliul Comandamentului Revoluţiei, compus iniţial din şase membri care aleg din interiorul lui, cu majoritate de două treimi, un preşedinte şi un vicepreşedinte;
— Preşedintele CCR este în acelaşi timp preşedintele Republicii, prim-ministru şi comandant al forţelor armate. El desemnează şi revocă unul sau mai mulţi vicepreşedinţi ai Republicii, precum şi pe miniştri;
— preşedintele, vicepreşedintele şi membrii CCR sunt răspunzători în faţa Consiliului;
— vicepreşedintele sau vicepreşedinţii Republicii, precum şi miniştrii, sunt răspunzători în faţa preşedintelui Republicii.

CCR rămâne cea mai înaltă instanţă în stat. De la crearea sa în iulie 1968, el deţine *de facto*, direct sau indirect, toate pârghiile de comandă, rămânând astfel organismul executiv suprem, cu atribuţiuni constituţionale şi legislative considerabile. În septembrie 1977, numărul membrilor săi — care era iniţial de şase — a fost sporit la douăzeci şi doi printr-o reformă a Constituţiei, în scopul de a-i include pe membrii Direcţiei Regionale a partidului

[60] Republica Irak cuprinde regiunea autonomă a Kurdistanului, a cărei formare şi funcţionare face obiectul capitolului IV, I: „Chestiunea kurdă".

Baas. Cum scriu Alain şi Anita Guerreau, „există, deci, foarte oficial explicitată identitatea dintre legitimitatea publică şi legitimitatea baasistă" Până în iunie 1980, dată la care sunt aleşi cei 250 de deputaţi ai celei dintâi Adunări Naţionale de după răsturnarea monarhiei[61], CCR va fi învestit singur cu puterea legislativă. El elabora şi promulga legi, decreta mobilizarea, declara război şi încheia pacea, ratifica bugetul, tratatele şi acordurile internaţionale, controla instituţiile regiunii autonome a Kurdistanului, controla toate ministerele, în special cel al Apărării şi Securităţii generale. Preşedintele său era totodată preşedinte al Republicii. În proiectul de reformă instituţională evocat mai sus şi încă în studiu în 1994, se prevede totuşi ca CCR să fie dizolvat îndată ce procesul în curs va conduce — democratizarea anunţată a regimului o impune — la formularea unei noi Constituţii. Al X-lea Congres regional al partidului Baas, ţinut în septembrie 1991, a dat prilejul unei reînnoiri a CCR: au fost desemnaţi şapte noi membri, dintre care şase au aparţinut „birourilor militare" din armată ale partidului. Pe 5 octombrie următor, o remaniere a adus trei noi membri, printre care şi pe primul ministru Hassan al-Zubaidi.

Preşedintele Republicii, care este cum am menţionat preşedinte al CCR, este ales de această instanţă. Doar ea are puterea de a-l destitui din funcţie. Preşedintele are funcţia de şef al armatei, este asistat de un vicepreşedinte — în principiu un kurd — şi prezidează de asemenea Consiliul de Miniştri. Guvernul se prezintă mai curând ca un instrument de gestiune şi coordonare însărcinat să vegheze la aplicarea directivelor CCR decât ca un organism de decizie şi de execuţie. În Irak, remanierile ministeriale

[61] Vezi capitolul III, I: „Saddam Hussein la putere".

sunt numeroase. Dacă ele sunt destul de des consecinţe ale dizgraţiilor, majoritatea au ca raţiune fie reînnoirea posturilor-cheie cu persoane care şi-au probat competenţa în alte sectoare, fie respectarea algoritmului dintre formaţiunile politice reprezentate în Frontul Naţional, fie în sfârşit permutările între Direcţia Naţională, Direcţia Regională şi CCR. Aşadar, contrar concluziilor trase de mulţi observatori, plecarea unei persoane din guvern nu înseamnă întotdeauna o dizgraţie, căci aceasta poate să rămână sau să reapară într-un alt organism, unde funcţiile sale pot fi de acelaşi rang, dacă nu cumva chiar mai importante. În sfârşit, luptele pentru influenţă, dacă ele există, nu au loc cu siguranţă în guvern, ci mai curând în organisme cu vocaţie decizională cum ar fi Direcţiile Naţională şi Regională ale partidului Baas sau chiar în CCR. Din această perspectivă, schimbările care sunt operate aici sunt mult mai semnificative pentru evoluţia politică.

Dacă partidul Baas domină incontestabil viaţa politică, în jurul lui s-au creat alte organizaţii. Atunci când a devenit în noiembrie 1969 vicepreşedinte al CCR, Saddam Huşsein a estimat că sosise momentul ca partidul Baas, care, în pofida forţei sale, se temea de izolare, să adune sub egida lui celelalte categorii şi tendinţe naţionale. Reunit în martie 1970, al X-lea Congres naţional al partidului hotăra că celelalte formaţiuni politice progresiste vor putea să se regrupeze în interiorul unui Front Naţional. Două evenimente au permis aceasta deschidere. Primul îi privea pe kurzi, aflaţi de mulţi ani în rebeliune declarată contra puterii centrale şi al căror şef, Mollah Mustafa Barzani, acceptase acordul din 11 martie 1970 care instituia „autonomia poporului kurd în cadrul republicii irakiene" Partidul Democratic Kurd (PDK) se găsea astfel integrat în viaţa politică irakiană. Rezultat din partidul Democratic Unificat

al Kurdistanului Irakian (PDUKI), devenit în ianuarie 1960 PDK, beneficiind sub Kassem de legea din 1 ianuarie 1960, se asociase atunci într-un Front Naţional cu Partidul Comunist Irakian (PCI) şi cu Partidul Naţional Democrat (PND), înainte de a deveni, sub presiunea evenimentelor, principalul vârf de lance al revoltei kurde. Faţă de noua situaţie, partidul se scindează în două, o parte rămânând fidelă mişcării lui Mollah Mustafa Barzani, cealaltă raliindu-se puterii centrale, o vreme acceptată de Uniunea Patriotică din Kurdistan (UPK) a lui Jalal Talabani[62]. Al doilea eveniment rezultă din bunele relaţii stabilite între Irak şi Uniunea Sovietică după vizita făcută la Moscova de Saddam Hussein în august 1970, reînnoită câteva luni mai târziu prin sosirea lui Aleksei Kosâghin la Bagdad şi semnarea, la 9 aprilie 1972, a unui tratat de prietenie şi cooperare între Irak şi URSS.

Pe 13 noiembrie 1971, preşedintele Bakr face publică Carta de Acţiune Naţională, conform căreia ţara urma să aibă „un regim democratic, popular, socialist şi unionist garantând libertăţile democratice maselor şi forţelor lor naţionale şi progresiste". PCI în decembrie 1971 şi PDK în 1972 îşi exprimă acordul. Cu toate acestea, PCI, a cărui istorie este deja lungă (întrucât formarea lui datează din anii 1934–1935) şi frământată[63], beneficiind de o reală audienţă graţie definirii unor obiective precise în care îşi regăseau opţiunile numeroşi naţionalişti, se ridică împotriva

[62] Vezi capitolul IV, I: „Chestiunea kurdă".

[63] În 1954, o lege îi priva pe comunişti de naţionalitatea irakiană. În 1957, poliţia specială a lui Nuri Said i-a vânat. Pe de altă parte, în interiorul partidului s-a creat o sciziune profundă, o parte devenind Partidul Comitetului Central, favorabilă liniei sovietice şi grupându-i pe majoritatea membrilor Comitetului Central, cealaltă parte a conducerii centrale dorind să urmeze o cale independentă (vezi capitolele II, III şi II, IV).

atotputerniciei partidului Baas. Această reacţie rezidă totodată din faptul că mulţi dintre conducătorii comunişti nu uitaseră de rivalităţile sângeroase din 1963, când baasiştii îi hăituiseră cu încrâncenare. Dar prezenţa la guvernare, începând cu 14 mai 1972, a două personalităţi comuniste, facilitează semnarea la 17 iulie 1973 a Pactului naţional de către partidul Baas şi PCI. PDK, Partidul Revoluţionar Kurd (PRK) şi alte mici formaţiuni independente, se vor alătura curând Frontului.

Cea mai înaltă instituţie a acestui Front Naţional Progresist este un Înalt Comitet compus din şaisprezece membri, dintre care opt aparţin partidului Baas, trei PCI, trei PDK, unul naţionaliştilor progresişti şi unul democraţilor independenţi. Acest comitet, reunit o dată pe lună, conduce şi orientează activitatea pe baza Cartei, şi trebuie să conceapă un program de acţiune în vederea exercitării de către popor a controlului asupra aparatului de stat. Secretariatul comitetului cuprinde un secretar general numit de Baas şi doi reprezentanţi ai acestui partid, doi membri ai PCI şi doi membri ai PDK. În domeniul politic, Frontul trebuie să acţioneze pentru a restabili libertatea politică cea mai completă, în termenul cel mai scurt, ţinând cont desigur de circumstanţe. Această restabilire se exprimă prin elaborarea unui proiect de Constituţie care să fie trimis spre dezbatere Adunării Naţionale aleasă prin sufragiu universal.

Prin aceste mod de organizare, partidul Baas îşi asigură dominaţia asupra Frontului. Situaţia nu poate să fie pe placul celorlalte două partide care îi sunt asociate în cadrul instituţiei, de aceea ele se vor alia adeseori în vederea limitării acestei influenţe. Însă prerogativele în fond destul de limitate ale Frontului reduc ponderea posibilelor confruntări. Când este necesar, partidul Baas ştie să

demonstreze că rămâne „forţa principală a ţării", aşa cum s-a întâmplat cu comuniştii, marginalizaţi în mai 1968 şi scoşi din guvern după un an. De la intenţia exprimată în noiembrie 1988 de Saddam Hussein de a autoriza fără întârziere formarea de noi partide politice — idee reluată în ianuarie 1989 de către CCR, care a organizat în acest scop chiar o comisie — evenimentele nu au permis concretizarea acestui proiect. Este adevărat că absenţa opoziţiei interne legale precum şi fermitatea partidului Baas de a nu ceda nimic din actualele sale prerogative, nu sunt de natură să favorizeze apariţia pluripartitismului[64].

Cu toate că nu sunt de obicei clasate în această categorie politică, organizaţiile sindicale irakiene nu joacă un rol de neglijat, în măsura în care partidul Baas le controlează integral şi le utilizează drept canale de transmitere a doctrinei şi directivelor venite de la vârf. O Federaţie Generală a Sindicatelor din Irak grupează peste două milioane de aderenţi. Există de asemenea o Federaţie Generală a Asociaţiilor de ţărani, o Uniune a Tineretului, o foarte activă Uniune Generală a Femeilor Irakiene, o Uniune a Scriitorilor Irakieni... Toate aceste organizaţii sindicale sunt conduse de baasişti.

Datele privind organizarea administrativă a Irakului (în 1994) sunt imprecise, o parte importantă a teritoriului irakian scăpând de sub controlul autorităţii centrale. Cu titlu informativ vom prezenta aici doar o situaţie datând din 1979.

Din punct de vedere administrativ, Irakul era împărţit, până în 1975, în 16 guvernorate, *muhafadha*, subdivizate în *qadha* şi *nahiya*. Aceste provincii, al căror număr a fost sporit în februarie 1976 la 18, sunt echivalente departamentelor franceze. Ele sunt:

[64] În privinţa opoziţiei, vezi capitolul III, IV: „Un regim personalizat".

Ninive (Mosul)	Wasit	Muthanna
Tamin (Kirkūk)	Babilon	Qadisziya
Diyala	Dhi Qar	Kajaf
Anbar	Basra	Najaf (1976)
Bagdad	Maysan	Salaheddin (1976)

La acestea trebuie să adăugăm regiunea autonomă care beneficiază de un statut special şi regrupează trei provincii:

Erbil — Dohuk — Suleimaniyeh

Totodată, nu trebuie să omitem o zonă neutră, administrată, în principiu, în comun de Irak şi Arabia Saudită.

În fruntea fiecăruia dintre guvernorate se află câte un guvernator, care îşi exercită atribuţiunile pe baza hotărârilor consiliilor locale şi ale comitetelor specializate. Se prevede crearea pe viitor a unor „structuri administrative locale bazate pe adunări populare alese" Guvernoratele nu dispun în realitate de prea multă iniţiativă, nefiind decât nişte garante ale aplicării directivelor provenite de la Bagdad, unde sunt centralizate puterile administrative reale. CCR, conştient de dificultăţile ce rezultă din această organizare — absenţă a deciziei pe plan local, lentoare administrativă şi birocraţie, greşită apreciere a realităţilor la nivel central —, a denunţat adeseori anumite incoerenţe, care nu vor dispărea decât o dată cu descentralizarea progresivă a autorităţii. Partidul Baas, graţie implantării în teritoriu şi audienţei sale, joacă în această privinţă un rol important în semnalarea deficienţelor şi remedierea lor.

Independentă de puterea politică, puterea judecătorească este definită de Constituţie. Legea determină puterile aparatului judiciar, precum şi atribuţiunile şi funcţionarea ministerului public. Puterea judecătorească este

exercitată de instanţe ordinare şi instanţe religioase. Pentru primele, magistraţii sunt judecători, iar pentru celelalte sunt cadiii.

Sistemul poate fi împărţit, în funcţie de atribuţiile lui, în trei jurisdicţii:

— o jurisdicţie ordinară cuprinzând o Curte de Casaţie cu sediul la Bagdad, care reprezintă instanţa supremă a puterii judiciare, cinci Curţi de Apel (Bagdad, Mosul, Basra, Hilla şi Kirkūk), compuse dintr-un preşedinte, vicepreşedinţi şi cel puţin trei membri, tribunale de primă instanţă, cu jurisdicţie limitată sau nelimitată, şi judecătorii de pace pentru cauze mai puţin importante. Aceste instanţe judecă cauze civile şi comerciale. Dosarele penale sunt judecate de tribunalele penale (ca tribunale de primă instanţă) şi de curţi de casaţie (echivalente ca grad de jurisdicţie cu curţile de apel);
— o jurisdicţie religioasă, care se ocupă de chestiuni ce ţin de statutul personal (căsătorie, divorţ) al membrilor diferitelor comunităţi religioase. Pentru musulmani, tribunalele Chraa, reprezentate printr-un cadiu, funcţionează ca tribunale de primă instanţă. Creştinii dispun de tribunale la Bagdad, Mosul şi Basra;
— o jurisdicţie specială, cu o Curte Revoluţionară, este însărcinată să trateze dosarele de înaltă trădare şi de atentat la securitatea statului în domeniile politic, economic şi financiar.

Organizarea administrativă şi judiciară a Irakului este aşadar relativ centralizată, ca şi în cazul majorităţii ţărilor arabe, unde capitala este singurul centru de decizie. În Irak, există în cadrul guvernului, alături de ministrul Justiţiei, un ministru al Afacerilor municipale şi rurale, a cărui principală sarcină este de a modela legăturile dintre provincii şi Bagdad.

Armata constituie cel de-al doilea stâlp al aparatului de stat, alături de partidul Baas, şi este controlată îndeaproape de acesta. Posesoare a unei vechi tradiţii puciste, temută de când a organizat ajungerea partidului Baas la putere în iulie 1968, ea a fost mult timp considerată drept rivala „aripii civile" a partidului. După ajungerea lui Saddam Hussein în fruntea statului, rolul ei politic a fost diminuat prin eliminarea mai multor şefi influenţi. Numirea în octombrie 1977 a generalului Adnan Kairallah, văr şi cumnat al lui Saddam Hussein, în CCR şi ca ministru al Apărării, nu a fost străină de această tendinţă, însoţită de o „baasizare" totală (ofiţerii „politici", cadre ale partidului, formează o ierarhie paralelă). Războiul cu Iranul, dintre 1980 şi 1988, i-a oferit armatei numeroase prilejuri să se ilustreze. Saddam Hussein, deşi promovat în aceste circumstanţe general şi apoi mareşal, păstrează totuşi oarecare temeri, mai mult sau mai puţin fondate, vizând comploturi în rândul cadrelor militare. Războiul din Golf, dezastruos pentru Irak, apoi revoltele din Nord şi Sud, nu au rămas desigur fără efect asupra armatei. În interiorul ei, ca şi înainte de 1968, s-ar putea naşte contestarea aducătoare de schimbări.

IV. Viaţa religioasă

Constituţia irakiană proclamă Islamul ca religie de stat. Tot ea garantează libertatea religioasă, orice discriminare pe acest criteriu fiind interzisă. Dacă partidul Baas recunoaşte locul important al Islamului în lumea arabă, el consideră naţionalismul drept singura forţă motrice a naţiunii, rol care în trecut era rezervat religiei. În această privinţă[65],

[65] Henri Mazoyer, *Le Baas* (Académie des Sciences d'outre-mer, şedinţa din 4 aprilie 1975).

Henri Mazoyer subliniază: „Arabismul unionist al partidului Baas preconizează o separare între Islam şi stat şi retragerea tuturor puterilor politice şi administrative pe care le au comunităţile... Arabismul modern înglobează minorităţile etnico-religioase şi tinde să depăşească toate diviziunile, fie ele tribale, statale şi religioase."

Musulmanii irakieni sunt împărţiţi în două grupe: şiiţii, care reprezintă 51% din populaţie, şi sunniţii, care sunt circa 45%.

Şiiţii, în imensa lor majoritate arabi, sunt concentraţi în sudul Irakului. Câteva fracţiuni kurde şi o treime dintre turkmenii din Kirkūk sunt de asemenea şiiţi. Constituind mai curând o ramură a Islamului decât o sectă veritabilă, şiismul[66] se bazează pe principiul ataşamentului credincioşilor săi la imamatul lui Ali, ginerele Profetului, şi al descendenţilor acestuia. Dezvoltată în Mesopotamia, această formă deosebită a Islamului, foarte ataşată credinţelor şi şefilor ei religioşi, are principalele locuri sfinte în Irak: Kufa, Najaf, Sāmarrā şi mai ales Karbalā, locul de martiraj al lui Hussein. Ele sunt tot atâtea locuri de pelerinaj, foarte frecventate de toţi şiiţii, începând cu cei din Iranul vecin. Particularismul religios şi solidaritatea acestei comunităţi, de multe ori foarte săracă, uneori exploatată de către străini, a provocat mereu îngrijorare în sânul puterii. Partidul Baas s-a străduit, nu fără greutăţi, să reducă mişcarea revendicativă care ia adesea caracterul unor revolte, cum s-a întâmplat la Karbalā în februarie 1977 şi, mai ales, în februarie-martie 1991.

Sunniţii sunt adepţii legitimităţii tradiţionale, cea a omeiadului Moavia care, devenit guvernator al Siriei, a fost proclamat calif de către ai săi după victoria asupra lui Ali. Musulmanii sunniţi sunt, în Irak, în majoritate nearabi căci kurzii, sunniţi, reprezintă 28% din populaţie. În principal orăşeni sau locuitori ai centrului şi vestului ţării, arabii sunniţi exercită o preponderenţă

[66] Şiiţii consideră, contrar sunniţilor, că un calif nu poate fi ales decât dintre descendenţii de sânge ai lui Mahomed. Ei aşteaptă întoarcerea „imamului ascuns", cel din urmă imam, dispărut la Sāmarrā.

socială şi politică indiscutabilă. Practica lor religioasă este mult mai puţin vie decât cea a şiiţilor.

Musulmani*		
Şiiţi		
— arabi	+ 49%	51%
— kurzi	— 2%	
— turkmeni		
Sunniţi		
— kurzi	28%	45%
— arabi	17%	
Nemusulmani		4%

* Estimare făcută în absenţa oricăror cifre oficiale.

Creştinii[67] reprezintă mai puţin de 3% din populaţie. Grupul cel mai important aparţine poporului asirian, împărţit în două comunităţi, cea a nestorienilor membri ai Bisericii asiriene apostolice care profesează, de la începutul secolului al V-lea, un fel de dualitate a persoanei lui Hristos, divizaţi şi ei între cei care recunosc şi cei care nu recunosc autoritatea patriarhului Mar Schimoun, şi cea a caldeenilor, reveniţi din secolul al XV-lea la uniunea cu Roma şi care formează comunitatea caldeeano-catolică. Caldeenii datorează foarte mult dominicanilor, stabiliţi de multă vreme la Mosul. Alături de asirieni, trăiesc alte comunităţi mai puţin numeroase: sirieni ortodocşi sau iacobiţi, monofiziţi care recunosc doar natura divină a lui Hristos, sirieni catolici reveniţi la uniunea cu Roma, armeni, cei mai mulţi separaţi de Roma, greci ortodocşi şi greci catolici de origine arabă şi, în sfârşit, sabeeni, numiţi şi mandaiţi sau creştini ai Sfântului

[67] Se va vedea lucrarea lui Pierre Rondot, *Les Chrétiens d'Orient* (Peyronnet, 1955).

Creştini*		
Asirieni	Nestorieni	45 200
	Caldeeni	190 000
Sirieni	Ortodocşi	20 000
	Catolici	29 000
Armeni	Ortodocşi	13 000
	Catolici	2 500
Greci	Ortodocşi	450
	Catolici	350
Latini		2 500
Protestanţi	Presbiterieni	1 000
	Adventişti	160
	Anglicani	500

* Aceste cifre au fost stabilite pornind de la *Anuarul pontifical 1970* şi recensământul din 1965, fiind verificate după surse în general bine informate. Totuşi, ţinând cont de vechimea lor, ele nu au decât o valoare orientativă şi trebuie privite cu multă rezervă.

loan, stabiliţi în special în Sud şi care se botează prin scufundare în apele fluviilor. Creştinii se găsesc în special în Nord, în regiunea Mosulului, sau în oraşele Bagdad şi Basra, către care cei tineri sunt atraşi în căutarea unor condiţii de lucru mai bune. Dacă comunitatea creştină, încă foarte practicantă (oraşul Mosul are bisericile cele mai vechi, care sunt frecventate în mod regulat) nu mai suferă discriminări, ea trebuie să consimtă totuşi la câteva sacrificii pentru a-şi păstra originalitatea şi a-şi conserva intactă credinţa.

Emigrarea cvasigenerală a comunităţii evreieşti a avut ca rezultat închiderea a numeroase lăcaşuri de cult. Bagdadul păstrează totuşi un rabin şi câteva sinagogi, unde evreii îşi pot practica liber cultul.

Yezizii sunt kurzi care trăiesc în djebelul Sindjar, la vest de Mosul şi în Sheikhan, grupaţi în jurul mormântului fondatorului

lor. Cunoscuţi şi sub numele de Adoratori ai Diavolului — ei cred în reabilitarea acestuia —, ei practică un cult original, amestec de diverse religii, împrumutând mult de la zoroastrism. Ei numără câteva mii de suflete.

În sfârşit, behaii, proveniţi printr-o secesiune destul de recentă din Islamul şiit, au o existenţă discretă, cu greu admisă, deoarece sunt consideraţi agenţi ai „dezislamizării" Numărul lor este infim.

În faţa acestui mozaic de religii, autorităţile rămân vigilente, refuzând însă să acorde o importanţă excesivă acestui factor multiconfesional. Dacă minoritatea creştină a înţeles că existenţa ei ţine de discreţie, majoritatea musulmană şiită — al cărei centru de greutate se află în Iran, în afara lumii arabe —, mereu răzvrătită, continuă să întreţină germenii revoltei faţă de conducere[68].

V. Un regim personalizat

Războiul contra Iranului, început la 22 septembrie 1980 şi încheiat la 19 iulie 1988, data oficială de încetare a focului, va „îngheţa" evoluţia politică aşteptată a Irakului, aflat atunci în culmea puterii. Însăşi natura regimului baasist cerea ca orice opoziţie internă să fie neutralizată, astfel încât hegemonia partidului să fie totală. Starea de război impunea un plus de vigilenţă. Este adevărat că temerile puterii nu erau complet nefondate. Ele proveneau din persistenţa agitaţiei şiite, limitată la câteva cercuri politico-religioase care gravitau în jurul Karbalei şi Najafului, dar pe care Iranul încerca să le revigoreze încă de câteva luni. De asemenea, circumspecţia regimului avea drept cauză

[68] Vezi capitolele III, V şi IV, IV.

iredentismul persistent la mai multe organizaţii kurde, încurajate şi acestea de Teheran. Ambiţiile partizane din interiorul partidului Baas, exploatate de data asta de către Siria, nu treceau nici ele neobservate, în pofida epurării preventive operate în iulie 1979.

Contrar aşteptărilor — în special celor ale Republicii Islamice Iran —, comunitatea şiită a rămas surdă la apelurile ce îi erau lansate de a se ridica împotriva lui Saddam Hussein. Fără îndoială, executarea ayatollahului Mohamed Bagher Sadr, în aprilie 1980, ca represalii împotriva atentatului eşuat contra viceprim-ministrului Tarik Aziz, a decapitat conducerea organizaţiei al-Dawa al-Islamiya, considerată drept cea mai virulentă. Obiectivul său era instaurarea unui guvern islamic. Repliată în Iran, ea îşi declară, cu ocazia congresului din primăvara lui 1982, fidelitatea faţă de ayatollahul Khomeyni. Pe 17 noiembrie 1982, hojatoleslamul Seyed Mohamed Bagher al-Hakim, fiul marelui ayatollah Mohsen al-Hakim, mort în 1970, ghid al clerului şiit irakian, ostil Bagdadului şi refugiat la Teheran, anunţă aici formarea Consiliului Suprem al revoluţiei islamice din Irak. Acesta îşi stabileşte ca obiectiv răsturnarea partidului Baas şi instaurarea unei Republici islamice irakiene, după model iranian. Ca urmare a unui prim atentat ucigaş la Bagdad, pe 1 august 1982, revendicat de mujahedinii din Irak, aflaţi sub influenţa lui Hakim, preşedintele Saddam Hussein adresează un ultimatum şefului religios. Între decembrie 1982 şi aprilie 1983, au loc alte atentate, a căror origine nu poate fi pusă la îndoială. În mai 1983, autorităţile ripostează, procedând la arestări masive în sânul familiei Hakim, rămasă la Najaf. Zece dintre membrii săi, dintre care unul este bănuit că ar conduce opoziţia şiită clandestină, vor fi spânzuraţi în public, la Bagdad, pe 6 martie 1985. Represiunea nu pune

capăt atentatelor din Irak sau atacurilor contra intereselor irakiene din străinătate, care continuă mai ales în 1984. Aceste operaţiuni sunt revendicate de mujahedini, dar şi de alte organizaţii ca Amal, fondată la Karbală în 1975 de către apropiaţii ayatollahului Mohamed Bagher Sadr şi Organizaţia de Acţiune Islamică. Pe 26 decembrie 1986, o altă grupare pro-iraniană, Jihadul Islamic, revendică împreună cu al-Dawa realizarea atentatului împotriva unui Boeing irakian la Beirut (62 de morţi) şi reclamă eliberarea militanţilor. Dintre aceştia unii, irakieni, erau deţinuţi în Kuweit pentru operaţiuni teroriste comise în decembrie 1983 pe teritoriul emiratului. Cu toate acestea, la sfârşitul lui 1986, la Teheran, la invitaţia Republicii Islamice care dorea să-i unească, opozanţii irakieni de toate orientările — şiiţi, kurzi, naţionalişti, baasişti şi chiar creştini — nu reuşesc să se înţeleagă încă asupra formării unui front comun, rămas la stadiu de schiţă încă din 12 noiembrie 1980. Încetarea ostilităţilor dintre Iran şi Irak din 1988 punea problema supravieţuirii lor politice. Războiul din Golf, venit la momentul oportun din punctul lor de vedere, avea să relanseze activitatea acestei opoziţii şiite căreia Consiliul Suprem, condus în continuare de acelaşi Mohamed Bagher al-Hakim, încerca să-i regrupeze forţele.

La rândul său, opoziţia unei părţi însemnate a kurzilor din Irak are la bază tradiţii războinice solide[69]. Într-adevăr, acordul irakiano-iranian din 6 martie 1975 nu-i dezarmase pe combatanţii lui Mollah Mustafa Barzani, care se replia-seră în Iran. La moartea bătrânului şef kurd — la 2 martie 1979 în Statele Unite — cei doi fii ai săi, Massud şi Idris (acesta din urmă îşi va găsi moartea în ianuarie 1987), preiau stindardul luptei, în fruntea PDK-Irak (disident). Ei

[69] Vezi capitolul IV, I: „Chestiunea kurdă".

se apropie de Republica Islamică Iran încă de la proclamarea ei. Războiul dintre Iran şi Irak face apoi să renască alianţele încrucişate, al căror teatru obişnuit este din nefericire Kurdistanul: kurzii din Iran — în principal PDK-Iran al lui Abderrahman Ghassemlou — sunt susţinuţi de Bagdad, în timp ce cei din Irak sunt utilizaţi de Teheran pentru a deschide un front secundar, destinat să atragă o parte a forţelor irakiene. Dar dacă „barzaniştii" din PDK-Irak, animaţi de o ură tenace faţă de puterea centrală de la Bagdad nu ezită să se angajeze militar alături de trupele iraniene, „talabaniştii" din Uniunea Patriotică din Kurdistan (UPK) — născuţi din înfrângerea din 1975 şi rivali ai celor dintâi — practică un joc mai echivoc. Şeful lor, Jalal Talabani, aliat la început cu Iranul, a rupt-o apoi cu Republica islamică şi a intrat în negocieri cu Bagdadul în 1983. A fost încheiat un acord de încetare a focului, însă nu a reuşit să ajungă la o înţelegere privind ameliorarea regimului de autonomie al Kurdistanului. Acest eşec, consumat în ianuarie 1985, l-a condus pe Talabani spre o apropiere de PDK-Irak, cu care a încheiat la Teheran un acord politico-militar, în noiembrie 1986. Începând cu mai 1987, faţă de întărirea puterii militare a disidenţei kurde, armata irakiană întreprinde vaste operaţiuni de „curăţire". Ea întâlneşte, ca şi în trecut, o rezistenţă îndârjită şi nu ezită să folosească arme chimice — în bătălia de la Halabja — pentru a-şi atinge obiectivele. UPK îşi întăreşte sprijinul extern semnând, de data asta la Damasc, în mai 1988, un acord cu Partidul Muncitorilor din Kurdistan (PKK), care îşi duce propria luptă de gherilă în estul Turciei. Încetarea focului irakiano-iraniană din august 1988 este curând folosită de Bagdad pentru a lansa noi ofensive în Kurdistan. Armata irakiană este acuzată o dată în plus de folosirea gazelor. Mii de kurzi irakieni, fugind în condiţii îngrozitoare, îşi caută

refugiul în Turcia sau în Iran. Amnistia oferită pe 6 septembrie 1988 de către irakieni, din care sunt excluşi însă luptătorii lui Jamal Talabani, nu are decât un efect redus. O dată în plus, kurzii sunt perdanţi ai războiului. Cei care, în interiorul regiunii autonome, s-au supus legii din 11 martie 1974 nu au fost nici ei menajaţi: zonele frontaliere le sunt interzise, multe din sate le sunt distruse, sunt grupaţi de autorităţi în spaţii controlate, populaţii întregi fiind deplasate, uneori departe de Kurdistan.

Războiul contra Iranului, deşi a mobilizat poporul arab irakian în jurul puterii, a adus şi contestare internă, e drept minoritară şi care nu a găsit ocazia să se manifeste. Într-un anume fel, supremaţia partidului Baas era repusă în cauză şi o dată cu ea şi poziţia minorităţii sunnite care îl înconjoară pe Saddam Hussein deţinând astfel comanda în stat, chiar dacă regăsim în posturi de conducere un anumit număr de şiiţi. În scopul de a depăşi aceste clivaje comunitare pe care ideologia baasistă le refuză în principiu şi pentru a întări, în această perioadă dificilă, sentimentul naţionalist arab, puterea îşi articulează discursul de război în jurul a două teme: opoziţia faţă de acţiunile khomeyniste care încearcă să submineze bazele ordinii interne irakiene şi apărarea, ca datorie panarabă a flancului oriental al „naţiunii arabe". Exploatând un trecut prestigios, Saddam Hussein lansează sloganul „noii Qadisiya", după numele celebrei bătălii din 637 în care armatele musulmane i-au zdrobit pe persani. Această trimitere la istorie urmăreşte întărirea autorităţii personale a şefului statului şi plasarea lui în postura de erou intangibil. Aşa se explică cultul personalităţii ce va fi instaurat şi extrema rigoare cu care avea să fie guvernată ţara. La 27 iunie 1982 — adică exact în momentul în care armata irakiană, în dificultate după faza ei ofensivă în interiorul Iranului, se

repliază la nivelul graniţei internaţionale —, al IX-lea Congres al partidului Baas îl realege pe Saddam Hussein în funcţia de secretar general. Instanţele conducătoare ale partidului sunt remaniate, trecând de la treisprezece la nouă membri, simultan cu o vastă remaniere ministerială. Guvernul nu mai este la adăpost de epurări: un ministru necorespunzător, cel al Sănătăţii, este executat în noiembrie 1982; la intervale regulate se produc mutaţii şi destituiri. Se întâmplă ca şi Adunarea — reînnoită în octombrie 1984 — să-i cenzureze pe miniştri. Chiar şi apropiaţii şefului statului pot fi victime: astfel, fratele vitreg al lui Saddam Hussein, Barzan al-Tikriti, şeful Informaţiilor, este îndepărtat în noiembrie 1988, iar fiul, Udai, implicat în asasinarea unei gărzi de corp a tatălui său, este pentru o vreme ţinut în închisoare. Din când în când, de exemplu în decembrie 1988, şi ianuarie 1989, circulă zvonuri neverificabile privind tentative de lovitură de stat, urmate de arestări şi execuţii, în special din rândul militarilor. Moartea pe 5 mai 1989, într-un accident de elicopter, a generalului Adnan Kairallah, unul din cei nouă membri ai CCR şi ministru al Apărării, văr şi cumnat cu Saddam Hussein, a dat prilej la speculaţii asupra loialităţii unora dintre cadrele armatei, din rândul căreia câţiva generali au pierit în accidente similare sau au părăsit mai mult sau mai puţin discret funcţiile de comandă. Atunci când s-a întâmplat ca situaţia să devină îngrijorătoare pe front şi ea risca să aibă consecinţe politice, preşedintele irakian nu a ezitat să preia conducerea: el a urmărit personal operaţiunile, din prima linie, şi la întoarcerea în capitală a convocat CCR sau Comandamentul regional pentru a-i fi aprobate deciziile. Profitând de situaţie, şi-a întărit de fiecare dată autoritatea prin numirea celor mai fideli oameni ai săi în posturile de răspundere.

Acceptarea încetării focului de către Iran, pe 18 iulie 1988, a însemnat, din punctul de vedere al Irakului, o victorie. În consecinţă, ea a consacrat opţiunile preşedintelui său. Cu toate acestea, pe teren, situaţia nu era diferită de cea din 1980, iar bilanţul, uman şi financiar al războiului era extrem de greu. După opt ani de conflict, Irakul era vlăguit: costul reconstrucţiei a fost estimat la 60 de miliarde de dolari, iar datoria externă se situa în jurul a 70 de miliarde, din care jumătate erau bani ce trebuiau rambursaţi monarhiilor din Golf[70].

După încheierea războiului contra Iranului, Saddam Hussein voia să se arate împăciuitor, fără a renunţa prin aceasta la propriile ambiţii. Reconstrucţia ţării a început rapid, iar câteva reforme politice, considerate îndrăzneţe, au fost luate în studiu. Pe 27 noiembrie 1988, şeful statului îşi anunţă intenţia de a autoriza formarea de noi partide politice şi de a anunţa o amnistie generală pentru deţinuţii politici (cu excepţia celor care colaboraseră cu Iranul), veghind totodată la respectarea drepturilor omului. În ianuarie 1989, CCR aprobă ideea de pluripartitism şi decide apoi, în februarie, crearea de comisii în scopul implementării acestei hotărâri. Cu toate acestea, pe 9 februarie, apare zvonul unei lovituri de stat (eşuate), urmată de executarea a o sută de ofiţeri, informaţie care este dezminţită. La 16 februarie, lua fiinţă la Bagdad un Consiliu de Cooperare Arabă (CCA) care reunea, alături de Irak, Egiptul, Iordania şi Yemenul de Nord. Regimul irakian înţelege să-şi fondeze puterea pe o dezvoltare în toate direcţiile a potenţialităţilor regăsite. La începutul lui aprilie au loc alegeri legislative, care aduc în Consiliul Naţional 250 de deputaţi, dintre care 100 provin din partidul Baas, ceilalţi

[70] Vezi capitolul IV, II: „Faţă în faţă cu Iranul".

fiind „independenţi" sau aparţinând unor organizaţii socio-profesionale. În regiunea autonomă este ales, în septembrie, un Consiliu legislativ (Parlament) de 50 de locuri: candidaţii baasişti obţin 30 de locuri, iar celelalte sunt repartizate între „independenţi" (10), formaţiunile kurde loialiste, PDK-I (aripa din PDK a lui Massud Barzani) şi Partidul revoluţionar Kurd (PRK). Pe 10 martie, este decretată o nouă lege de amnistiere, de data aceasta pentru toţi kurzii, inclusiv Jalal Talabani şi Massud Barzani. În Sud, parţial nepacificat, represiunea continuă: o ofensivă, lansată în ianuarie 1990 contra dezertorilor refugiaţi în mlaştini alături de opozanţii şiiţi, face mai multe sute de victime.

Încetul cu încetul, în regiune şi chiar în afara ei se insinuează îngrijorarea, mai întâi din cauza situaţiei în continuă degradare din nordul şi sudul Irakului, unde starea de război persista mocnit între regim şi diferitele opoziţii armate, apoi din cauza zvonurilor alarmante ce erau tot mai mult confirmate prin fapte. Deja din 5 aprilie 1989, Saddam Hussein adresase Israelului un avertisment contra oricărei agresiuni care ar lua drept ţintă instalaţiile irakiene. Arestat pe 15 septembrie 1989 şi acuzat de spionaj, un ziarist britanic, Farzad Bazoftm, este executat pe 15 martie 1990. După ce fusese suspectat de israelieni de a fi în stare să fabrice o bombă nucleară la fiecare doi ani, se dovedeşte în aprilie 1990 că Irakul încerca să-şi procure „kritoane", un fel de detonatoare atomice, şi că fabrica în secret un „tun gigantic", ale cărui elemente componente ar fi fost procurate din Europa. Această creştere în putere, afişată pe un fond de proliferare balistică nucleară şi chimică — la 7 decembrie 1989, Bagdadul anunţa lansarea reuşită (?) a unei rachete cu trei trepte —, creează o vie tensiune în relaţiile cu Statele Unite şi Marea Britanie: armata irakiană apare drept cea

mai puternică şi mai experimentată din regiune, gata să se angajeze, în scurt timp, de data aceasta pe frontul occidental, contra Israelului. Pe 2 aprilie 1990, preşedintele irakian îşi reînnoieşte avertismentele: recunoscând că ţara sa are în posesie arme chimice binare, el ameninţă că le va utiliza împotriva statului evreu în cazul în care acesta ar lansa o ofensivă preventivă. Dar Saddam Hussein îşi va dezvălui intenţiile cu ocazia summitului Ligii Arabe de la Bagdad, din 28–30 mai 1990. Înfierând Israelul şi acuzând Statele Unite pentru „politica lor agresivă şi expansionistă", el critică de asemenea monarhiile din Golf pentru „atitudinea lor îngăduitoare", apreciind că din acel moment războiul este inevitabil.

Astfel, abia repus pe picioare după războiul împotriva Iranului, Irakul se va lansa într-o nouă aventură, mult mai hazardată decât prima[71].

[71] Vezi capitolul IV, III: „Pretenţiile asupra Kuweitului".

Capitolul IV

IRAKUL ŞI VECINII SĂI

Începând cu 1968, Irakul a cunoscut mutaţii profunde: partidul Baas şi-a consolidat puterea înainte de a se gândi să împartă anumite responsabilităţi cu alte forţe progresiste ale naţiunii. Circumstanţele vor fi de aşa natură încât nu se va putea trece de stadiul primelor intenţii. Puterea centrală a reuşit să pună capăt, cu greu şi vremelnic, revoltei kurzilor, consimţind de voie de nevoie să acorde regiunii lor o autonomie (totuşi solid controlată). În acelaşi timp, ea s-a străduit să stăpânească tensiunile dintre cele două comunităţi arabe, una şiită, foarte preocupată în a-şi păstra specificităţile, iar cealaltă sunnită, preocupată să-şi întărească poziţiile dobândite. Dar mai presus de toate, între 1968 şi 1980, după ce a reuşit naţionalizarea resurselor sale petroliere, Irakul a început să se doteze cu o economie modernă şi diversificată menită ca, împreună cu întărirea capacităţii sale militare, să-i asigure independenţa.

Această vigilenţă la interior, şi constituirea unui stat puternic în exterior, au contribuit într-o oarecare măsură la izolarea ţării, care a avut în această perioadă ca singur şi veritabil aliat, Uniunea Sovietică. Ulterior, eliberaţi de câteva constrângeri de ordin intern şi de ameninţările reale ori presupuse venite din exterior, ameninţări pentru care Siria rămânea simbolul evocat în repetate rânduri, conducătorii irakieni au încercat să-şi normalizeze relaţiile cu vecinii arabi şi iranieni din Golf. Ei voiau să pună bazele unei înţelegeri regionale, deschizându-se în acelaşi timp spre Occident, în primul rând spre Franţa. Dar, pe de altă parte,

Irakul revoluţionar nu dorea ca prin aceasta să renunţe la prima lui opţiune faţă de conflictul israelo-arab, cea radicală, şi nici să-şi abandoneze intenţiile hegemonice exprimate sub stindardul partidului Baas.

Controlul total al puterii exercitat de Saddam Hussein începând cu 1979 s-a asociat cu o înăsprire vizibilă a atitudinii în relaţiile externe. A survenit o îngheţare a procesului de acordare a autonomiei kurde, antagonismul profund cu Iranul a degenerat într-un război „total" dorit de Bagdad, relaţiile devenite încordate cu monarhiile din Golf au deschis un nou conflict cu Kuweitul, iar acesta s-a transformat într-o înfruntare violentă şi distrugătoare cu o coaliţie internaţională. Învins militar, dacă nu politic — căci regimul de la Bagdad a reuşit să supravieţuiască dezastrului — Irakul a fost nevoit să se supună Naţiunilor Unite, care au pus ţara sub control începând cu 1991.

Cu toate că a manifestat un interes constant faţă de chestiunea palestiniană şi cea libaneză, aşa cum o dovedesc numeroasele sale iniţiative în această direcţie, atenţia lui Saddam Hussein a fost concentrată de-a lungul anilor în cea mai mare măsură spre vecinătăţile cele mai apropiate ale Irakului: chestiunea kurdă, care nu este numai o afacere internă; relaţiile cu Iranul; expansiunea în direcţia Golfului arab.

I. Chestiunea kurdă

Kurdistanul se întinde pe o suprafaţă de 530 000 km^2 în Asia Mică, împărţit între cinci state: Turcia, Irakul Iranul, Siria şi foarte marginal Armenia (teritoriu al fostei URSS). Acestă împărţire a Kurdistanului a rezultat după căderea Imperiului otoman, potrivit voinţei marilor puteri ale

momentului. Kurzii, estimaţi astăzi la 20–25 de milioane, populaţie cu care reprezintă cel mai mare popor fără patrie, au avut atunci destine diverse, în funcţie de politica dusă de autorităţile centrale faţă de ei şi de aspiraţiile lor naţionaliste. Căci o mişcare naţională kurdă n-a contenit să existe până astăzi, inclusiv în rândul kurzilor irakieni.

Kurzii sunt descendenţi ai ramurii medo-scitice a arienilor. Ei au ocupat partea orientală a Kurdistanului în urmă cu trei mii de ani, înainte de a se extinde mai spre vest, o dată cu prăbuşirea Imperiului asirian de la Ninive (612 î.Hr). Limba kurdă, ale cărei dialecte cele mai utilizate sunt kurmandji (60%), sorani (30%) şi luri-bakhtiyari, precum şi anumite caractere fizice rămase dominante în pofida amestecurilor survenite, dau kurzilor sentimentul apartenenţei la o etnie, dacă nu o rasă, deosebită. Mediul natural în care trăiesc — munţi înalţi întretăiaţi de văi fertile cu acces adesea dificil şi de câmpii bogate — a păstrat de-a lungul vremii un particularism accentuat de practica unei economii în mare parte închise. În sfârşit, convertiţi la Islam începând cu 637, kurzii, musulmani sunniţi, păstrează un gust pronunţat pentru confreriile cu vocaţie mistică, precum cele ale qadirilor sau naqshibendilor ori pentru secte, dintre care cea mai cunoscută este cea a yezidilor, sau Adoratorilor Diavolului, bazate pe cutume şi afişând credinţe remanente ale vechilor culte păgâne.

Compus, până în Evul Mediu, din principate mai mult sau mai puţin puternice, guvernate de dinastii ereditare, Kurdistanul a fost împărţit prin tratatul din 1639 între Persia şi Imperiul otoman. Reacţia feudalilor kurzi, care îşi vedeau privilegiile reduse o dată cu includerea principatelor lor în cadrul provinciilor persane sau otomane, este prima manifestare a unui veritabil sentiment naţional kurd, mai cu seamă că populaţia s-a alăturat acestei atitudini. Preluată ulterior de către o clasă burgheză mai politizată, această mişcare a dat naştere în secolul al XIX-lea unor numeroase revolte armate — precum cea a emirului din Botan, Bedir-Khan — sprijinite de masele ţărăneşti, dar reprimate de guvernatorii

detaşaţi de puterea centrală. Cu toate că mişcările îndreptate contra autorităţii Sublimei Porţi se datorau unor situaţii de interes local, nefăcând parte dintr-un plan de ansamblu, totuşi ideea unui mare Kurdistan independent începea să-şi croiască drum.

Revoluţia Junilor Turci din 1908 dădea speranţa unui curent de liberalism. În acest context, la Constantinopol se creează asociaţii politice şi culturale sub egida unor personalităţi kurde: ia fiinţă chiar şi un ziar, *Kurdistan*. Dar intrarea în război a turcilor alături de Puterile Centrale pune frână în mod brutal acestei agitaţii naţionaliste, care nu se reia decât după semnarea armistiţiului de la Moudros, când emirul Bedir Khan şi senatorul Abd el-Kadir creează o Asociaţie pentru deşteptarea kurzilor şi ia naştere un Partid Naţional Kurd. Aceste organizaţii se străduiesc să organizeze ramificaţii în întregul Kurdistan. Tratatul de la Sèvres din 1920 recunoaşte dreptul la independenţă şi preconizează crearea unui stat naţional pe teritoriul fostului Kurdistan otoman, însă războiul pentru independenţă turc, purtat între 1920 şi 1923 de către Mustafa Kemal, care reuşeşte să-şi atragă prin promisiuni sprijinul militar al kurzilor, repune în cauză aceste dispoziţii. Tratatul de la Lausanne, din 24 iulie 1923, la semnarea căruia kurzii nici nu sunt invitaţi, face ca o bună parte din Kurdistan să intre între frontierele noii Turcii, sub autoritatea lui Atatürk, care ulterior va proceda la reprimarea tuturor insurecţiilor.

În acelaşi timp, chestiunea fostului vilaiet al Mosulului, căruia englezii îi promiseseră în 1922 o largă autonomie politică în cadrul statului irakian, este tratată în sânul unei comisii speciale care, ţinând cont de situaţia etnică existentă, preconizează crearea unui stat kurd independent. Cu toate acestea, la 16 decembrie 1925, Societatea Naţiunilor decide ca vilaietul să revină Irakului, plasat pentru douăzeci şi cinci de ani sub mandat britanic. După ce anterior îi recunoscuse populaţiei kurde drepturile, britanicii nu mai păreau acum dornici să le pună în practică, cu atât mai mult cu cât descoperirea bogatelor zăcăminte petroliere de la Mosul şi Kirkūk făceau din această regiune cu populaţie kurdă o zonă de mare interes. Independent *de jure* din

1930, Irakul trebuia să facă faţă, cu ajutorul trupelor britanice[72], unei situaţii în continuă deteriorare: Suleimaniyeh, devenit centrul noului naţionalism kurd, va fi bombardat de două ori. În timp ce Societatea Naţiunilor, acceptând Irakul ca membru în 1932, abandonează principiul autonomiei kurde, în regiunea Barzani izbucneşte o revoltă condusă de şeicul Ahmed Barzani şi de nepotul acestuia, Mustafa Barzani. Înăbuşită datorită unei ofensive generale a armatei irakiene susţinute de Royal Air Force, rebeliunea nu se va relua decât în 1943, în condiţiile celui de Al Doilea Război Mondial, întinzându-se până în Badinan şi în regiunea Erbil. Învinsă, după ce în vara lui 1945 obţinuse succese notabile, armata lui Barzani este constrânsă să se refugieze în Iran. Republica kurdă de la Mehabad, care ia naştere aici, îi va primi pe aceşti primi refugiaţi.

Efemera experienţă de la Mehabad, al cărei preşedinte, Qazi Mohamed, moare spânzurat după intervenţia armatei iraniene, „retragerea celor Cinci Sute" condusă de Mollah[73] Mustafa Barzani până în Uniunea Sovietică, unde se refugiază, toate aceste episoade devenite legendă vor exacerba sentimentul naţional, pe care regimul regalist de la Bagdad nu va şti să-l gestioneze. Influenţa lui Nasser, proliferarea forţelor de stânga în pofida unei tentative de apărare materializate prin pactul de la Bagdad din 1955 şi proclamarea Federaţiei arabe haşemite din 1958, vor provoca prăbuşirea monarhiei şi instaurarea în Irak a republicii. Ulterior, aliaţi, kurzii şi arabii vor participa la revoluţia din 14 iulie 1968.

Îndată după venirea sa la putere, generalul Kassem a autorizat activităţile Partidului Democratic Kurd (PDK)[74].

---

[72] Ele interveniseră deja în 1922 împotriva şeicului Mahmud Berezendji, care se proclamase rege al Kurdistanului.

[73] Este vorba de un prenume şi nu un titlu religios.

[74] Partidul Democratic Unificat din Kurdistanul Irakian (PDUKI) cum se numea pe atunci, va deveni PDK în 1960. După1959, unii preferă utilizarea termenului de „Kurdistan" în locul adjectivului „kurd" pentru a preciza mai bine că Partidul nu este rezervat doar kurzilor ci tuturor

Mollah Mustafa Barzani, revenit din Uniunea Sovietică după un exil de unsprezece ani, preia conducerea partidului. În martie 1959, miliţiile kurde împreună cu comuniştii înăbuşă revolta colonelului Shauaf de la Mosul, dar câteva săptămâni mai târziu oraşul Kirkūk este teatrul unor ciocniri sângeroase între kurzi şi turkmeni. Drepturile acordate kurzilor sunt treptat limitate şi, în septembrie 1961, are loc în întregul Kurdistan o mişcare insurecţională condusă de Mollah Mustafa Barzani. Armata regulată intervine cu puţin succes. PDK se alătură în primăvara lui 1962 insurecţiei. Armata Revoluţionară Kurdă ajunge să controleze toată zona limitrofă cu Iranul.

Atunci când, la 8 februarie 1963, generalul Kassem este înlăturat, kurzii îşi anunţă ralierea la junta colonelului Abdel Salam Aref, iar acesta recunoaşte pe 11 martie „drepturile naţionale ale poporului kurd" pe baza descentralizării. Comuniştii, aliaţi tradiţionali ai kurzilor, sunt totuşi persecutaţi. PDK se foloseşte de situaţie pentru a prezenta, pe la 24 aprilie 1963, un memorandum care expunea revendicările lor: crearea de instituţii legale cu caracter statal, reprezentare proporţională a kurzilor în organismele centrale, acordarea unei părţi a veniturilor provenite din petrol proporţională cu numărul de locuitori ai Kurdistanului... Colonelul Aref respinge aceste propuneri şi răspunde printr-un ultimatum; luptele se reiau între combatanţii kurzi (*peshmerga*) şi soldaţii irakieni întăriţi între timp cu o divizie siriană. Pe 18 noiembrie 1963, după ce eliminase partidul Baas de la putere, mareşalul Aref angajează discuţii care se încheie în 16 februarie 1964 cu un acord de încetare a focului. Negocierile se târâgănează.

---

populaţiilor care trăiesc în Kurdistan (arabi, asirieni, turkmeni şi desigur kurzi). Noi ne vom folosi de formularea mai răspândită de Partid Democratic Kurd.

Mollah Mustafa Barzani adresează Bagdadului un nou memorandum după ce constată că Constituţia provizorie irakiană, promulgată în aprilie 1964, nu face referire la autonomia kurdă. Discuţiile sunt suspendate. În 28 februarie 1965, armistiţiul este rupt efectiv în momentul în care guvernul face public „refuzul său categoric" de a acorda autonomie kurzilor. Războiul se reia: pe 2 aprilie, oraşul Suleimaniyeh este bombardat. PDK lansează un apel către ONU şi alcătuieşte împreună cu PCI un front naţional contra regimului. Acesta răspunde printr-o ofensivă de anvergură în ianuarie 1966. Moartea mareşalului Aref, survenită în aprilie, nu pune capăt luptelor; dimpotrivă, Abdel Rahman, fratele şi succesorul mareşalului, decide intensificarea operaţiunilor militare.

Cu toate acestea, eşecurile pe teren ale puterii centrale îl fac destul de repede pe şeful guvernului, Abdel Rahman Bazzas, să semneze cu Mollah Mustafa Barzani un nou acord, la 29 iunie 1966. Acesta prevedea o recunoaştere formală, de data asta prin Constituţie, a „drepturilor naţionale kurde", adoptarea limbii kurde drept a doua limbă oficială şi proporţionalitatea reprezentării kurde în organismele de stat. În contrapartidă, nu mai poate fi vorba de alte revendicări de autonomie din partea kurzilor. Aceste acorduri, confirmate prin proclamarea încetării focului în iulie 1966, nu vor fi până la urmă aplicate.

Lovitura de stat din iulie 1968 aduce partidul Baas la putere. Una dintre primele decizii conţine angajamentul de respectare a acordurilor încheiate anterior cu PDK. Pe 5 august, preşedintele Ahmed Hassan al-Bakr decretează o amnistie generală însă kurzii, judecând prea lentă aplicarea acordurilor, reiau luptele în mai 1969. Încă nesigur pe sprijinul altor forţe politice irakiene, partidului Baas începe negocieri dificile cu PDK. Se reuşeşte până la

urmă încheierea unei înţelegeri în 15 puncte, contrasemnată de Mollah Mustafa Barzani.

Prin acordul din 11 martie 1970, kurzilor le sunt confirmate drepturile esenţiale, căci ei obţin autonomia în cadrul Republicii irakiene, care va avea pe viitor un vicepreşedinte desemnat din rândul lor. Sunt puse la punct un plan de dezvoltare economico-socială şi o lege privind reforma agrară. După ce remaniase guvernul pentru a permite intrarea în el a cinci miniştri kurzi, preşedintele Bakr amendează Constituţia, pe 17 iulie. În textul ei este stipulat, pentru întâia dată, că poporul irakian cuprinde două naţionalităţi, arabă şi kurdă. Limba kurdă devine limbă oficială în regiunea kurdă, pe picior de egalitate cu araba.

Deşi acordul răspundea în parte revendicărilor celor mai presante ale kurzilor, raporturile nu s-au destins între puterea centrală şi Barzani. O primă contestare are loc cu ocazia alegerii de către al VIII-lea Congres al PDK a lui Mohamed Habid Karim, secretarul său general, pentru a exercita funcţia de vicepreşedinte al Republicii. Au loc evenimente care nu favorizează deloc încheierea Pactului naţional (partidul Baas, PCI şi PDK) preconizat pe 13 noiembrie 1971 de către Ahmed Hassan al-Bakr: atentate contra lui Mollah Mustafa Barzani, o politică de arabizare aplicată în zonele petroliere Kirkūk, Mosul şi Khanaqin, considerate de kurzi ca aparţinând Kurdistanului, frecvente incidente între miliţiile kurde, care şi-au păstrat armele şi armata. Anul 1972 aduce agravarea tensiunii. Din această perioadă datează, fără îndoială, căutările lui Mollah Mustafa Barzani de sprijin material extern, mai precis din partea Iranului. De-a lungul verii, PDK ameninţă Bagdadul cu declanşarea unei reluări generale a luptelor în cazul în care nu se găseşte o soluţie în cel mai scurt timp. În octombrie, printr-un memorandum în 23 de

puncte, Mollah Mustafa Barzani denunţă, o dată în plus, politica de transfer de populaţii şi cere un referendum pentru a se decide soarta Kirkūkului. În 17 noiembrie, partidul Baas răspunde prin publicarea unui bilanţ al realizărilor deja îndeplinite din cadrul prevederilor acordurilor din 1970 şi denunţă reaua-voinţă kurdă.

În timp ce Kurdistanul rămas sub controlul partizanilor lui Barzani se organizează administrativ şi îşi întăreşte instituţiile revoluţionare, în rândul cărora Armata Revoluţionară Kurdă este vârful de lance, alţi kurzi, raliaţi puterii centrale, reprezintă un curent ostil politicii „liniei barzaniste" PDK însuşi se va diviza mai târziu deoarece „legaliştii" (din punctul de vedere al Bagdadului) vor accepta, în decembrie 1972, Carta de Acţiune Naţională, preludiu al semnării Pactului naţional (partidul Baas şi PCI) şi al constituirii Frontului Naţional Progresist. Uniunea Patriotică din Kurdistan (UPK) a lui Jalal Talabani, desolidarizat de Barzani, sprijină şi el puterea centrală, care se dovedeşte abilă în exploatarea acestei sciziuni.

În 21 iunie 1973, Mollah Mustafa Barzani nu ezită să facă apel la asistenţă militară din partea Statelor Unite, oferind în contrapartidă exploatarea zăcămintelor de la Kirkūk unei companii petroliere americane. Guvernul irakian nu ratează ocazia să denunţe ceea ce el consideră ca o probă a conivenţei şefului kurd cu serviciile de informaţii americane. Descoperirea complotului lui Nazim Kazzar, în iunie 1973, apoi războiul din 1973, impun o perioadă de pauză. Ruptura devine definitivă între mişcarea lui Mollah Mustafa Barzani şi guvern în momentul în care acesta din urmă decide să nu mai considere PDK-ul insurgent drept singurul reprezentant al poporului kurd. PDK-ul raliat puterii, intrând în Frontul Naţional Progresist, devine singurul interlocutor valabil şi Bagdadul se va baza pe el

pentru a pune în aplicare legea de autonomie a Kurdistanului.

Această lege proclamată (unilateral) de către preşedintele Bakr în conformitate cu acordurile din 1970 şi în termenul prevăzut în acorduri (patru ani), instituie în cadrul Republicii irakiene o regiune autonomă a Kurdistanului, împărţită în trei provincii (Suleimaniyeh, Dohuk, Erbil), a cărei capitală administrativă este Erbil. Puterea politică este exercitată de un Consiliu legislativ, ales de populaţie, şi un consiliu executiv, cu un preşedinte, ales din rândul primei Adunări de către şeful statului, cu votul majorităţii. Regiunea dispune de un buget special. Administraţia regiunii este competentă în toate problemele, mai puţin cele referitoare la resursele petroliere, apărarea şi afacerile externe. Un ministru de stat, numit de Bagdad, asigură legătura dintre puterea autonomă şi puterea centrală. Această lege este aplicabilă asupra întregii regiuni cu majoritate kurdă conform recensământului din 1975. Din ea sunt însă excluse districtele Sindjar, Khanaqin şi Kirkūk. Contraproiectul lui Mollah Mustafa Barzani cerea o mai mare independenţă a instituţiilor autonome, alegerea preşedintelui executivului care să fie şi viceprim-ministru, un buget proporţional cu numărul locuitorilor din regiune şi mai ales, integrarea în regiune a districtelor menţionate mai sus. PDK-ul lui Mollah Mustafa Barzani, care ceruse o prelungire cu un an a termenului (martie 1975), rămâne fără reacţie. După ce proclamase o amnistie condiţionată, guvernul promulgă la capătul a cincisprezece zile primele decrete de aplicare a legii. Partizanii lui Mollah Mustafa Barzani intră din nou în opoziţie armată. Cei cinci miniştri kurzi sunt îndepărtaţi din guvern pe 7 aprilie, pentru a fi înlocuiţi cu personalităţi kurde raliate regimului, printre care şi propriul fiu al lui Mollah Mustafa Barzani, Obeidallah. În

21 aprilie, Taha Mohieddin Maaruf este numit vicepreşedinte al Republicii şi o blocadă economică izolează zona de nord de restul ţării. În acel moment începe cel mai feroce capitol al războiului din Kurdistan: 60 000 de luptători kurzi (*peshmerga*) se opun diviziilor irakiene sprijinite de aviaţie. În august 1974, Rawanduz este ocupat de armată, însă kurzii se refugiază în munţii Zozek şi Hamrin, care străjuiesc „drumul Hamilton", cordonul ombilical ce leagă regiunea răsculată de Iran. Pe această cale sosesc armele, materialele şi hrana pe care guvernul iranian le furnizează lui Mollah Mustafa Barzani. Acest sprijin masiv, din care nu lipseşte armamentul greu (artilerie antiaeriană şi tunuri de 155 mm) opreşte ofensiva armatei, în pragul unei ierni neobişnuit de aspre. Tensiunea dintre Iran şi Irak creşte în mod critic, în vreme ce o ţară arabă (se înţelege că e vorba de Siria) este acuzată şi ea de a sprijini rebeliunea. Mollah Mustafa Barzani fixează ca obiectiv pentru partizanii săi „răsturnarea regimului irakian" şi „instaurarea unui regim democratic parlamentar", preconizând chiar să proclame unilateral autonomia Kurdistanului.

În aceste condiţii, vestea surprinzătoare survine: la 6 martie 1975, Irakul şi Iranul au ajuns la un acord, stipulând că „cele două părţi se angajează să exercite un control strict şi eficace asupra frontierelor proprii, în scopul încetării definitive a tuturor infiltrărilor cu caracter subversiv". Este sfârşitul revoltei kurde care, pusă în faţa faptului împlinit, devine lipsită în mod brutal de indispensabilul sprijin iranian. Luptele continuă în ciuda noilor circumstanţe până pe 2 aprilie, dată la care armata irakiană ocupă satul Galala, unde se găseşte unul din cartierele generale ale lui Mollah Mustafa Barzani. Acesta se adăposteşte în Iran, unde îl urmează 250 000 de refugiaţi. Aproape 70% din luptătorii kurzi, beneficiind de măsuri

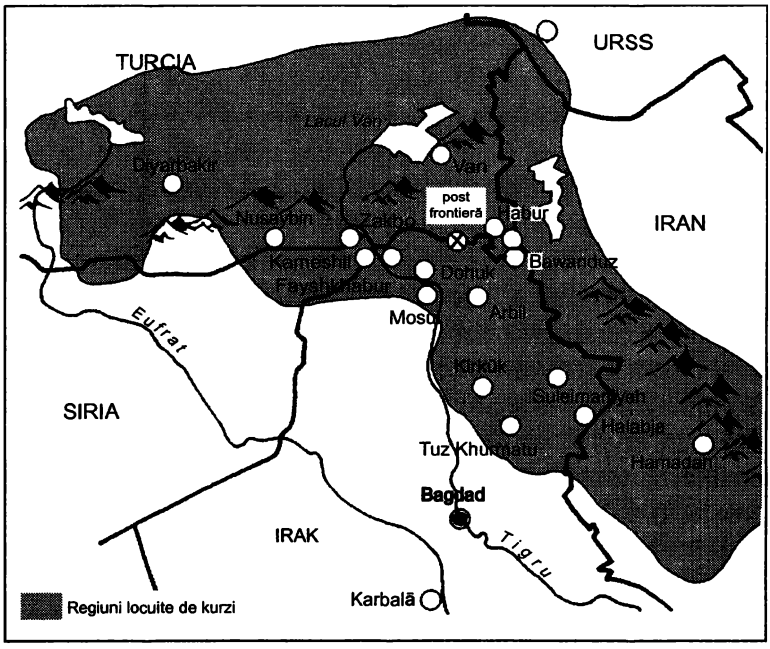

Harta 2 — Kurdistan

Sursă: *Libération*

succesive de amnistie decretate de guvern, se predau autorităţilor. Numeroşi refugiaţi, după câteva săptămâni petrecute în taberele din Iran în condiţii de trai extrem de dificile, reintră în Irak. La sfârşitul lui 1976, doar 30 000 dintre ei se mai aflau în Iran. În regiunea autonomă, disidenţa kurdă, lipsită de şefii ei istorici, pare complet dezorganizată. Fiecare încearcă să-şi reia o viaţă normală, însă urmele acestui război dureros sunt greu de şters, atât de pe teren cât şi din suflete.

După ce se predau şi ultimii combatanţi, Bagdadul accelerează punerea în practică a statutului de autonomie acordat pe 11 martie 1974 în zona din Kurdistan unde

autoritatea i-a fost restabilită. Pe 25 septembrie 1974, Hachem Akraoui este instalat la preşedinţia Consiliului Executiv, iar Babakr al-Bashdari este numit preşedinte al Consiliului Legislativ. Cei 80 de membri ai Adunării, reunită pentru prima oară pe 5 octombrie, sunt desemnaţi de CCR din cauza imposibilităţii de realizare a unor alegeri normale.

Sfârşitul ostilităţilor punea problema delicată a foştilor luptători şi a familiilor lor. Distrugerea satelor, o infrastructură de comunicaţii inutilizabilă şi, mai ales, reguli de securitate foarte stricte obligau autorităţile să ia măsuri constrângătoare şi nepopulare. Astfel, au loc deplasări de populaţie şi regrupări în zone în care kurzii nu-şi regăsesc cadrul de viaţă tradiţional. Pe de altă parte, aşa cum se întâmplă de obicei după înfrângeri, restabilirea autorităţii se face adeseori brutal. Organizaţiile kurde din exil, mai mult sau mai puţin apropiate de Mollah Mustafa Barzani, denunţă arestările şi execuţiile. Armata irakiană hăituieşte într-adevăr cele câteva mici grupuri de nesupuşi pentru care războiul nu se terminase. Sfârşitul anului 1975 şi primele luni ale lui 1976 sunt extrem de dificile: însuşi Saddam Hussein recunoaşte că au fost luate „măsuri excepţionale de securitate": deplasări, deportări...

În vederea atenuării acestor măsuri, guvernul lansează un vast program de reconstrucţie. În 1976, investiţiile consacrate acestei regiuni autonome se cifrau la 1 100 milioane de dolari. Sunt construite şosele, spitale, şcoli. Sunt create sate moderne. Este favorizat sectorul industrial: Erbil (fabrică de ţigarete), Dohouk (fabrică de ţesături kurde), Suleimaniyeh (rafinărie de zahăr)... Agricultura, resursă tradiţională, este sprijinită prin dezvoltarea sistemelor de irigaţii şi baraje (Bakhma în apropiere de Erbil, Kulus lângă Suleimaniyeh şi bazinul Makhmur). În sfârşit, lucru care nu este de ultimă importanţă pentru sentimentul

naţional kurd, Universitatea din Suleimaniyeh, înfiinţată în 1968, îşi reia activitatea, în cadrul căreia studiul limbii şi literaturii kurde face obiectul unei importanţe deosebite. Trebuie totuşi să subliniem faptul că araba, răspândită în tot Irakul, unde este folosită ca principală limbă oficială în administraţie, se impune printre studenţii kurzi, dornici să-şi continue studiile superioare în alte universităţi irakiene sau în restul lumii arabe. Această situaţie, care pare ireversibilă, suscită aprehensiuni şi critici în rândul intelectualităţii kurde, preocupate de păstrarea specificului naţional. La Erbil, Consiliul Executiv prezidat de Ahmed Abdul Kader şi Consiliul Legislativ, prezidat de Mahamed Ali Amin, începea să-şi exercite fără dificultăţi majore nişte funcţii pe care unii le-ar fi dorit mai extinse.

Imperfecţiunile sau insuficienţele acestui program erau relevate de opoziţia kurdă, care avea câţiva reprezentanţi în străinătate. O Uniune Naţională din Kurdistan (UNK), fondată de Jalal Talabani în iunie 1975 pe baza UPK-ului şi divizată în trei curente: marxist, socialist şi liberal-democrat, îşi avea cartierul general la Damasc şi afirma că dispune de 3 000 de luptători. Un PDK — Comitet pregătitor, înfiinţat în decembrie 1976 de către foşti conducători ostili lui Mollah Mustafa Barzani, precum Mahmud Osman, şi un PDK — Comandament provizoriu, fondat în decembrie 1975 de fideli ai lui Barzani, îşi împărţeau opţiunile ultimilor kurzi ireductibili.

Omniprezenţa armatei irakiene în regiunea autonomă şi resemnarea manifestată de populaţie, mai preocupată în ansamblul ei de pace decât de război, excludeau pe termen scurt o reîntoarcere la confruntările generalizate de altădată, deşi existau ici-colo focare limitate de gherilă. Erau căutate mai curând căi democratice de acţiune. Vigilenţa

autorităţilor nu a slăbit însă nici din momentul ajungerii lui Saddam Hussein la putere în 1979.[75]

II. Faţă în faţă cu Iranul

Ordonând armatelor irakiene, pe 22 septembrie 1980, să „dea lovituri decisive obiectivelor militare iraniene", CCR declară oficial război Iranului. De fapt iniţiativa luată în acea zi de către preşedintele Saddam Hussein, aceea de a se angaja într-un „război total", este consecinţa unei serii lungi de incidente de frontieră, de amploare mereu crescândă de la o zi la alta. Un memorandum publicat la Bagdad justifică decizia printr-un număr de 244 de acte de violare a frontierei sau agresiuni contra Irakului survenite între 23 februarie şi 26 iulie 1980, subiecte ale unui număr de 240 de note oficiale de protest ale Bagdadului către Teheran. Saddam Hussein, conform obiceiului său, dorea să anticipeze: serviciile secrete îi prezentaseră ca inevitabilă şi iminentă o undă de şoc a revoluţiei iraniene în direcţia Irakului. Însă în acel moment era departe de a-şi închipui că declanşează cel mai lung şi mai sângeros război de după terminarea celei de-a doua conflagraţii mondiale.

Încă de la început, înfruntarea lua o dimensiune mitică, irakienii invocând victoria de la Qadisiya. Crucială pentru istoria musulmană, această bătălie, desfăşurată în anul 637, a permis armatelor arabe, adunate sub stindardul Islamului, să-i elimine pe sasanizi din Mesopotamia şi să distrugă imperiul pe care aceştia îl creaseră în Persia. În afară de cucerirea regiunii de către Islam, numele de

[75] Vezi capitolul III, V: „Un regim personalizat".

Qadisiya evocă prima victorie, decisivă, a arabilor asupra iranienilor. Desigur, această referire a fost considerată de partea iraniană drept o deturnare şi o acaparare a unei pagini din istoria Islamului frizând sacrilegiul. Cele două interpretări opuse ale aceluiaşi eveniment istoric caracterizează unul dintre aspectele esenţiale ale războiului dintre Irak şi Iran. Pentru cel dintâi, dar şi pentru acele state arabe care îl vor sprijini, era vorba de o luptă purtată la hotarele arabismului, în vederea salvgardării intereselor esenţiale ale acestuia. Pentru al doilea, resimţit ca defensiv, războiul era în primul rând islamic, purtat contra unui guvern considerat malefic, necredincios prin laicismul promovat de ideologia baasistă.

Dar confruntarea care se angaja şi pe care cei doi adversari o prezentau ca pe un conflict al civilizaţiilor, reînnoia, cu această ocazie, un diferend multisecular de frontieră, agravat de faptul că minorităţile, arabe sau kurde, profitând de el, reclamau autonomia sau independenţa. Împărţită inegal între Irak şi Iran, Mesopotamia a fost dintotdeauna un culoar de pătrundere pentru invaziile asiatice: încă din cea mai străveche antichitate, persanii s-au folosit de acest traseu. În această regiune, Irakul succede, la sfârşitul Primului Război Mondial, unui Imperiu otoman care, în decursul secolelor, se opusese expansiunii Imperiului persan. În zona muntoasă din nord, convergenţa de interese dintre sultanii otomani şi majoritatea emirilor kurzi sunniţi, îndreptată contra persanilor şiiţi, a asigurat încă de la începutul secolului al XVI-lea o relativă stabilitate a frontierelor, abia tulburată de câteva diferende între triburi, limitate geografic. În schimb în sud, persanii au râvnit mereu Mesopotamia de Jos, cu populaţia sa arabă, dar şiită, şi mai ales cu cele două principale locuri sfinte ale şiismului: Najaf şi Karbală. Ei o vor invada, în mai multe rânduri,

ajungând să ocupe pentru câţiva ani Bagdadul. La est de Shatt al-Arab, autoritatea şeicului arab de la Mohammarah (Khoramshar, pentru iranieni) se va întinde multă vreme peste Arabistan (Kuzistan, pentru iranieni).

Shatt al-Arabul este un vechi subiect de discordie. Începând cu tratatul de la Suhab din 1639, extremitatea meridională a frontierei turco-persane este constituită de Shatt al-Arab, un larg estuar format din unirea Eufratului, cu Tigrul şi Karunul. Definirea exactă a limitelor şi, deci, a drepturilor, pe acest curs de apă navigabil dar şi pe malurile sale, ca şi pe uscat, la nord, între Tigru şi Karun, va provoca repetate litigii. Protocolul de la Constantinopol, din 1913, defineşte frontiera terestră, a cărei fixare precisă va fi stabilită în 1914: el confirmă suveranitatea otomană asupra ansamblului Shatt al-Arabului, cea persană exercitându-se pe malul oriental, şi pe câteva insule. Antagonismul dintre Irak şi Iran — acesta din urmă nu recunoaşte Irakul în 1929 — se va perpetua prin certuri de frontieră nesfârşite şi puneri în discuţie ale acordurilor succesiv încheiate, precum cel din 1937, care stipulează că talvegul Shatt al-Arabului marchează frontiera până la Abadan. Instaurarea republicii în Irak, în 1958, aduce o nouă degradare a relaţiilor şi pune capăt cooperării instaurate între cele două monarhii în lupta împotriva kurzilor.

Şahul Iranului, foarte ostil faţă de partidul Baas, denunţă pe 19 aprilie 1969 acordul frontalier din 1937. La sfârşitul lunii noiembrie 1971, profitând de dezangajarea Marii Britanii din Golf, iranienii ocupă insulele Abu Mussa şi Tomb, care aparţineau Emiratelor Arabe. În acel moment, Bagdadul rupe relaţiile cu Teheranul. În replică, Iranul începe să sprijine masiv cu armament disidenţa kurdă a lui Mollah Mustafa Barzani, care opera în Kurdistan încă din 1961. Această revoltă kurdă, care pune mai mulţi ani

Harta 3 — Irak şi Iran

Sursă: *Libération*

la rând guvernul irakian în postură vulnerabilă, este folosită de Iran pentru a obţine, pe 6 martie 1975, la Alger, un nou acord. Conform acestuia, frontiera între cele două state este demarcată definitiv, pe baza protocolului de la Constantinopol şi a procesului-verbal al comisiei de delimitare a frontierei din 1914, în vreme ce graniţa fluvială

este fixată pe talveg. Cele două părţi se angajează să exercite la frontiera lor comună „un control strict şi eficace asupra frontierelor proprii, în scopul încetării definitive a tuturor infiltrărilor cu caracter subversiv". Aceste dispoziţii sunt reluate, precizate şi completate de un tratat „referitor la frontiera de stat şi la buna vecinătate", pe care îl semnează la Bagdad cei doi miniştri ai Afacerilor Externe. În tratat este prevăzut, în cazul unor noi diferende, procedura de arbitraj pe cale de bune oficii, cu eventuala intervenţie a Curţii Internaţionale de Justiţie. Acordul de la Alger dădea o grea lovitură şi condamna la înfrângere rezistenţa kurdă din Irak.

Instalarea la Teheran a unei republici islamice este mai întâi salutată cu satisfacţie de Irak, datorită ostilităţii pe care noii conducători iranieni o proclamau la adresa sionismului şi imperialismului. Cu toate acestea, incidentele de frontieră, care la drept vorbind nu au încetat niciodată, se vor multiplica, în vreme ce Iranul începe să-şi manifeste un interes crescând faţă de Golf. Saddam Hussein consideră că este cazul să revină asupra concesiilor făcute în 1975, atunci când ţara lui era slăbită şi îi someză pe iranieni să se retragă de pe insulele din Strâmtoarea Ormuz. La 30 noiembrie 1979, guvernul său cere revizuirea acordului de la Alger. Teheranul se opune categoric. În martie 1980, relaţiile diplomatice sunt rupte. Pe 17 decembrie, preşedintele irakian anunţă abrogarea unilaterală a acordului menţionat. Litigiul de frontieră nu era însă singura cauză a declanşării războiului. Riscurile de dezordine ce puteau proveni în rândul populaţiei şiite din Irakul Meridional supuse unui guvern de altă religie crescuseră o dată cu agravarea divergenţelor dintre regimurile de la Bagdad şi Teheran. Această sursă potenţială de tulburări, generatoare de tensiuni politice interne, era judecată ca

incompatibilă cu realizarea ambiţiilor, mai mult sau mai puţin mărturisite, ale noului şef de stat irakian în Golf. La începutul lui 1980, Saddam Hussein apreciază că ţara lui are de îndeplinit o misiune urgentă: afirmarea puterii şi preponderenţei arabe în Golf, ca un pas necesar premergător reorientării politicii externe spre vest, în scopul combaterii Israelului. Dacă această perspectivă flata dorinţa de putere a liderului irakian, ea corespundea în acelaşi timp unei necesităţi reale şi presante pentru arabismul aflat în declin şi pe care doar Irakul, credea el, era în măsură să o satisfacă.

Atunci când îşi lansa dintr-o dată ofensiva generală, pe 22 septembrie 1980, preşedintele irakian intenţiona pentru început să răspundă ultimelor acţiuni iraniene, care aduceau mai degrabă a provocări. Atentatul eşuat contra lui Tarik Aziz, pe 1 aprilie, executarea ayatollahului Mohamed Bagher Sadr, câteva zile mai târziu, expulzarea a 80 000 de irakieni şiiţi de origine iraniană pe 11 aprilie, sunt numai câteva semne prevestitoare. Acţionând pe neaşteptate, Saddam Hussein spera să-şi asigure repede avantajele teritoriale şi privilegiile maritime la care trebuise să renunţe cu cinci ani mai devreme, la Alger. Însă, bazându-se prea mult pe relatările opozanţilor iranieni din exil, el subestima capacitatea de rezistenţă a adversarului. Saddam Hussein presupunea că aparatul militar iranian era grav dezorganizat de epurările republicane care urmaseră venirii la putere a ayatollahului Khomeyni. În schimb, nu ţinea prea mult cont de entuziasmul revoluţionar, de ataşamentul pasionat al şiiţilor pentru Islam, de sentimentul patriotic iranian, de dăruirea absolută şi de spiritul de sacrificiu inspirate de charisma bătrânului ayatollah.

În ofensiva lor iniţială, între septembrie şi noiembrie 1980, forţele irakiene, care îşi asiguraseră în zona centrală a

frontierei poziţii optime de acţiune încă din 9 şi 10 septembrie, obţin câştiguri teritoriale în nord şi în centru, depăşind Qasr-E-Shirine şi Mehran şi în sud, în zona oraşelor Khorramshar şi Abadan. Pe 28 septembrie, o primă rezoluţie a Naţiunilor Unite cere oprirea luptelor. Ofensiva irakiană este suspendată în prima săptămână a lui octombrie, dar se reia ulterior: oraşul Abadan este încercuit, Khorramsharul cade pe 24 octombrie, Susangerd este ocupat şi apoi abandonat, dar Ahwaz rezistă. La sfârşitul lui noiembrie 1980, armata irakiană îşi atinsese esenţialul obiectivelor militare stabilite de puterea politică. Influenţată în parte de îngrijorarea arabilor din Golf, aceasta hotărăşte ca ofensiva să nu avanseze mai departe în interiorul Iranului, renunţându-se la cucerirea unor poziţii strategice importante ca Ahwaz şi Dezful.

Aceste prime succese militare erau însă însoţite de un eşec politic: regimul de la Teheran, împotriva oricăror previziuni, nu numai că rezista, dar se pregătea de contraofensivă. Vreme de un an, între decembrie 1980 şi decembrie 1981, poziţiile pe teren rămân practic nemişcate, în timp ce diverse medieri, venite din partea unor ţări islamice şi nealiniate, eşuează din cauza refuzului Iranului de a negocia cu Irakul câtă vreme o parte a teritoriului său se afla sub ocupaţie irakiană. La sfârşitul lui 1981, armata iraniană, care se reconstituise şi beneficia de aportul a mii de voluntari, reuşeşte prima sa contraofensivă: pe 28 septembrie, „punga" de la Abadan este evacuată, iar pe 8 decembrie, oraşul Bostan este eliberat. Această zvâcnire iraniană anunţă marile ofensive din primăvară, începute la mijlocul lui martie 1982: în centru, după operaţiunile Fatimah, Fath („victorie"), Fath-E-Borzog („mare victorie"), Fath-Ol-Mobin(„victorie evidentă"), Corpul IV de armată irakian trebuie să se retragă pe frontiera internaţională,

abandonând câteva mii de prizonieri. Apoi, dezvoltându-şi ofensiva în zona cea mai meridională a frontului, forţele iraniene reuşesc să recucerească, în faţa Corpului III irakian, întregul Kuzistan, eliberând Khorramsharul pe 24 mai şi ameninţând chiar oraşul irakian Basra. La începutul lui iunie 1982, trupele Teheranului se găseau în Sud la frontiera internaţională, pe când în Nord, între Mehran şi Penjwin, armata irakiană păstra totuşi poziţii avantajoase în Iran, apărate de Corpurile I şi II de armată. În 10 iunie, Bagdadul decide să aplice unilateral o încetare a focului în toate sectoarele, ignorată de Teheran.

Între 20 şi 30 iunie 1982, la ordinul preşedintelui Saddam Hussein, armata irakiană se retrage aproape în întregime de pe teritoriul iranian. Cu toate că pe 12 iulie Consiliul de Securitate votează o rezoluţie care solicită încetarea focului — rezoluţie pe care Bagdadul o acceptă — forţele iraniene îşi accentuează presiunea, pătrunzând chiar pe teritoriul irakian în anumite puncte ale frontului. Irakul reuşeşte totuşi să reziste, consolidându-şi poziţiile defensive pe linia frontierei internaţionale. Din acel moment, începe o altă fază a conflictului, un fel de război de uzură, în cursul căruia Iranul îşi înmulţeşte ofensivele, de la nord la sud, fără a obţine avantaje pe teren. Începând cu iulie 1982, agresor nu mai este Irakul, ci Iranul.

Totodată, ostilităţile capătă o dimensiune economică. Irakul instituie blocada insulei Kharg din Golf, unde se afla principalul terminal petrolier iranian, iar Teheranul ameninţă cu închiderea Strâmtorii Ormuz. În octombrie 1982, Saddam Hussein declară că renunţă, în schimbul încetării focului, la pretenţiile sale asupra Shatt al-Arabului. Ayatollahul Khomeyni răspunde punând condiţia prealabilă ca agresorul (pentru el, Irakul) să fie desemnat şi condamnat de comunitatea internaţională şi să plătească despăgubiri

de război. Anul 1983 cunoaşte seria de ofensive „Aurora", lansate de către iranieni. Bilanţul lor, foarte greu pe planul pierderilor umane, este palid pentru atacatori. La Teheran se proclamă că ofensiva generală finală va avea loc în 1984. Luptele devin, într-adevăr, şi mai violente: insulele Majnoun, din mlaştinile fluviului Shatt al-Arab, care conţin importante resurse de petrol, sunt ocupate în februarie-martie. Bagdadul este acuzat de a fi recurs la arme chimice pentru a opri înaintarea iraniană în direcţia Basrei, ameninţată cu izolarea de restul ţării. Escalada continuă: Irakul, întrucâtva zdruncinat pe frontul terestru, ripostează angajând în aprilie „războiul oraşelor", apoi „războiul petrolierelor", început prin atacul asupra unui vas saudit. Peste cinci sute de nave de comerţ vor fi astfel atacate în apele Golfului până în iulie 1988. În anul 1985 luptele continuă, cu folosirea masivă de ambele părţi a aviaţiei. Bombardarea oraşelor iraniene se reia după un răgaz de şase luni, ceea ce atrage ca replică un tir cu rachete asupra Bagdadului, între martie şi iulie. În aprilie, o misiune de conciliere condusă de secretarul general al ONU, Javier Perez de Cuellar, nu duce la nici un rezultat. Terminalul de pe insula Kharg este practic paralizat sub efectul atacurilor aviaţiei irakiene. Frontul terestru se reanimă brusc în 1986. Forţele iraniene înregistrează câteva succese marcante, mai ales în sud, unde reuşesc să ocupe peninsula Fao — ceea ce le aduce la porţile Kuweitului — dar şi în nord, unde cuceresc mai multe înălţimi strategice din Kurdistan. Rezoluţia 582 a Consiliului de Securitate, din februarie, care cere oprirea luptelor nu este aplicată, iar apelul lansat de Saddam Hussein în august este ignorat. „Războiul petrolierelor" şi cel „al oraşelor" nu cunosc decât rare momente de acalmie de-a lungul anului 1986, care se termină cu dezvăluirea scandalului „Irangate",

legat de furnizarea clandestină de arme dinspre Statele Unite către Iran în schimbul eliberării ostaticilor americani deţinuţi în Liban de miliţiile şiite proiraniene.

În final, atacurile iraniene succesive — în lipsa marii ofensive generale, mereu promise dar niciodată declanşate — nu reuşesc să încline balanţa, în pofida imenselor sacrificii. Irakul rezistă, mai ales în regiunea oraşului Basra, atacat din nou în ianuarie 1987. În acel moment, războiul ia o altă dimensiune. Kuweitul, ale cărui petroliere sunt obiect al represaliilor iraniene din cauza ajutorului acordat de emirat Irakului, hotărăşte să ceară protecţie internaţională pentru flota sa. Uniunea Sovietică, cu o politică externă care a practicat până atunci un subtil echilibru între cei doi adversari, pare dispusă să răspundă favorabil. Statele Unite o fac în martie. După incidentul din 17 mai 1987, în cursul căruia fregata *Stark* este lovită (greşeală sau provocare?) de o rachetă trasă de un avion irakian, americanii decid să-şi aplice planul de protejare a Kuweitului: unsprezece petroliere kuweitiene trec sub pavilion american, beneficiind astfel de protecţia unei flotile americane sosite la faţa locului. Atunci când, la 20 iulie 1987, Consiliul de Securitate votează în unanimitate Rezoluţia 598, conflictul se internaţionalizează. Tările occidentale desfăşoară în Golf şi în proximitatea lui, în Marea Oman şi în Oceanul Indian, forţe navale importante, în scopul de a asigura securitatea comunicaţiilor maritime. Din acel moment, în septembrie şi octombrie, incidentele se înmulţesc între aceste forţe, mai ales cele americane, şi marina iraniană, care minează apele şi atacă vasele cu torpile. În 1987, vor fi înregistrate 176 de nave atacate în apele Golfului. Iranul devine mai izolat ca niciodată: relaţiile cu Franţa sunt rupte în iulie, cele cu Arabia Saudită sunt grav compromise înainte de a fi rupte, pe 26 aprilie

1988 după incidentele sângeroase de la Mecca din 31 iulie. Escalada continuă alimentând, începând din februarie 1988 , toate fronturile: terestru, aerian şi maritim.

Pentru prima dată, „războiul oraşelor" sau „al capitalelor" a dat ocazia utilizării masive a rachetelor sol-sol, care au cauzat mii de victime printre civili. Iranul, de la care se aştepta o ofensivă în Sud, atacă în martie 1988 în Nord pentru a cuceri oraşul kurd Halabja. Armata irakiană este acuzată din nou de a fi folosit cu acest prilej armele chimice. În Golf, americanii şi iranienii sunt faţă în faţă. Ca şi cum ambele părţi ar simţi un deznodământ apropiat, tensiunea ajunge la paroxism. În câteva săptămâni, iranienii suferă înfrângere după înfrângere: în 17–18 aprilie pierd Fao; între 14 şi 19 aprilie, şase din navele lor sunt distruse de flota americană; pe 25 mai, sectorul Shalemshech, la est de Basra, este încercuit; ofensiva irakiană din Kurdistan, desfăşurată între 15 şi 30 iunie, este victorioasă; Mehran, pe teritoriul iranian, este ocupat temporar, ca urmare a unui raid al Armatei de Eliberare din Iran, condusă de Massud Radjavi; insulele Majnoun sunt reluate de irakieni pe 25–28 iunie. Punct culminant al acestei succesiuni de evenimente, vasul de război *Vincennes* doboară din greşeală un Airbus iranian, provocând moartea a 290 de pasageri. La Bagdad, Saddam Hussein afirmă pe 17 iulie că Irakul doreşte pacea şi nu are pretenţii teritoriale. La Teheran, după o dezbatere furtunoasă în sânul instanţelor conducătoare, preşedintele Parlamentului, hodjatoleslamul Hashemi Rafsandjani, căruia ayatollahul Khomeyni îi încredinţase din 2 iunie 1988 responsabilitatea conducerii războiului, anunţă pe 18 iulie că ţara sa acceptă Rezoluţia 598 (1987), adică o încetare a focului, care se instaurează oficial pe 8 august. Îi vor trebui câteva zile în plus secretarului general al Naţiunilor Unite pentru a obţine ca

încetarea focului să devină efectivă şi să fie controlată de un contingent internaţional de „berete albastre"

Prin aplicarea Rezoluţiei 598 (1987), luptele între Irak şi Iran iau sfârşit pe 28 august 1988. Un prim bilanţ indica 1 200 000 de morţi în aceşti opt ani de război, pierderile iraniene fiind de trei ori mai mari faţă de cele irakiene. Sute de mii de răniţi sau invalizi, 50 000 de prizonieri de război irakieni, 19 000 de iranieni, erau şi ei victime ale conflictului, la care trebuie să mai adăugăm zeci de mii de civili majoritatea kurzi, deplasaţi sau expulzaţi de pe pământurile lor. Între 50 şi 70 de miliarde de dolari au fost cheltuiţi pentru cumpărarea de armament; de peste zece ori mai mulţi au fost irosiţi pentru război în general. Fiecare ţară trebuia să consacre aproape 100 de miliarde de dolari pentru reconstrucţie. La toate acestea, se adăugau cele 546 nave civile atacate în Golf, moartea a 240 de marinari şi un cost de 2 miliarde de dolari pentru companiile de asigurări. Însă toate aceste cifre nu pot ele singure să dea o imagine completă a unui război care, în final, nu desemnase un învingător clar (chiar dacă Irakul părea, în 1988, de a fi ieşit mai bine din el decât Iranul).

Textul Rezoluţiei 598 (1987) enunţa clar şi în ordine principiile în jurul cărora trebuia să se articuleze pacea: respectarea unei încetări a focului şi retragerea, fără întârziere, a forţelor armate pe frontierele internaţionale recunoscute (art.1); trimiterea de observatori însărcinaţi să controleze aceste prime dispoziţii (art.2); eliberarea prizonierilor de război (art.3); cooperarea cu secretarul general al Naţiunilor Unite pentru a se ajunge la o reglementare globală, justă şi onorabilă (art.4); neintervenţia altor state (art.5); constituirea unui organism independent însărcinat cu anchetarea asupra răspunderii conflictului (art.6); evaluarea despăgubirilor de război şi studiul reconstrucţiei

(art.7); studierea măsurilor susceptibile să întărească securitatea şi stabilitatea în regiune (art.8)... Încă de la primele discuţii, la Geneva, apoi la New York, sub auspiciile Naţiunilor Unite, apărea evident faptul că revendicările reciproce şi, desigur, inconciliabile ale celor doi protagonişti riscau să prelungească la nesfârşit tratativele. Abia în 15 august, după doi ani de negocieri sterile şi pe când Irakul era amestecat într-un nou conflict, de data asta legat de Kuweit, preşedintele Saddam Hussein, printr-un gest spectaculos, sfârşeşte prin a accepta majoritatea condiţiilor cerute de Teheran. El recunoştea acordul de frontieră de la Alger din 1975, decidea că armata sa va evacua, începând cu 17 august, cei 1 500 km^2 ai teritoriului iranian pe care continua să-i ocupe şi propunea Iranului schimbul tuturor prizonierilor de război. Încă din aprilie, ca măsură pregătitoare vizând atacul său asupra Kuweitului, el îşi multiplicase acţiunile menite să se asigure din direcţia Iranului. Normalizarea relaţiilor va rămâne incertă, Bagdadul neîntârziind să acuze o dată din nou Teheranul pentru întreţinerea agitaţiei printre şiiţii din sud şi păstrând o atitudine ambiguă în timpul războiului din Golf şi în perioada de după încheierea acestuia.

III. Pretenţiile asupra Kuweitului

Războiul dintre Irak şi Iran a redesenat sistemul de alianţe în rândul statelor arabe. Exemplul cel mai vizibil îl constituie crearea la Bagdad, în 16 februarie 1989, a unui Consiliu de Cooperare Arabă (CCA) ce reunea alături de Irak, care era iniţiatorul, Iordania şi Yemenul de Nord. Dar acest sistem se va destrăma repede, căci Irakul se pregătea deja să-şi concretizeze vechile ambiţii spre sud,

adică spre Arabia. Cu ocazia summit-ului de la Bagdad, din 28–30 mai, Saddam critica monarhiile din Golf pentru atitudinea lor împăciuitoare faţă de Statele Unite şi Israel[76], apreciind totodată iminenţa unui război. Toată lumea se gândea la un conflict israelo-arab, a cărui reglementare se găsea în impas, iar armata irakiană apărea ca armata cea mai puternică şi experimentată din regiune.

În realitate, obiectivul preşedintelui irakian nu era atât Israelul, cât instaurarea hegemoniei ţării sale: restaurarea măreţiei trecute a Abbasizilor devenise formula folosită fără încetare în discursurile oficiale. O primă ţintă este desemnată: Kuweitul. Cu ocazia aniversării, pe 17–18 iulie, a douăzeci şi doi de ani de la venirea partidului Baas la putere, ţărilor arabe din Golf li se reproşează că au devenit instrumentele unui „complot imperialisto-sionist" şi că au „înfipt un cuţit otrăvit în spatele Irakului" prin aplicarea unei politici petroliere antiarabe bazate pe supraproducţie, în scopul menţinerii preţurilor la un nivel bun. Apoi, mai precis, Kuweitul este acuzat că „fură" începând din 1980 petrol irakian, pompând din câmpul Rumaila, în sudul Irakului, şi că încalcă teritoriul Irakului. Bagdadul solicita restituirea de către emirat a 2,4 miliarde de dolari, contravaloarea petrolului „furat" şi califica comportamentul kuweitian drept „agresiune militară contra Irakului".

Emirul Kuweitului, şeicul Jaber al-Ahmed as-Sabah, caută mediatori. Pe 19 iulie, el cere Ligii arabe constituirea unei comisii arabe care să tranşeze definitiv delimitarea frontierei cu Irakul. Statele Unite îşi fac cunoscut sprijinul, în timp ce Arabia Saudită se străduieşte să dezamorseze criza. Irakul acuză Kuweitul că prin apelul la Naţiunile Unite ar pregăti pe teren o intervenţie a forţelor străine în

[76] Vezi capitolul III, IV: „Un regim personalizat".

Golf. Împreună şi separat, regele Hussein al Iordaniei şi preşedintele egiptean Hosni Mubarak se angajează în misiuni de bune oficii. Acestea însă eşuează. Pe 25 iulie, Saddam Hussein, convocându-l pe ambasadorul Statelor Unite la Bagdad, April Glaspie, îl avertizează — printr-o exprimare implicită, ceea ce atrage o polemică privind interpretarea americană a mesajului irakian — că Irakul ar putea acţiona militar în caz de eşec a discuţiilor purtate cu Kuweitul, care urmau să înceapă la Djeddah, pe 31 iulie. Deja sateliţii americani observau de câteva zile o concentrare neobişnuită de unităţi militare irakiene la frontieră. Pe 1 august, discuţiile eşuează, ca şi ultimele tentative de mediere ale regelui Hussein şi ale lui Yasser Arafat. În noaptea de 1 spre 2 august, printr-un atac-surpriză, trupele irakiene ocupă, în doar câteva ore, micul emirat.

Prin luarea acestei decizii, Irakul avea motivaţii în primul rând financiare. Nereuşind, cu cele 12–13 miliarde de dolari obţinute din petrol, să-şi satisfacă nevoile impuse de reconstrucţie şi neprimind satisfacţie la conferinţa ministerială a OPEC de la Geneva (26–27 iulie 1990), el punea astfel mâna pe resursele kuweitiene.

Din momentul obţinerii unei independenţe mai mult sau mai puţin formale în 1932 — sub supravegherea strictă a Marii Britanii — Irakul, fie el monarhist sau republican, nu a încetat să revendice provincia „sa" kuweitiană. „Milenară" conform lui Saddam Hussein, apartenenţa Kuweitului la Irak se baza pe trecutul otoman. Proprietate privată a tribului as-Sabah din 1752, Kuweitul era la origine un simplu port apărat de o fortăreaţă (în arabă *Kut*). Imperiul otoman a făcut din el o subprefectură subordonată guvernoratului Basra din Irak. Emirul Kuweitului, şeicul Abdallah as-Sabah, a acceptat titlul de „caimacam" Însă succesorul său, şeicul Mubarak as-Sabah, intrat în conflict cu

triburile proturce, a reuşit să-şi plaseze emiratul sub protecţia englezilor prin tratatul din 1899. O dată cu dezmembrarea Imperiului Otoman, la conferinţa de la Lausanne din 1923, Marea Britanie a putut să-şi facă recunoscute drepturile speciale asupra Kuweitului, separat de mandatul pe care îl primise pentru Irak. Punerea în exploatare a resurselor petroliere din regiune a întărit prezenţa britanică: în 1934, Kuweit Oil Co., trust anglo-american, obţine concesiunea zăcămintelor din emirat. Cu toate acestea, în anii 30, se formează la Basra o Asociaţie a Arabilor din Golf, care solicită reintegrarea emiratului în Irak. În 1937, regele Ghazi, succesorul lui Feisal I, face demersuri la Londra în acest sens, însă ele sunt lipsite de finalitate. Un an mai târziu, aceeaşi revendicare vine de data asta din Kuweit, unde un grup de notabilităţi locale, care reuşiseră să-i impună emirului un Colegiu legislativ consultativ, obţin de la această instanţă un vot pentru alipirea la Irak. Consiliul este dizolvat, au loc manifestaţii, regele Ghazi ameninţă pur şi simplu cu decretarea unei anexiuni. Moartea acestuia, în 1939, nu liniştеşte spiritele. În toată perioada anilor 50 se derulează negocieri, fără rezultat. Unele dintre ele, foarte secrete, purtate între americani, englezi şi irakieni, ar fi dus în primăvara lui 1958 chiar la un acord vizând alipirea Kuweitului la Irak. Dar proclamarea la Bagdad a Republicii, pe 14 iulie 1958, a stopat orice dezbatere în această problemă.

Primul preşedinte al Republicii irakiene, generalul Abdel Karim Kassem, nu manifestase, la început, prea mult interes faţă de problemă. Dar, cu ocazia proclamării independenţei emiratului, pe 19 iunie 1961, el felicita guvernul kuweitian pentru a fi abolit „tratatul ilegal din 1899, încheiat fără ştirea poporului din Kuweit şi a autorităţilor legale irakiene" În spatele discursului, criza se prefigura. Şase

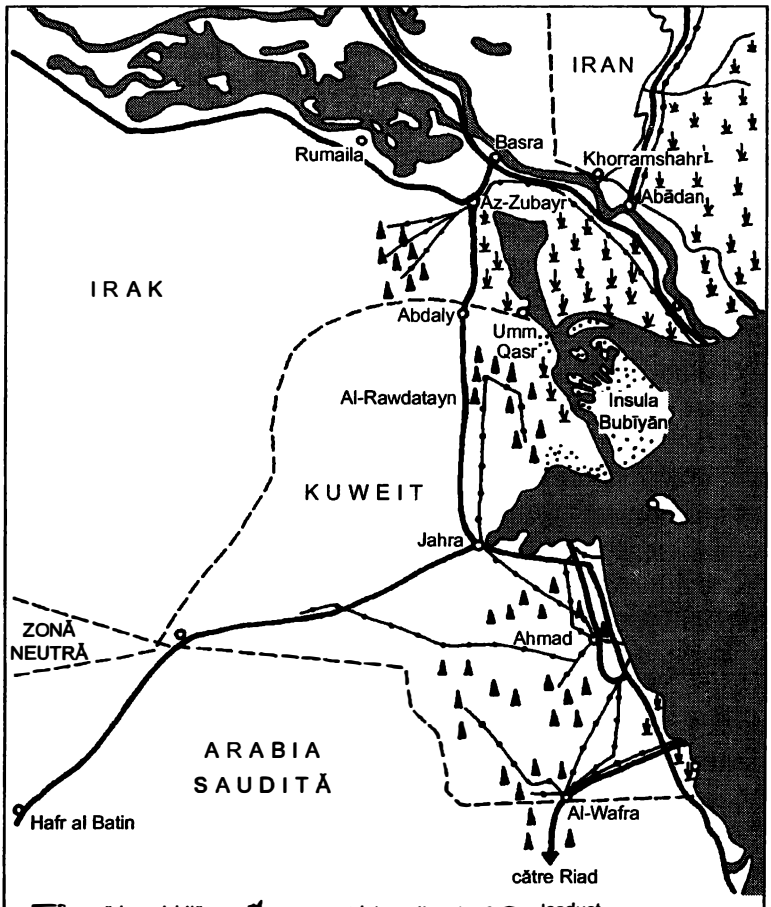

Traseul frontierei de sud a Kuweitului, întotdeauna disputat, modificat de mai multe ori, îndeosebi de administraţia britanică, a fost stabilit în aprilie 1992 de către o comisie ONU. Deplasat în folosul Kuweitului, a adus sub controlul acestuia mai multe instalaţii, mai ales portuare şi petroliere, considerate până atunci ca fiind irakiene. Irakul continuă să conteste acest traseu.

Harta 4. Kuweitul şi ieşirea Irakului la mare

Sursă: *La Documentation française*

zile mai târziu, el evocă „acest pretins stat... care aparţine provinciei Basra" La 26 iunie, pe când trupele irakiene se masează la frontieră, Marea Britanie anunţă că îşi va îndeplini angajamentele faţă de emirat. În acel moment, Arabia Saudită afirmă că tot ceea ce afectează Kuweitul o afectează şi pe ea. Republica Arabă Unită a lui Gamal Abdel Nasser, pe atunci în relaţii delicate cu Irakul, îşi exprimă şi ea susţinerea faţă de Kuweit. Pe 28 iunie, Statele Unite recunosc noul stat, ceea ce Uniunea Sovietică refuză. Flota britanică se concentrează în apropierea Golfului. În câteva zile, 5 000 de oameni sunt debarcaţi în emirat. Consiliul de Securitate, sesizat de Irak pe 2 iulie, nu decide nimic. Până la urmă, Liga Arabă este cea care calmează spiritele recunoscând independenţa Kuweitului ca membru al Ligii şi al ONU, cerând totodată retragerea soldaţilor englezi şi înlocuirea lor cu o forţă internaţională. Războiul este evitat. După căderea generalului Kassem, în 1963, pe când partidul Baas deţinea efemer puterea, Irakul a recunoscut în cele din urmă independenţa emiratului, în delimitarea lui din 1923. Dar, între 1963 şi 1973, dată la care izbucnesc noi incidente, nu are loc nici o negociere vizând trasarea frontierei. Contenciosul, care se poartă în principal pentru insulele kuweitiene Boubiane şi Warba şi, rezultând de aici, pentru delimitarea apelor teritoriale şi a zonelor de prospectare petrolieră de pe platoul continental al Golfului, este pus în surdină în perioada războiului irakiano-iranian (1980–1988). Reluată în 1990, această negociere nu va da rezultate în pofida intermedierii secrete a regelui Hussein al Iordaniei.

Începând cu 2 august 1990, evenimentele se accelerează rapid. Rezoluţia 666 a Consiliului de Securitate din chiar acea zi cere retragerea imediată şi necondiţionată a Irakului. Emirul Kuweitului se refugiază în Arabia Saudită.

Bagdadul declară că monarhia kuweitiană a fost alungată de o revoluţie şi că forţele irakiene au misiunea de a susţine guvernul liber provizoriu care a înlocuit-o. În ziua de 3, Liga Arabă condamnă agresiunea, iar Washingtonul anunţă trimiterea unei forţe navale. Pe 6 august, Consiliul de Securitate decretează un embargou general, comercial, financiar şi militar contra Irakului, care va anexa Kuweitul pe 8 august. Cu o zi mai devreme, pe 7 august, Statele Unite declanşează operaţiunea „Scutul deşertului", în vederea prevenirii unei invazii a Irakului asupra Arabiei Saudite. Pe 10 august, doisprezece şefi de stat arabi, reuniţi la Cairo, decid trimiterea unei forţe panarabe în această ţară. Pe 12, după ce declarase în prealabil „jihadul", preşedintele irakian preconizează o „soluţie globală pentru toate problemele de ocupaţie în regiune", încercând să stabilească astfel o legătură între reglementarea acestei crize şi cea a chestiunii palestiniene. Apoi el anunţă, pe 15 august, că Irakul va evacua teritoriile iraniene pe care le mai ocupă încă, pentru a pune un punct final primului conflict din Golf. Începând cu 16 august, Bagdadul blochează în Kuweit şi apoi în Irak mii de resortisanţi străini, care vor servi, câteva săptămâni, drept „scuturi umane", înainte de a fi eliberaţi progresiv (6 decembrie). În Consiliul de Securitate rezoluţiile se succed, fără însă a-l îndupleca pe Saddam Hussein. Embargoul, însoţit de o blocadă navală, deşi eficace — Irakul este privat de posibilitatea vânzării petrolului său — nu pare să-l slăbească. În octombrie 1990, Statele Unite, cu susţinerea ONU, reuşesc să grupeze o vastă coaliţie armată occidentală şi arabă şi consideră că, pentru a obţine evacuarea Kuweitului, nu mai există altă soluţie decât forţa armată. În 28 noiembrie, Consiliul de Securitate adoptă Rezoluţia 678, care îi autorizează pe aliaţi să „uzeze de toate mijloacele necesare",

după 15 ianuarie, pentru a constrânge Irakul să-şi retragă trupele din Kuweit.

Încă din luna octombrie 1990, fusese pusă la punct operaţiunea „Furtună în deşert" Ea era prevăzută a se desfăşura în două faze: o fază aeriană, prin a cărei amploare se spera ca Saddam Hussein să fie silit să cedeze, apoi o fază aeroterestră, în cazul în care Irakul va rezista. În acelaşi timp, acestuia i se oferea o portiţă de ieşire onorabilă: între 15 decembrie 1990 şi 15 ianuarie 1991, secretarul de stat american James Baker era autorizat să-l întâlnească pe omologul său irakian, Tarik Aziz. Aceste întrevederi, precum şi altele mai discrete, organizate în special de Franţa, ca şi acţiunile în favoarea păcii desfăşurate pretutindeni pe glob, nu au dus la nici un rezultat. Pe 13 ianuarie 1991, Saddam Hussein reafirmă că Kuweitul „va rămâne cel de-al 19-lea guvernorat al Irakului şi va deveni teatrul celei mai mari bătălii («Mama bătăliilor») dintre musulmani şi necredincioşi"

În noaptea de 17 ianuarie 1991, operaţiunea „Furtună în deşert" începe prin bombardamente masive ale aviaţiei aliate asupra Irakului şi Kuweitului. Ea va dura până în 24 februarie. Acestor lovituri, exclusiv aeriene, irakienii le replică prin tiruri cu rachete SCUD, inclusiv asupra Israelului, încercând din 18 ianuarie să implice în război, fără succes, statul evreu. Sunt angajate iniţiative diplomatice de ultimă oră, pe 2 februarie, din partea iranienilor şi mai ales a sovieticilor: misiunile lui Evgheni Primakov la Bagdad, pe 12 februarie, şi a lui Tarik Aziz la Moscova, pe 20. George Bush respinge planul de pace propus de URSS şi îi lansează pe 23 februarie un ultimatum lui Saddam Hussein, somându-l să părăsească Kuweitul în 24 de ore. În absenţa reacţiei, pe 24 februarie, forţele aliate lansează operaţiunea terestră. După ce deschid breşe în dispozitivul

irakian, ele îl elimină pe adversar din Kuweit şi pătrund în sudul Irakului. Pe 25, Radio Bagdad anunţă că Irakul este gata să se conformeze Rezoluţiei 660. Aliaţii nu ţin cont de această declaraţie şi continuă operaţiunile. Pe 28, preşedintele american poate anunţa o suspendare a acţiunilor ofensive, întrucât Irakul declarase oficial că acceptă fără condiţii cele două rezoluţii ale Consiliului de Securitate şi că trupele irakiene primiseră şi aplicaseră ordinul de încetare a focului. În mai puţin de patru zile, Kuweitul fusese eliberat.

Acest al doilea război din Golf va rămâne un moment de referinţă în istorie: faţă în faţă, 580 000 de irakieni şi un corp expediţionar de 750 000 de oameni, dintre care 510 000 de americani, sub ordinele generalului Schwarzkopf; o coaliţie formată din 32 de state; patruzeci şi două de zile şi nopţi de lupte aeriene, cuprinzând 106 000 de zboruri; o sută de ore de lupte terestre; 70% din artileria şi din blindatele irakiene distruse; între 50 000 şi 150 000 de morţi irakieni şi 235 de aliaţi; o bătălie fără precedent între rachetele sol-sol SCUD şi cele sol-aer Patriot; ameninţarea chimică; un război urmărit în direct de milioane de telespectatori, cu puneri în scenă mediatice şi presiuni de toate tipurile — cu ostatici, între altele — de partea irakiană. Dar în primul rând, vor fi reţinute erorile de apreciere ale ambelor părţi: Saddam Hussein, convins că faptul împlinit al anexării Kuweitului nu va fi sancţionat, George Bush, neobţinând în final eliminarea adversarului său, preşedintele irakian, şi nici instaurarea în Irak a unui nou regim fără a fi nevoie ca ţara să fie total invadată şi armata acesteia să fie total nimicită.

IV. Irakul sub supraveghere (1991– ....)

Încetarea focului din 3 martie 1991, ca aplicare a Rezoluţiei 686 din 2 martie, nu a pus capăt conflictului, chiar dacă înfruntările militare au încetat. Nu numai că guvernul irakian trebuia să se supună exigenţelor învingătorilor, dar el a fost obligat să facă faţă unor revolte, kurdă în Nord, şiită în Sud, încurajate într-o anumită măsură de occidentali. Rezoluţia 688, votată pe 5 aprilie de Consiliul de Securitate, autoriza Agenţia internaţională pentru Energia Atomică (AIEA) să găsească şi apoi să distrugă armele balistice, chimice şi biologice. Rezoluţia 715, din 11 octombrie 1991, impunea un control permanent al instalaţiilor militare şi civile susceptibile de a fabrica arme de distrugere în masă. Misiunile de control au început să se succeadă pe teritoriul irakian, nu fără a provoca, regulat, reacţii ostile.

În Kurdistan, o forţă internaţională trebuia să fie desfăşurată, din luna aprilie — operaţiunea „Provide Comfort" —, în scopul de a proteja populaţia kurdă, din care o parte căutase un refugiu precar în Turcia, împotriva represaliilor Bagdadului. Din 7 aprilie a fost stabilită o zona de excludere aeriană, la nord de paralela de 36°. Sub această protecţie internaţională, kurzii se organizează instalându-şi o administraţie *de facto,* sub acoperirea Rezoluţiei 688 (dreptul de ingerinţă umanitară). Ei se opun, cu succese inegale, între iulie şi noiembrie, încercărilor militare irakiene de a-şi restabili controlul în regiune la Erbil, Suleimaniyeh şi Kirkūk. Cu toate aceste înfruntări, PDK-ul lui Massud Barzani şi UPK-ul lui Jalal Talabani antamează negocieri cu autorităţile irakiene. Ele eşuează din cauza problemei eterne a Kirkūkului şi petrolului său şi a pluripartitismului, pe care Bagdadul nu mai era dispus să-l pună în practică.

Alegerile pentru Adunarea regiunii autonome, ţinute pe 19 martie 1992, pun în evidenţă proeminenţa acestor două partide kurde asupra altor forţe politice, însă nu reuşesc să estompeze precaritatea situaţiei din Kurdistan. În octombrie 1992, existenţa unui Stat „federat" kurd este confirmată cu ocazia Congresului de la Salaheddin. Însă statele vecine, Turcia, Iranul şi Siria îşi fac publică opoziţia comună faţă de orice proiect care ar consacra independenţa Kurdistanului.

Nici în Sud situaţia nu este mai bună. După o revoltă violentă, între februarie şi martie 1991 a populaţiei şiite, sprijinită de dezertori şi de grupuri islamiste venite din Iran, represiunea provoacă distrugerea parţială a oraşelor Karbalā, Najaf şi Basra, moartea mai multor mii de locuitori şi exodul altor zeci de mii în regiunea mlaştinilor şi în Iran. O altă zonă de excludere aeriană este instaurată la sud de paralela de 32°. Ea includea aşadar Basra şi zona mlăştinoasă devenită refugiu al opozanţilor şiiţi. În scopul de a izola mai bine regiunea, irakienii întreprind săparea unui al treilea fluviu, un lung canal între Tigru şi Eufrat, destinat să sece mlaştina şi să o facă mai uşor accesibilă.

Puterea personală a lui Saddam Hussein, despre care se spune că ar fi scăpat mai multor lovituri de stat între 1991 şi 1992, nu părea afectată de aceste încercări. Penuria cauzată de embargou era evidentă. De aceea, Consiliul de Securitate autorizează Bagdadul pe 11 august 1991, prin Rezoluţia 706, să vândă lunar petrol în valoare de 1,6 milioane de dolari, dintre care 30% trebuie să alimenteze un Fond de compensare pentru despăgubirile de război, iar restul să fie consacrat achiziţiilor urgente pentru civili. Guvernul irakian refuză această dispoziţie. Populaţia, mobilizată pentru reconstrucţia ţării, nu manifestă voinţă de a se revolta în pofida câtorva tulburări sporadice,

semnalate în capitală. La rândul ei, opoziţiile kurdă, şiită şi democratică încearcă zadarnic să se organizeze în jurul unui proiect comun: reuniunile Congresului Naţional Irakian Unificat (CNIU), creat la Viena pe 20 iunie 1992, şi întrunit la Erbil pe 23–25 septembrie 1992, pun în evidenţă numeroase neînţelegeri. La guvern, lui Saadoun Hammadi, considerat moderat şi deschis, îi urmează în septembrie 1991, Hamza al-Zubaydi. Al X-lea Congres regional al partidului Baas, ţinut între 10 şi 13 septembrie 1991, este lipsit de semnificaţie. Dar, cu această ocazie, CCR este înnoit, cu şapte noi membri din cei şaptesprezece, noii aleşi fiind persoane credincioase lui Saddam Hussein. Pe 1 aprilie 1993, Saddam Hussein va prelungi cu doi ani mandatul Adunării Naţionale.

La începutul lui 1993, tensiunea urcă din nou la frontiera dintre Kuweit şi Irak. Comisiile ONU, acţionând în conformitate cu Rezoluţia 667, decid un nou traseu al hotarului pe care Bagdadul nu-l acceptă. Executând câteva raiduri terestre în emirat, pentru a recupera de aici armele ce-i fuseseră luate şi depozitate sub control internaţional, Irakul desfăşoară câteva rachete sol-aer la sud de paralela de 32°, în zona de excludere. Aceste violări ale rezoluţiilor Naţiunilor Unite, în ajunul preluării preşedinţiei SUA de către Bill Clinton, provoacă o primă serie de raiduri aeriene aliate asupra acestor ţinte pe 13 ianuarie, apoi un tir american cu rachete de croazieră asupra Bagdadului, pe 17 ianuarie. Câteva luni mai târziu, pe 27 iunie, Statele Unite bombardează în aceeaşi manieră sediul serviciilor de informaţii irakiene, ca represalii faţă de o tentativă de asasinare a lui George Bush, pe când acesta se aflase în vizită în Kuweit. În 5 septembrie 1993, Saddam Hussein procedează la o remaniere ministerială, numindu-l în fruntea guvernului pe Hussein al-Kodair. În

aceeaşi perioadă, circulă zvonuri convergente referitoare la încercare de lovitură de stat, în august, urmată de campanii de arestări şi execuţii în rândul unor foşti miniştri şi militari de rang înalt în retragere, mai cu seamă în mediile sunnite, inclusiv în sânul clanului din Tikrit.

În decembrie 1993, tensiunile armate din rândul kurzilor, barzanişti şi talabanişti, contribuie la creearea unui climat de confuzie în Kurdistan. Pentru a le aplana, Parlamentul kurd creează, pe 20, un Consiliu prezidenţial compus din cinci membri, repartizaţi între PDK şi UPK. Operaţiunile turce, purtate de cealaltă parte a frontierei în ianuarie 1994 împotriva PKK, cu incursiuni în teritoriul irakian şi cele câteva acţiuni lansate de armata irakiană, însoţite de bombardamente, provoacă din nou deplasări de populaţii. Luptele interkurde se reiau la începutul lui mai 1994, făcând mai multe sute de victime. Massud Barzani şi Jalal Talabani se acuză reciproc pentru agravarea situaţiei. Lucrurile se complică prin intrarea în joc, de partea PDK, a Ligii Islamice Kurde (LIK), proiraniană. Bagdadul asistă cu interes la o confruntare care riscă să afecteze grav un ajutor internaţional de care depinde supravieţuirea Kurdistanului.

Guvernul irakian nu conteneşte să-şi afirme întreaga cooperare cu Naţiunile Unite, mai ales cu Misiunea de Supraveghere pentru Irak şi Kuweit (MONUIK). În august 1994, Rolf Ekeus, şeful comisiei speciale însărcinate cu dezarmarea irakiană (UNS-COM), declară satisfăcătoare pregătirile de implementare a unui control pe termen lung a armamentului irakian. Mecanismul de supraveghere prin intermediul a cincizeci de camere, devine operaţional în septembrie, fără dificultăţi aparente. Acest dispozitiv, care urmează procesului de eliminare a armelor de distrugere în masă — proces încheiat, conform observatorilor

UNS-COM —, se referă la programele militare în domeniile nuclear, chimic, biologic şi balistic. Dar, în timp ce apelurile în favoarea unei ridicări parţiale a embargoului se multiplică şi la care anumite ţări, precum Franţa, Rusia şi China par dispuse, Consiliul de Securitate decide, pe 14 septembrie, prelungirea sancţiunilor internaţionale, aşa cum o face la fiecare două luni în ultimii patru ani. Această atitudine se explică prin faptul că Irakul nu a recunoscut explicit suveranitatea Kuweitului şi nici nu acceptă trasarea frontierelor făcută de ONU. Deşi aceste recunoaşteri nu sunt condiţii exprese puse de Rezoluţia 687 referitoare la embargou, ele sunt apreciate ca exigenţe indispensabile pentru ridicarea sancţiunilor.

În 6 octombrie 1994, la încheierea unei reuniuni a CCR, Saddam Hussein avertizează că examinează „o nouă poziţie pentru a face să domnească dreptul şi să scoată poporul irakian din încercările prin care trece" În aceeaşi zi, sunt observate mişcări de trupe irakiene în direcţia frontierei kuweitiene. Naţiunile Unite se alarmează şi adresează lui Saddam Hussein o severă atenţionare, în timp ce Statele Unite, profitând de împrejurare, mobilizează mai multe zeci de mii de oameni. În 13 octombrie, un comunicat comun ruso-irakian specifică faptul că Irakul — care între timp şi-a repliat trupele — este gata să reglementeze pozitiv recunoaşterea suveranităţii şi frontierelor Kuweitului, conform Rezoluţiei 833. Acest gest are loc pe 10 noiembrie, când Parlamentul irakian, urmat de CCR, recunoaşte independenţa emiratului în frontierele lui precis delimitate. Tensiunea scade fără ca, totuşi, sancţiunile internaţionale contra Bagdadului să fie încă îndulcite. La sfârşitul lui 1994, presiunea asupra Irakului persistă.

CONCLUZIE

Pentru mulţi ani de aici înainte, structurile politice, sociale şi economice ale Irakului vor fi marcate de consecinţele invaziei în Kuweit şi ale eşecului său în faţa unei coaliţii internaţionale căreia i s-au asociat mai multe state arabe. În pofida unui embargou necruţător, a slăbirii aparatului militar, a reducerii suveranităţii asupra unei bune părţi a teritoriului său, la nord şi la sud, şi a existenţei unei opoziţii importante, deşi divizate, regimul preşedintelui Saddam Hussein a reuşit, patru ani după războiul din Golf, să se menţină la putere. Însă cea mai mare parte a acesteia se găseşte în mâinile unui clan de rude şi apropiaţi ai şefului statului, devenit din 29 mai 1994 şi prim-ministru, situaţie care îl face vulnerabil.

În momentul în care embargoul va fi ridicat, chiar şi în mod gradual, întoarcerea Irakului pe scena internaţională şi pe piaţa petrolieră nu va putea fi făcută fără a zdruncina o regiune foarte sensibilă. Se va pune atunci problema viitorului ţării, iar existenţa statului irakian sub forma actuală va fi pusă în discuţie: va avea loc o dezmembrare, de care toată lumea se teme, se va constitui un stat federal care va reprezenta o provocare pentru alte ţări din jur, sau va supravieţui un stat unitar rămas sub stăpânirea unui partid Baas renovat, cu sau fără Saddam Hussein, în lipsa unei veritabile democraţii în care nimeni nu îndrăzneşte să creadă?

BIBLIOGRAFIE

Angeli C., Mesnier S., *Notre allié, Saddam*, O. Orban, 1992.

Chaliand G., Colectiv, *Les Kurdes et le Kurdistan,* Maspero, 1978.

Guerreau A. şi A., *L'Irak*, Le Sycomore, 1978.

Iskander A., *Saddam Hussein*, Hachette, 1980.

Khalil al- S., *Irak, la machine infernale*, J.-C. Lattès, 1989.

Laurens H., *Le Grand Jeu*, A. Collin, 1991.

Miller J., *Saddam Hussein*, Presses de la Cité, 1990.

More C., *Les Kurdes, aujourd'hui*, L'Harmattan, 1984.

Rossi P., *L'Irak des révoltes*, Le Seuil, 1962.

Saint-Prot C., *Saddam Hussein*, Albin Michel, 1987.

Sallam K., *Le Ba'th et la Patrie Arabe*, EMA, 1982.

Stern B., *Guerre du Golfe: 1990-1992*, La Documentation française, 1993.

Vanly I. C., *La question nationale du Kurdistan irakien*, Neuchâtel, La Baconnière, 1970.

Vernier B., *L'Irak, aujourd'hui*, A. Collin, 1963.

O menţiune specială trebuie făcută excelentei reviste *Maghreb-Machrek*, La Documentation française, care oferă o cronologie detaliată a evenimentelor din lumea arabă, ţară cu ţară sau pe teme.

CUPRINS

Prefaţă 5
CUVÂNT ÎNAINTE AL AUTORULUI 11

Capitolul I
ŢARA, OAMENII, RESURSELE 13
I. Marile regiuni naturale 14
II. Populaţia 18
III. Resursele 27

Capitolul II
ISTORIA DE LA ORIGINI PÂNĂ ÎN 1979 31
I. Primele civilizaţii, ...31
II. De la cucerirea arabă la perioada otomană (635–1920) 36
III. De la mandatul britanic la Irakul haşemit independent (1920–1958) 42
IV. Irakul revoluţionar (1958–1968) 48
V. Irakul baasist al lui Ahmed Hassan al-Bakr şi Saddam Hussein (1968–1979) 58

Capitolul III
IRAKUL LUI SADDAM HUSSEIN
(DIN 1979 PÂNĂ ÎN 1994) 69
I. Saddam Hussein la putere 70
II. Partidul Baas, doctrină şi organizare 75
III. Instituţiile şi viaţa politică 85
IV. Viaţa religioasă 94

V. Un regim personalizat 98

Capitolul IV
IRAKUL ŞI VECINII SĂI 107
I. Chestiunea kurdă 108
II. Faţă în faţă cu Iranul 121
III. Pretenţiile asupra Kuweitului 133
IV. Irakul sub supraveghere(1991–...) 142

CONCLUZIE 147

BIBLIOGRAFIE 148

Istorie universală Microsinteze

Cartea lui Philippe Rondot este o istorie sintetică a regiunii brăzdate de fluviile Tigru şi Eufrat, un adevărat leagăn al civilizaţiei umane, cunoscută sub numele modern de Irak. Sunt tratate antichitatea, perioada arabă, care va influenţa decisiv fizionomia etnică şi religioasă a regiunii, stăpânirea otomană de aproape patru secole. Cel mai mare spaţiu este afectat, în mod firesc, secolului al XX-lea, cu deosebire epocii lui Saddam Hussein.

La apariţia acestei cărţi, Bagdadul se afla sub controlul forţelor americane. Războiul din primăvara anului 2003 nu este decât episodul al doilea al unei piese care s-a jucat în 1991. Cum va arăta viitorul regim politic de la Bagdad, care va fi noua arhitectură politico-teritorială în regiune? Iată numai câteva aspecte din multitudinea de probleme care îşi aşteaptă în prezent soluţiile.

Colecţie coordonată de ŞERBAN PAPACOSTEA,
membru corespondent al Academiei Române

În curs de apariţie:

- *ISLAMUL CONTEMPORAN*
  de Ali Mérad
- *ISTORIA SUA DUPĂ 1945*
  de Jacques Portes
- *MAREA BRITANIE ÎN SECOLUL XX*
  de François-Charles Mougel

ISBN: 973-653-465-0